

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

II C 26085 f

107.

ČERNICE · ZVEZEK 107

■ ■ ■

M. Malenšek
Senca na
domaćiji

68282.01
MIMI MALENSĚK

SENCA NA DOMAČIJI

POVEST

V CELJU
1956

+II 4f 26085 II C₂ 26085 f

SLOVENSKE VEČERNICE

107

07499/1956

REDNA KNJIGA ZA UDE MOHORJEVE DRUŽBE

Popoldanski potniški vlak je za nekaj časa pretrgal zaspano enoličnost na železniški postaji. K prehodu je privabil skupino otrok, delavci, ki so nakladali žico na tovorni vagon, so vzravnali hrbte in šofer, ki je čakal, kdaj mu bodo izpraznili avto, si je prižgal cigareto ter gledal, ali bo med potniki kak znan obraz. Na postaji je zavrelo. Izstopali so delavci, ki so se vračali iz tovarn: iz jeseniške železarne, z Javornika, iz Lesc, iz Radovljice — iz vseh krajev, ki dan na dan vsrkavajo množice ljudi in s svojimi tipalkami segajo do najbolj oddaljenih hribovskih vasi. Delavci so se naglo razhajali, sprevodniki so s treskom zapirali vrata železniških voz, iz lokomotive je sičaje uhajala para, potem pa je vlak potegnil in kmalu izginil za ovinkom. Postajni načelnik se je vrnil v pisarno in mladi šofer je nestrpno zavpil nad delavci:

»Zganite se no! Mislite, da bom čakal do večera!«

Baronova Katra, visoka, sloka ženska pri petdesetih, z značilno držo hribovskih ljudi in s pleteno košaro čez roke, je zmedeno obstala pred postajo. Ni bila vajena vožnje z vlakom in je čutila rahlo omotico. V ušesih so ji še zmeraj nabijala ropotajoča kolesa. Potem se je zavedela, poravnala prtič na košari in stopila proti izhodu. Zagledala se je v široko gmoto zelene Jelovice in v mislih že ubirala bližnjico, ki jo bo najhitreje pripeljala domov. Ko je šla mimo tovrnega avta, jo je šofer spoznal.

»Greste domov?«

»Domov.« Katra je presenečeno pogledala mladega fanta v modrem pajacu z zavihanimi rokavi in z zapestno uro na roki. Potem ga je prepoznala in se nasmehnila. »Glej ga no, Nežin Matevž! Pa kar z avtom!«

Matevž je samovšečno prikimal in pogledal avto. »Saj! Pa sem ga sit, avtomobila. Tri vožnje vsak dan, včasih celo štiri — človek se naveliča! Se vam mudi? Če malo počakate,

vas lahko potegnem do Kroke. Od tam je samo še skok do doma.«

»Pa bomp.« Katra je bila resnično vesela, da bo lahko prisedla. Bila je izmučena. En dan postopanja po mestu jo je utrudil bolj ko trije dnevi težkega dela v domačih melinah. Postavila je košaro na tla, spet ogledovala fanta in rekla: »Naredil si se pa, odkar te nisem videla.«

Fant je malomarno zamahnil. »Garanje! Noč in dan sem vprežen.« Obrnil se je k delavcem in priganjal: »Dajte, poprimite vendar! Kdaj bo vse stehtano? Z vami pa človek res ne pride nikamor!« Kar sam je skočil na voz in začel zmetavati debele kolobarje žice. Delo se mu je dobro odsedalo in avto je bil kmalu prazen. Potem je nestrpno postopal okrog tehtnice in spet priganjal. Končno je le dobil potrdila. Sedel je v kabino in povabil Katro: »Kar k meni, mati!«

Ženska je nerodno prisedla. Košaro si je postavila na kolena in se trdno oklenila ročaja. Matevž je odprl plin. Vdihavala je nekaj časa sladkobni vonj po nafti in čutila, da ji v želodcu povzroča slabino. »Posebno prijetno pa tvoje delo menda tudi ni,« je rekla.

Matevž se je zasmel. »Včasih je, včasih ni, kakor pride. Nobeno delo ni zmeraj prijetno. A rajši sem še šofer, kot bi delal v tovarni. Ves dan v zaprtem prostoru. Na avtu vsaj lahko diham in ljudi vidim spotoma, pa kraje si ogledujem...« Z nekoliko bahaško kretnjo si je prižgal cigareto. Držal jo je z levico, medtem ko mu je desnica spretno obvladovala volan. Avto je odskakoval po kotanjasti cesti ob Lipnici in Baronovka je krčila kolena v strahu, da bosta zdaj zdaj zdrknila v jarek. Matevž je to opazil in se namuznil. »Nič se ne bojte, mati. Avto je dober. Osemdeset peljem z njim kakor nič!«

»Prvič se vozim z avtom!« je plaho dejala Katra.

»E?« se je narejeno začudil Matevž.

Hitromer je nihal in avto je naglo požiral kilometre. Vreme je bilo toplo, poletno, cesta prašna in prazna. Vozila sta se mimo redkih kmetij in žag. Matevž je pred vsako žago pomahal delavcem v pozdrav in nato pognal še hitreje, kakor bi se hotel pred njimi postavljati. Katra si je mislila, kako domač da je z ljudmi po dolini, hkrati pa čutila, da je med njima odtujenost, ki jima brani pomenek. Samo včasih sta

izmenjala besedo, dve, potem pa spet molčala. Matevž je gledal v cesto pred seboj in malomarno vključeval in iztikal prestave. Končno je spet spregovoril.

»Ste bili v Radovljici?«

»V Radovljici.«

»Po opravkih?«

»Po pustih opravkih.« Baronovka je trenutek pomolčala, potem pa povedala: »Zaradi prepisa.«

»Zaradi prepisa?« je zategnil Matevž.

»Tako dolgo se je zavleklo. Pravzaprav nisem mislila, da bi bilo še kaj treba, ko je že toliko let, kar je rajni umrl, pa so me na lepem poklicali. Same sitnosti, saj pravim.«

»Kako ste pa uredili?«

»Jaz nič,« se je razhudila Katra. »So vse drugi! Jaz sem samo podpisala in plačala procente. Pa koliko sem plačala!«

»A saj ste bili vendar vi gospodar,« se je čudil Matevž.

»Po novem je vse drugače,« je togo rekla Katra. Potem se je razgovorila; morala je stresti s sebe nejevoljo, ki jo je tlačila ves dan. »Če bi bilo obveljalo, kakor sva imela z rajnim v ženitovanjskem pismu, bi mi ne bilo treba plačevati! On pa je umrl brez testamenta, fantov ni več in zdaj... Tri četrtine so zapisali Slavki in četrtnina je ostala meni.«

Matevž se je zasmejal in jo podražil:

»Se boste pa težko močili, mati! Na četrtnino nihče ne bo šel rad.«

»Mrha!« se je pol zasmejala, pol razhudila Katra. »Kaj boš bril norce iz starih ljudi! Kaj se možim? Če bi se bila hotela, bi se bila takrat, ko sem ovdovela, ne pa zdaj! Samo zaradi denarja mi je. Čemu zapisovati otroku, ki bo tako vse dobil? Saj nimam drugega kot Slavko.«

»Zakon je zakon,« je preudarno rekel Matevž. »In Slavka ni več otrok.«

»Kaj pa drugega! Komaj osemnajst jih ima!«

»Hm...« Matevž je globoko povlekel dim in vrgel cigaretni ogorek skozi okno. »Boste pa kmalu vzeli zeta v hišo.«

»Se mislim ne na to,« je odločno odvrnila Katra.

»Saj sami težko delata.«

»Težko pa, in še kako težko! A nočem, da bi mi zet štel žlice in bi mu bila vsaka preveč! Dokler bom mogla nositi

koše, se ne bo nobeden prislinil k naši hiši. Sicer pa — kaj bi? Otrok je še Slavka, otrok.»

Matevž ni odgovoril in Katra je sama razpredala pomenek.

»Nikoli si nisem mislila, da bo prišlo, kakor je prišlo, in da se bom na starost takole mučila. Ko bi ne bilo vojne, bi bilo pri nas vse drugače. Zadnja leta pred njo smo tako lahko delali. Vse smo opravili sami, nikogar več nam ni bilo treba najemati. Zdaj pa išči delavce, prosi ženske v dnino, vsem plačuj, pa še davki so taki, da me hočejo zadušiti! Druge gledam — vsem je bolje kot meni! Bohinc ima otroke pod vrhom pa še Martin mu dela, Peharc ima dva fanta, s parom konj zvaža les iz Jelovice in zasluži, kolikor se mu hoče, Karničar ima vse pri kruhu, sam pa dobiva pokojnino, tako dobro mu gre, kot še nikoli. Kamor pogledam, nikjer se ne ubadajo, kakor se moram jaz! Ne vem, kaj sem zagrešila, da sem morala izgubiti oba sinova!«

»Sami ste si krivi,« je ušlo Matevžu.

»Še kaj!« ga je osorno zavrnila. »Nisem jaz gnala Ivana na rusko fronto! Nemci so gal!«

»Oba hkrati sva bila vpoklicana,« je rekel Matevž. »Jaz sem šel svojo pot, on pa k Nemcem. To je!«

»Kdo pa je takrat vedel, kako se bo še vse izteklo!« je zagodrnjala ženska. »Tebi je bilo lahko iti v partizane! Kaj pa bi vam bili Nemci vzeli?«

»To je res,« je rekel Matevž, »nam ne bi dosti vzeli.«

»Tonček ni šel k Nemcem, ko so ga poklicali, pa je le padel,« je jedko udarila Katra.

»Naj bi bil šel tistikrat z nami, pa bi bilo vse drugače,« je odvrnil Matevž. »Jaz sem mu prigovarjal in pripravljen je bil, vi pa niste pustili!«

Katra je stisnila ustnice, pogled ji je zgubljeno ušel proti vrhu Jelovice. »V partizanih bi bil morebiti še prej padel!«

»Ali pa tudi ne.«

»Menda je bilo tako usojeno,« je rekla negotovo.

»Vidite, Martin se je pa rešil,« je s poudarkom rekel Matevž.

Vzdihnila je in usahnila nekam vase. Krčevito je oklepala košaro in ni več videla gozdov ne Lipnice, ki je v položnih vijugah tekla po dolini. Nenadoma je stal pred njo razstreljeni

bunker, v katerem sta se tisto zimo skrivala njen sin Tonček in Bohinčev Martin, videla je steptani sneg in na njem Tončka, ležečega vznak, kakor bi spal. Nad čelom mu je zevala strašna rana. Ko se je sklonila in pogledala, je spoznala, da mu je rafal iz strojnice odnesel teme. Tega ne bo nikoli pozabila. Mučilo jo je bolj, kot je hotela komu priznati. Globoko v nji je bila zatajena žalost, ki je glodala in grizla kar naprej. Včasih se ji je že zdelo, da jo je zgrizla do dna. A nikoli nikomur ni mogla priznati, kako hudo ji je in da je že iskala tolažbe v pijaci, pa da ji je bilo potem še huje. To je bila rana, ki je čas ni mogel ozdraviti, iz leta v leto bolj je bolela. Tako čudno je bilo vse, kar je bilo v zvezi s sinovo smrtjo, da si ni znala, ni mogla, ni upala razložiti. Celo govoriti o tem ni mogla in je samo rekla:

»Martinu tudi ni bilo dobro v Dachau. Mrličje je nosil v peč.«

»Če jih je,« je ujedljivo rekel Matevž. »Vrnil se je rejen in zdrav kot bik!«

»Ko so prišli Amerikanci, si je opomogel,« ga je zagovarjala Katra bolj zato, da bi pomirila sebe, kot da bi prepričala Matevža. »Prej je grdo stradal. Vsaj pravi tako.«

»Pa le vsa vas ve, da so šli Nemci od Bohinca naravnost k bunkerju,« je pribil Matevž.

Katra je nejevoljno zmignila z rameni. »Ti Bohinčevih nikoli nisi mogel.«

»Jih še danes ne morem, posebno Martina ne!« je dejal Matevž. »Vsi terenci smo se bali starega Bohinca. Zmeraj je bil v Kropi in Nemci so hodili k njemu pit žganje. Drugam niso hodili, samo k njemu. Nismo bili slepi, da bi ne bili videli in vedeli, kaj to pomeni. Če nas, terencev, ni izdal, nas ni samo zato, ker se je bal. Sporočili smo mu, da ga bomo pihnili, če se kaj zgodi! Takrat, ko se je zgodilo tisto s Tončkom, bi ga tudi bili, ko bi bili v bližini. A jaz sem bil tistikrat na Primorskem in sem zvedel šele po vojni. Bohinc je obrnil plašč po vetru šele takrat, ko so Martina odpeljali v Dachau. A takrat je že vsak vedel, da so Nemci pri kraju.«

»Nehaj že s tem,« je godrnjavo rekla Katra. »Kaj še ne bo konca? Prva leta po vojni si skoraj med ljudi nisem upala! Peharc, ki je sedel v odboru, je rekel: Naj le Baronovka plačuje davke, saj ji je prvi sin padel, ko je služil Nemcem,

in drugi je bil skrivač! Ste pa ljudje res hujši kot živali! Če zaradi Martina kaj mislite — zakaj ga ne primete! Ti tudi! Dokaži mu!»

Avto je pri križpotju zavil proti Kropi. Katra si je oddahnila, ko je od daleč ugledala zvonik kroparske kapelice. Matevž je zmanjšal hitrost in rekel:

»Mati, še marsikaj je, kar ni mogoče dokazati. Včasih pa le pride na dan. Sam sem poznal takega človeka, kot je Martin. Nekoga je imel na vesti in je mislil, da je vse dobro, ker mu nihče ni mogel dokazati. In kaj se je zgodilo? Bil je ekonom na državnem posestvu, a tisti, ki ga je izročil Nemcem, da so ga ubili, mu ni dal več miru. Tako dolgo, da si ponoči ni upal biti brez luči in je taval okrog kakor vešča. Nazadnje se je ustrelil. Človek ni živina, nak!«

»Mhm,« je brez zanimanja rekla Katra. Nemirno se je presedala in se pripravljala, da bo izstopila. Avto je obstal pred kovaško zadrugo in Katra je urno zlezla iz kabine. »Zahvaljen, ker si me peljal,« je zamomljala. »Za dobro uro poti si mi prihranil. In če prideš domov, se oglasi pri nas. Ne maram, da bi bilo zastoj!«

»Bom pa v nedeljo prišel!« je hitro rekel Matevž. »Češnje so gotovo že zrele.«

»Saj je vse v češnjah!« je živahno rekla Katra, vesela, da sta začela govoriti o nečem, kar je ni tako neprijetno zadevalo. »Viš, to je, kar me najbolj jezi. Tak lep dan in toliko dela, pa kličejo človeka na sodnijo! In še zdaj, ko ni dobiti obiračev!« Hitro se je obrnila proti trgu. »No, pa zbogom. Matevž!«

»Na svidenje!« je zaklical Matevž in pognal avto na dvorišče.

Baronovka je šla čez trg in se za zadnjimi hišami začela naglo vzpenjati navkreber. Ni se ozrla, da bi pogledala na mesto, stisnjeno v ozko kotlino. Hodila je hitro, a je kmalu začutila, da ji sapa pohaja. Začela je stopati počasneje, toda utrujenost, ki jo je čutila, ni bila od poti, to je dobro vedela. Globoko v nji je tičala, kakor kal zavratne bolezni. Čeprav nerada, je morala razmišljati o tem, o čemer sta se menila z Matevžem.

»Kaj pa, če je le res?« ji je kovalo v možganih.

Pognala se je naprej po strmih ridah in znova premlevala vse, kar je že tolikokrat mozgala v sebi, ne da bi prišla do konca. »Kaj pa sem žagrešila, da me Bog tako tepe?« se je spraševala. Odgovora ni bilo.

Sla je po stezi in misli so ji ušle nazaj v čas, ki se ga je le redko spominjala. V leta, ko je bila še mlada, Zazdelo se ji je, da je bilo življenje samo takrat lepo, potem pa nikoli več. Spomnila se je, kako se je možila z Baronom in kako težko ji je bilo prva leta, dolinki, ko se je peklila s koši po melih in strminah. Obšlo jo je, da se v Baronovi hiši nikoli ni čutila zares doma. Preveč v zatišju je bila ta bajta, predaleč od ljudi, obesila se je ravno pod strmino. Čudni ljudje so morali biti, ki so jo postavili! Za trenutek se ji je spovrnilo občutje strahu, ki jo je mučil vsako zimo vsa leta, ki jih je preživeala na Baronovi domačiji, strahu, da se bo v strminah odtrgal snežni plaz in podsul hišo. Mož ji je pravil, da se je nekoč to že zgodilo. Takrat je bil še fantič. Plaz je posnel hiši streho in jo zasul. Poldrugi dan so čakali v zasuti hiši in bili že na pol mrtvi, ko so jih šele sosedje rešili. Odnoslo je tudi hlev in zadušeno živino so izkopali globoko spodaj iz snežne lavine. Potem so zasadili strmino z drevjem, da so se plazovi razbijali ob deblih. Katra sama je večkrat spomladi, ko je pritisnila odjuga, doživela plazove, ki so zdrveli proti nasadu in se razklali. Včasih je sneg pršil prav na dvorišče... Razen tega jo je mučilo, ker je bila hiša tako v senci. Komaj zjutraj je ujela nekaj sonca, ob enajstih se je že pomaknilo za vrh in domačija je kar tonila v senci. Na dvorišču sta rastle dva košata stara oreha in se razprezala nad streho, da je bilo v hiši vse poletje somračno. In ilovica na dvorišču — Katra se ji nikoli ni mogla privaditi; zmeraj ji je spodrsavalo na nji. Otrokom pa ni, vajeni so je bili, prve korake so naredili na razmočeni, polzki ilovici. Ne, ta hiša ji nikoli ni bila prijeten dom. Koliko let je minilo, preden se ji je nekoliko privadila in nehala hrepeneti nazaj v dolino! Pravzaprav se niti ni privadila, samo polagoma je hrepenenje umiralo v nji in sčasoma je otopela, kakor otopi človek v vsakem trpljenju. Potem je živel kakor vse hribovske žene, kopala zemljo in spomladi s košem nosila gnoj na njive, da so ji jermeni rezali v živo meso. Poleti je v koših odnašala žetev in jeseni krompir, droben, siv in hrapav, kakršnega rodi samo ilovnata, od sonca

presušena hribovska zemlja. Imela je otroke, nosila jih je s seboj na polje in jih posajala v razore; ves čas je trpela v strahu, kdaj se bo kateri strkljal po strmini. Ivana, Tončka, potem dva, ki ju je pobrala vratnica, nazadnje Slavko. Ko je Slavka poskušala prve korake, je padel gospodar s češnje in se ubil. Bilo je takle čas kot zdaj... Dva dni pred svetim Petrom in Pavlom. Z visoke stare češnje na Vrateh je strmo-glavil in si zlomil tilnik. Oh, tistikrat je bilo hudo...

Po tistem se je Katra čisto spremenila. Morala se je vpreči za dva. Leta so minevala, pa ni utegnila misliti na nič drugega kot na delo. Niti za trenutek je ni spustilo iz klešč. Na hiši je bil dolg... Pozabila je na samoto, pozabila na to, da v hišo nikoli ne posije sonce, pozabila, da je prišla iz ravnine in da ji je hribovski svet tuj. Domačija jo je terjala zase. Plačevala je dolgove. Slamnata streha na podu je kazala rebra, Katra je naredila novo iz rdeče opeke. Skriljavec na hiši je pokal, prekrila je še hišo. Nihče ne more reči, da je slabo gospodarila! Ljudje so celo govorili, da je pri Baronovih zdaj bolje kot takrat, ko je še živel gospodar, ki je bil dober človek, a nekje v sebi slabičen in se je kdaj pa kdaj vdal pijači. Katra je delala sama in je le za najhujše delo najemala. V vednem delu je komaj opazila, da ji otroci doraščajo! Potem pa je prišlo leto, ko je ob novini prvič Iván peljal v mlin. Dvanajst let mu je bilo, o kresu jih je izpolnil. Stala je za podom in s skrbjo gledala, ali bo znal ravnati vola. Ko je videla, kako dobro in preudarno vozi, so ji navrele solze v oči. »Zdaj smo pa iz najhujšega!« je rekla.

In potem je bilo vsako leto bolje. Ivan je delal na polju in Tonček je pasel. Slavka je še posedala po razorih. Čez nekaj časa je dorasla toliko, da je presnela Tončka pri paši. Malo pred vojno pa sta oba fanta odvrnila že za odrasla delavca. Baronovka se je oddahnila.

S tiho otožnostjo se je zdaj spomnila, kako je Ivan prvič stopil k nji, ko je v hlevu vzdigovala težka korita in jih postavljala v jasli, ji vzel korito iz rok in rekel:

»Pustite, mati, bom jaz!«

Drugič spet ji je Tonček presnel svinjski pominjek. Narejeno se je branila:

»Kaj boš! Sem jih že dovolj vzdignila in jih bom še! Nisem še stara in zanič!«

Fanta sta se smejala. Objestno se je zagnala vanju in se za šalo rvala z njima. Ivan jo je stisnil za zapestja in jo posadil na klop.

»Mati, nama niste več kos!«

Zares jima ni bila, pa je bila prav zato srečna in je kar žarela od ponosa.

Potem pa je prišla vojna, ki je najprej vzela Ivana. Pol leta je bil zdoma, ko so ji poslali v platneno vrečico zavito, kar je ostalo po njem. Bilo je pismo, ki mu ga je sama poslala malo prej, nekaj drobnarij in fotografija Vrhovške Angele. Pisala mu je:

»... doma nam je dobro, hvala Bogu, da nas puščajo v miru! Na tisti njivi na Vrateh smo letos pridelali trinajst mernikov ječmena, toliko ga še nikoli ne pomnim. Pšenica še stoji, a tudi dobro kaže. Pisana je povrgla junico, ki jo bomo redili. Zdravi smo vsi in le zate skrbimo, pazi, da se ti kaj ne zgodi! Ko požanjemo pšenico in omlatimo, pojdeva s Slavko na Brezje prosit, da bi se srečno vrnil in da bi bilo vojne kmalu konec...«

Shranila je pismo in sliko Vrhovške Angele. Ivan ji nikoli ni pravil o tej ljubezni in Angela se ji je zdela nekoliko preveč oblastna, a vendar je bila še po smrti na tistem ponosna, ker si je izbral dekle s takega grunta, kot so Vrhovše.

Ko se je vsega tega spominjala, se ji je zazdelo, da se ji je srce razbolelo od žalosti za Ivanom pravzaprav šele tedaj, ko je izgubila Tončka. Do takrat je še zmeraj mislila: enega sina imam še. Potem pa so tudi Tončka Nemci poklicali na nabor. Takrat se je zbal, da ga bo izgubila. Ni mogla dovoliti, da bi šel za Ivanom. Tudi sam ni maral iti. Poznal je domače terence in prav tisti večer, ko se je vrnil z nabora, se je oglasil v hiši Matevž in ga povabil, naj gre z njim. Tonček se je obiral in gledal mater. Baronovka je bila zbegana in ni mogla misliti, da bi šel sin od nje.

»V partizanih še prej lahko pade kot v nemški vojski,« je rekla.

»Kam pa bo šel?« je vprašal Matevž. »Saj nima druge poti! Kvečjemu če ostane doma in se skriva v butarah, a ga bodo kmalu iztaknili.«

Za vrati je sedel Bohinčev Martin, ki je bil poklican s Tončkom vred, in rekel:

»Matevž, ti ne skrbi za naju! Si bova že sama pomagala.«

Matevž je vzrožil. »Ko bi ne bil domačin in bi ne bila skupaj krav pasla, bi zdajle drugače govoril s teboj,« je rekel Martinu. Preden je šel, jima je še dejal, naj se oglasita pri Peharcu, če si premislita in bi hotela v partizane. Nista si premislila. Sklenila sta si izkopati bunker na Vrhju, tako daleč od ljudi in od vsake poti, da ju nihče ne bo izvohal. Še pred svitom sta odšla.

Bilo je pozimi in tista zima je bila za Katro kakor dolga veriga samih muk. Ponoči se je sunkoma prebudila, ker je menila, da sliši strele. Včasih se ji je zdelo, da čuje prítajene korake okrog hiše. Groza jo je tako prevzela, da je morala poklicati Slavko.

»Si slišala?« je silila v na pol spečega otroka. »Zdi se mi, da je bilo čuti streljanje in da nekdo hodi okrog hiše.«

»Sanjalo se vam je, mati,« je odgovorilo dekletce in takoj spet zaspalo.

Katra pa ni mogla zaspati in je napeto prisluškovala. Ne, nič drugega ni bilo kot sanje ali bojazen. Nikoli ni bilo nič drugega. Saj vendar ni človeka, ki bi vedel, kje se fanta skrivata, in pokazal Nemcem pot do bunkerja!

Včasih jima je ponoči nosila hrano. Kdaj pa kdaj je opravil to namesto nje stari Bohinc. Martin je bil njegov nečak in je že od otroških let živel v hiši pol kot domač, pol kot hlapec. Zima je počasi minevala in ljudje so govorili, da bo spomladi konec vojne. »Samo da dočakata pomlad, potem se bosta lahko vrnila,« si je dan na dan ponavljala Katra. A dnevi so bili neskončno dolgi, kakor bi jih nikoli ne hotelo biti konec. Potem pa je nekega dne potegnil oster krivec in prav takrat se je zgodilo...

Nikoli ni izvedela, kako je pravzaprav bilo. Tega ni vedel nihče razen Nemcev. Toda nekdo je moral izvohati bunker in naznaniti. Nemci so prišli k Bohincu in našli Martina doma. Prišel je bil po hrano... Od Bohinca so šli naravnost proti Vrhju. Tonček je gotovo vedel, da bi ravnali z njim kot z ujetim partizanom in dezerterjem, zato se je branil. Imel je puško in ročno bombo. Nemci so dolgo obstreljevali bunker. Katra je ves čas stala pri oknu in trpela s sinom, trpela

v divji bolečini, ki jo je trgala na kosce. Ko je počila bomba, je zaslutila, da je konec. Ubogi fant se je zaman branil, niti enega Nemca ni podrl, Ničesar ni vedela o njegovem koncu, razen tega, kar je videla, ko so jo malo pozneje vlekli k njemu. Toda zmeraj spet je morala misliti na njegov brezupni boj — fant še nikoli poprej ni streljal — na ure, ki jih je preživel v obkoljenem bunkerju, ko je vedel, da ne more uiti smrti, in je bil sam, tako strašno sam... Le kako, kako mu je moralo biti? Ali je mislil na mater? In če je mislil nanjo — kako?

Zavest nehotne krivde jo je težila, tesnilo jo je v prsih in težko dihajoč je počasi lezla po strmih ridah proti vrhu. Spomin na prve čase po Tončkovi smrti se ji je zdel moten, kakor bi bilo tokrat vse zavito v meglo. Vsakokrat, kadar jo je zadel udarec, je bilo tako. Ko se je ubil gospodar, ko je padel Ivan in še prej, ko so umirali otroci. Vsakokrat je spočetka prenašala topo, bila je omamljena od udarca, potem pa je čas, ki bi moral odplahnuti bolečino, začel oživljati spomine, klical ji je pred oči vse podrobnosti, ki so jo mučile do onemoglosti. Po Tončkovi smrti je samo čakala, kdaj se bo vrnil Martin, da ji bo povedal, kaj se je pravzaprav zgodilo. Ni marala poslušati ljudi, ki so govorili to in ono. Martina so vlekli v Dachau, torej je nedolžen. Če ni, se bo izkazalo!

Martin se je vrnil na jesen petinštiridesetega leta, a ji ni vedel nič povedati. Pravil je, da je šel tisto jutro navsezgodaj, še v temi, k Bohincu po hrano. Tonček je ostal v bunkerju. Nekoliko se je zasedel doma, snežilo je in potem je potegnil krivec, pa se ni upal vrniti, ker se je bal, da bi pustil sledove. Strahu pred Nemci ni čutil, saj je minilo že dolgo, odkar so zadnjič prišli v vas. A nesreča je hotela, da so prišli ravno tisti dan in padli v Bohinčevo hišo. Morebiti tudi ni bila nesreča — bilo jih je dvajset, če ne več. In vse so vedeli o bunkerju, poznali so tudi pot do njega, torej je moral kdo izdati. Martin ni rekel nič določnega, samo zdaleč je omenjal, da je bilo v vasi mnogo ljudi, ki so imeli sinove v partizanih, in da so bili jezni, ker sta se onadva tako spretno umaknila vsemu. Seveda, Tonček se jih z eno samo ročno bombo in s staro francosko puško, ki mu jo je Martin pustil, ni mogel ubraniti. Njega, Martina, pa so Nemci takoj zvezali in ga tepli kakor živino...

No, Katra ni imela vzroka, da bi podvomila o Martinu, vse v njegovem pripovedovanju se je ujemalo. Ko je zdaj stvari obnavljala v spominu, spet ni mogla drugega, kot da si je rekla:

»Je že moralo biti tako namenjeno.«

In takoj zatem:

»A zakaj se nesreča znaša ravno nad menoj? In pa ljudje! Da bi me vsaj ti pustili pri miru!«

A prav zaradi ljudi ni bila mirna. Naj se je še tako otepala, zmeraj spet je zrasla v nji sumnja, kadar so ji pripovedovali, kako čudno je, da je Tonček padel, Martin pa se zdrav vrnil iz Dachaua.

Prišla je na vrh in obstala na ovinku razkopane gozdne poti. Pogled ji je ušel proti vasi in se ujel na široki strehi Bohinčeve hiše. V bregu nad hišo je nekdo kosil, zdaleč ni mogla razločiti, ali stari ali Martin. Skoraj zavistno je gledala kup streh — bilo jih je za majhno naselje — in mislila, kako lepo je vse urejeno pri Bohincu in kako pri Baronu polagoma vse propada. Ubijaj se, kolikor hočeš, nikamor ne moreš! Ni več mlada in trdna, da bi se še enkrat spoprijela z zanemareno zemljo in iztisnila iz nje toliko, kolikor se pač iz skope rumenkaste ilovnate zemlje da iztisniti. Malo suše, ki se dolinskim njivam niti ne pozna, tu v hribih že uniči letino! In dve ženski na gruntu... saj ne vesta, kje bi poprijeli! Če bi ne bilo Martina, ki le priskoči tu in tam, čeprav ga tudi doma delo goni, bi se že zdavnaj zadušili pod bremenom. Seveda, težko mu je plačevati, ker ni denarja. In zdaj je spet dolg na hiši. Čelo se ji je oznojilo kakor od slabosti, ko se je spomnila tisočakov, ki jih je dopoldne odštela na sodniji v Radovljici. Posodil ji je Bohinc. Lani je tudi posodil za davke in, še zdaj mu ni vrnila. Jeseni bo treba spet odriniti davke. Če bosta pravi čas obrali češnje in nakuhali žganja, si bosta opomogli. Bohincu pa kljub temu še ne bo mogoče vrniti. Morebiti na zimo, ko bo prodala vola. A potem bo spomladi hudo, ker ne bo prave živine pri hiši. Lanski junček se ni naredil, kakor bi se bil moral. Morebiti bi bilo bolje prodati ga... ne, ne, junček bi vrgel premalo. Vol bo moral iz hleva. — Zazdelo se ji je, da se nikakor ne bo mogla izkopati iz nadlog. S trudnim, težkim korakom se je pognala po položni poti proti vasi. Zagledala se je v hiše, ki so bile

posejane po strmini; zdaleč so bile kakor lastovičja gnezda, prilepljena na zeleni breg. Leseni hodniki so bili čez in čez prekriti z brajdami nageljnov.

Ljudje so bili vsi v češnjah. Zorel je že zadnji sad in treba je bilo hitro obirati. V vrhovih so drdrale vetrnice in plašile vrabce. Med vejami so viseli gospodarji, ženske, otroci. Katra se je tegobno spomnila svojih češenj — toliko jih je bilo in tako polne so bile, pa jih niti pol še ni bilo obranih! Saj bo sad segnil na drevju! Hitreje je stopila po kamnitni poti, kakor bi hotela biti čimprej doma, da bi že s svojo navzočnostjo odvrnila škodo.

Za mejo je ugledala Karničarja; tudi ta je obiral. Spoznal jo je in ji nekaj zaklical v pozdrav. Mrmraje mu je odzdravila, se za trenutek ustavila in jedko rekla:

»Peharcu obiraš! K nam te pa ni!«

»Tvoje češnje so preveč v strmini, mene pa že vrtoglavica daje!« ji je zavpil iz krošnje.

Pokimala je, stisnila ustnice in šla svojo pot. Karničar pa je še zaklical za njo:

»V nedeljo pusti Kroparjem, da ti bodo obirali! Bo zastonj!«

»Saj veš kako!« se je razjezila Katra. »Da bi pol snedli!«

»Je še zmeraj bolje, kot da na drevju konec jemlje!«

»Eh, saj vse jemlje konec, naj ga pa še češnje,« je zamrmrala kakor sama zase.

»To si na kratko nasajena,« je zavpil Karničar. »Zaradi prepisa, kajpak?«

»Vsak bi se vtikal, samo nikogar ni, da bi pomagal,« je zarenčala Katra in pohitela med hišami. Zdelo se ji je, da so ji vsi ljudje v vasi sovražni in ji na tistem privoščijo nesrečo. Na koncu vasi se je nehote ozrla proti Nežini bajti in se spomnila vožnje z Matevžem. Bajta je bila prekrita in prebeljena. Kar jeza jo je obšla ob spominu na Nežo, ki ji mož pošilja denar iz Amerike, kjer dela že več ko dvajset let. In s kakšnimi rutami se Neža postavlja, s takimi pisanimi, kakršnih ne nosi nobena kmetica! Tudi te ji pošilja mož, seveda. In Matevž se je srečno prebil skozi partizanska leta, pa še šofer je in dobro služi.

»Tudi pri nas bi bilo lahko dobro,« je pomislila. »Ivan bi bil doma, Tonček bi šel za zaslužkom in nič bi nam ne

manjkalo. Ne. Morebiti bi se bil Ivan celo priženil na Vrhovše, saj sta oba vrhovška fanta padla in bo Angela dobila grunt.«

Obrnila se je, da bi si ogledala vrhovško kmetijo, pa jo je misel na to, kako bi lahko bilo, tako živo zbolela, da so ji navrele solze v oči. Potegnila si je ruto globoko na čelo, kakor bi ne marala več videti sreče drugih. Potem se je odtrgala od kolovozne poti na stezo in se sunkoma spuščala navzdol. Globoko spodaj je videla dimnik svoje hiše in krošnji obeh starih orehov. Ko se je bližala domu in ogledovala češnje, ki so se kar šibile pod težo sladkega, zrelega sadu, jo je znova obšla skrb. Tropi vrabcev so se kriče preganjali po vejevju. Tlesknila je v dlani in vrabci so šinili iz češenj v grmovje. Potem se je razjezila na hčer, ki je ni bilo videti nikjer.

»Da ne ve, kaj je treba delati! Bi rada vedela, kaj je počela ves dan! Če me le malo časa ni doma, je že vse narobe!«

Stopila je na domače dvorišče in segla za rožmarin na oknu, kjer je bil spravljen ključ. V nosnicah je čutila dobro znani, grenki vonj po orehovem listju. Na dvorišču je bilo somračno, sadovnjak se je že pogrezal v senco, prav gori nad Vrhom je tonilo sonce. V hlevu je zamukala krava, prašiči, ki so čutili bližino gospodinje, so se začeli lačno zaletavati v linjek.

»Saj se še preobleči ne bom utegnila, tako je vse lačno,« je zavzdihnila in odklenila vežna vrata. Potem pa jo je premagalo in namesto da bi bila vstopila, je omahnila na klopec pred hišo.

»Moj Bog, kako sama sem za vse,« je vzdihnila. Roke so ji trudno omahnile v naročje.

2

Katra je z mučno nezadovoljnostjo šarila po hiši. Bila je nedelja in pravkar se je vrnila od maše. Spravila je ruto, se preoblekla, nato pa sedla na skrinjo. Z žilnato, zgarano roko si je pogladila redke, sive lase in se nehote zagledala v povečano fotografijo na steni, na kateri sta bila z rajnim možem. Vzdihnila je, ko jo je ogledovala. S stene jo je gledal širok, nelep, toda mlad obraz in bujni lasje, spleteni v debeli kiti,

so se ji ovijali okrog glave. Le kdaj se človek tako spremeni in postara? Ah, seveda, ta slika je stara skoraj že trideset let. Natanko se še spominja ponedeljka, ko jo je mož peljal k fotografu. Malo prej sta se vzela in takrat sta šla prvič skupaj v Kranj na semenj. Pri »Jahaču« sta jedla golaž in pila vino, nato pa je rekel rajni:

»Katra, kaj ko bi šla k fotografu? Nekateri se slikajo na poročni dan, pa menda tudi zdaj še ne bo prepozno. Bova imela spomin.«

Brž je bila pripravljena. Spotoma si je kupil cigar in si jih vtaknil v naprsni žep, da bi bil na sliki bolj imeniten. Čez teden dni jima je fotograf z Mestnega trga poslal slike. Povečati jo je dala po moževi smrti. Da bodo otroci bolje poznali očeta in se ga spominjali, je rekla. Prva leta po njegovi smrti je večkrat skrivaj stala pred sliko in jo dolgo gledala. On je bil tako lep, imel je podolgovat, ozek obraz in črne lase. Zmeraj se je gladko bril, ni maral nositi brkov kakor drugi kmetje. Tonček mu je bil najbolj podoben. Boleče je zarezalo v nji, ko se je spomnila sinovih črnih las in temnomodrih oči, rahlo zamolkle polti in zdravih belih zob. Ivan se je bil vrgel bolj po njeni rodovini, bil je širokega obraza in močan, zmeraj jo je spominjal brata Ceneta, ki je padel v prvi svetovni vojni ob Piavi. Ne, nikoli ni hotela delati med otroki razlike, pa ji je bil le Tonček najbolj pri srcu.

Pogled ji je drsel od slike do slike. Nad stensko omarico je visela Ivanova, bila je iz časa, preden so ga vpoklicali. Zraven pa še druga, črno obrobljena, tam je že imel nemško vojaško uniformo. Poslal jo je iz Beljaka, kjer so ga vadili za na fronto. Po smrti jo je ovila s črnim trakom in Tončkovo tudi. Škoda, da je Tončkova tako majhna, toda razen te ni bilo nobene druge pri hiši. Tako malo si je podoben na nji. Manjka mu tisti veseli, sproščeni smeh, ki je bil zanj značilen.

Odtrgala se je od slik, toda še zmeraj se ji ni dalo vstati in iti za delom. Končno je nedelja in zadnje dni je bila ves čas v češnjah. Toda dobršen del sadu je še zdaj na drevesih. Prisluhnila je ropotu pokrovk v kuhinji, Slavka je pristavljala južino. Dekle bi šlo lahko obirat, saj so drugi tudi v češnjah! Nič, treba je vstati! Premagala je svinčeno trudnost v udih in se vzdignila. Nataknila si je delavniški predpasnik in po-

krila ogorelo ruto. Saj ne bo nikogar, da bi jo videl tako zanikrno oblečeno! Potem je stopila v kuhinjo.

Slavka je čepela pred štedilnikom in razpihala žerjavico. Katra je pogledala po kuhinji in prvič po dolgih letih jo je obšlo, da je videti vse zelo zanemarjeno. Vsaj pobeliti bi bila morala, je pomislila in z odporom gledala zakajene stene, s katerih je vzorec zadnjega slikanja že davno izginil. Za vrati so stali pominjaki, umazanija se jih je držala na debelo. Razjezila se je in sunila z nogo v škaf.

»Ti pa tudi nič ne vidiš!« je rekla jezno. »Ali nisi mogla stopiti k studentu in pomiti škafov?«

»Kdaj sem pa utegnila?« je odvrnila Slavka in hitela nalagati dračje na žerjavico. Zaprasketalo je in zagorelo. Dekle je zaprla vratca in ponovila: »Kdaj sem pa utegnila?«

Saj res, kdaj pa je utegnila, je pomislila Katra. Znova je začutila, kako teža dela pritiska nanjo in na šibko dekle kakor kamniten sklad in preti, da ju bo stisnila. Mirneje, spravljivo je rekla:

»Koš vzemi in v češnjo pojdi!«

Dekle je molče odšla iz kuhinje. V veži je vzela koš in zlezla v najbližjo češnjo za hišo.

Breg in dolina sta se kopala v soncu. Razgled je bil široko odprt na vse strani. Slavka je obsedela v vejah in se zagledala proti Besnici. Hiš ni videla, toda slutila jih je za gostim zelenjem. Nad Besnico so rasli gozdni obronki, na njih vasi. Lajše, Njivica. Zada se je modril Blegaš. Jošt ji je kazal levi bok, cerkev na vrhu je bila podobna ovci, ki se je spokojno zleknila sredi zelenja. Potem visoki stolp kranjske cerkve, ki je kipel iz megličaste ravnine, in čisto zadaj venec kamniških gora. V dekletu je raslo toplo občutje kakor vselej, kadar se je predajala razgledu. Nehote je pomislila na mater in se vprašala, ali mati ve, kako je svet lep. Ne, najbrž ne. Kakor že tolikokrat, se ji je srce ob misli na mater stisnilo, zakrknilo se vase. Bilo ji je, kakor da mati živi v čisto svojem svetu, v svetu, ki razen dela ne priznava in ne pozna ničesar. Ne veselja, ne lepote, ne sreče. Kako bi ji sicer mogla ukazati, naj gre v češnjo, ko je vendar obletnica očetove smrti! Pogledala je po bregu navzgor in videla češnjo, ki je očeta tako izdajalsko spustila iz vejevja.

Vzdihnila je. Nato je utrgala češnjo. Ugriznila je sladki sad. Temnordeči sok ji je oblil ustnice in kanil na nedeljsko bluzo. Madež se je razširil kakor kaplja krvi. V tem je bilo nekaj mehkega, rahlo bolečega, nekakšen spomin, ki ga ni mogla takoj dojeti. Oh, seveda! Bil je spomin na brata Tončka, s katerim sta včasih natrgala češenj in se namazala s sokom po obrazu in rokah, da sta bila kot Indijanca! Takrat je bila še majhna, zelo majhna. In mati tisti čas še ni bila tako stroga in redkobesedna kot zadnja leta.

Zgoraj, v vasi, je zapela harmonika in glasen vrisk je raztrgal tišino. Hrepeneče je prisluhnila. Bilo ji je, kakor da je prišel do nje daljni odmev življenja, kakor ga žive drugi ljudje. Tistega življenja, kakršno je bilo nekoč tudi v Baronovi hiši. Takrat, ko sta še živela brata in je Tonček včasih zvečer sedel na klopco z očetovo harmoniko na kolenih in zaigral valček, Ivan pa je v šali zgrabil svojo sestrnico in jo učil plesati na betonu pod napuščem. Takrat je mati stala na pragu in prizanesljivo godla:

»Moj Bog, kako ste neumni in razposajeni! Dela pa nobeden ne vidi!«

A to je rekla kar tako, ker ji je pač prešlo v meso in kri, da je ves čas mislila na delo.

Harmonika je utihnila in Slavka je uganila, da so fantje zavili v gostilno. Mogoče so Kroparji. Ali pa so prišli od dražgoške strani. Zdaj bodo plesali vse popoldne in pozno v noč... Vsa dekleta iz vasi bodo zvalili skupaj. Vrhovška Angela se bo spet postavljala z novo svilen obleko, ki jo je imela zjutraj v cerkvi, in vsi fantje se bodo vrteli okrog nje. Vrhovski grunt jih vleče, seveda! In Peharčevi bosta zraven. Karničarjeva Tončka tudi. Mogoče bo prišla tudi Bohinčeva Marica. Martin jo bo spremljal. Martin se vrtil okrog Vrhovške Angele, a ga ne bo vzela. Nji ni treba jemati hlapca. Ali pa... Toda prav vsa dekleta bodo tam, le nje ne bo nihče prišel vabit. In če bi prišel, bi je mati ne pustila na ples. Oh, kako je pusto...

Ovedela se je, da že dolgo sedi v krošnji, koš pa je še zmeraj prazen. Urno se je osuknila po vejah in začela obirati. Smukala je cele šope in jih metala v koš. Mati tega ne sme videti, jezila se bo; škoda je trgati kozure, ker potem drevo

prihodnje leto slabše rodi. Toda pomagaj si, če moreš! Hiteti je treba, drugače ne prideš nikamor!

Brala je vse dopoldne; ko je v dolini zazvonilo, je stresla že tretji koš v čeber. S češnje je videla mater, kako počasi drsa iz hleva na pod. Vrnila se je s košem zelene krme. Potem je šla mlest. Ko pomolze, bo poklicala k južini in nato se bo treba takoj vrniti v češnjo. Obe boste brali do trde noči, medtem pa bodo v vasi plesali. Jutri bo spet treba brati in nato pride žetev. Komaj bosta poželi, že bo tu mlačev in oranje in prva otava. Vedno je tako. Vsak dan enako. Leto za letom je tako. Brez konca.

V strmini je nekdo zavriskal. Slavka se ni zmenila za vrisk. Roke so ji samogibno segale po čopih in jih metale v koš. Mislila je samo še na to, da je treba hitro napolniti koš, hitro, čim hitreje! Potem se je spet oglasil vrisk, zdaj je bil že bliže. Nekdo se je spuščal po stezi. Presenečena je v bregu opazila fanta, ki se je naglo bližal.

»Hej! Nežin Matevž!« je vzkliknila, ko ga je spoznala. »Kam pa ti?«

Matevž je obstal pod češnjo in gledal navzgor. »Brat sem prišel, če ti je prav!« je zaklical.

»Pa še kako prav!« je rekla veselo. »Kar koš vzemi, če se ti res ljubi!«

Potem sta brala skupaj. Slavka je pozabila jutranje tegobe in občutek osamljenosti. Tako prijetno je bilo brati, ko ji je nekdo drugoval. Urno kakor veverica je smukala po vejah in se kosala z Matevžem, kdo bo prej napolnil koš. Matevž ji je pripovedoval, kako sta se z materjo skupaj peljala iz Podnarta in ji je obljubil, da bo prišel vasovat. Bil je zgovoren in vesel, skoraj nekoliko bahaški, in pravil ji je, kako živi v Kropi in kje vse je že bil s tovornim avtom. Slavka se je smehljala; vedela je, da se Matevž rad nekoliko postavi. To je imel že takrat, ko je bil še čisto mlad in je prihajal vasovat k Tončku in Ivanu. Toda bil je prijeten, vesela je bila njegove družbe in nič mu ni imela prigovarjati.

Izpraznila sta koše in zlezla nazaj v češnjo. Tedaj je gospodinja poklicala k južini. Skupaj sta odšla v hišo. Barovka se je začudila, ko je zagledala novega pomagača, a mu je prijazno ponudila žlico in rekla, kako prav je, da je prišel, posebno še, ker potrebuje delavcev in je videti kaj priročen.

Povrh mu je še dolžna vožnjo, je pristavila, vzela stekleni jemar in šla po mošt. Medtem ko je bila zunaj, je Matevž sedel pri mizi in zajemal, kakor bi bil vsakdanji gost. Vmes je rekel Slavki:

»Popoldne bova šla pa plesat.«

»Saj veš kako!« Dekle se je v zadregi zasmejala.

Gledal jo je in bila mu je všeč. Tako zdrava je bila in jedra, z obrazom, ki je spominjal na Tončka, in z njegovimi modrimi očmi, samo lase je imela kostanjeve, gladke in spletene v kiti, ki sta ji tekli po prsih. Ko jo je tako gledal, je začutil zadrego. Da bi se izmotal, je rekel:

»Zakaj bi ne šla?«

»Mati bi ne pustili.«

»Pregovorim jih!«

»Kar poskusi, če hočeš, da te bodo spodili iz hiše!«

»Se prav nič ne bojim.«

Katra se je vrnila s steklenico mošta. »Kalen je,« je rekla. »Zadnji pač. Zdaj bomo do novega na suhem.« Potisnila je steklenico pred fanta in menila: »Pij, no, da ne boš zastonj delal!«

Po južini so še nekoliko posedeli pri mizi. Matevž se je silil z moštom in skušal biti zgovoren, toda spričo resnobne gospodinje se mu ni prav posrečilo. Kmalu so vstali in šli v češnje. Matevž in Slavka sta obirala v isti krošnji. Katra je zlezla na zložnejše drevo.

»Kaj so mati zmeraj tako kratkih besedi?« je vprašal Matevž.

»Zmeraj.«

»Potem je pa pri vas pusto.«

Slavka se je kradoma ozrla na mater. »Ni,« je rekla.

»Zmeraj je toliko opraviiti, da ne utegnemo misliti na dolgčas.«

»Že res,« je rekel Matevž. »Pa je le pusto, če je človek zmeraj doma. Jaz bi ne strpel. V Kropi se tudi nič ne pokaže?«

»Včasih. Brez potrebe pa ne.«

Matevž je utihnil in hitel polniti koš. Slavka ga je skrivaj opazovala. Pravzaprav je prijeten, tako prijazen je in zgovoren. Čisto drugačen kot Bohinčev Martin, ki je tako vaze zaprt, zmeraj nekaj tuhta in se zanjo niti ne zmeni, čeprav

delata ure in ure skupaj. Lepo bi bilo, ko bi večkrat prišel k njim.

»Ti,« je čez čas rekel Matevž, »morebiti bi te pa mati zvečer le pustila na ples?«

»Ne, prav gotovo ne,« je rekla Slavka.

Obirali so vse popoldne. Zgoraj, v vasi, je vrelo življenje. Videli so skupino fantov in deklet, ki so prišli od Lajš. Iz doline so prihajali Rovtarji in Češnjčani. Zdaj ni več pela samo harmonika, pridružila sta se ji klarinet in kitara. Ves čas so odmevali vriski.

V Graben so začele legati sence. Katra je izpraznila svoj koš in zaklicala mladima:

»Dovolj je za danes! Nekoliko počitka moramo tudi mi imeti!«

Potem so sedeli na klopci pred hišo. Katra je prinesla malico: narezane svinine in domačega kruha. Se enkrat je potegnila mošt iz soda, pa je privlekla samo gosto brozgo. Jedli so in bili molčeči. Matevž je zamišljeno gledal košata oreha na dvorišču, ki sta se z vejami dotikala strehe. Včasih se je razmišljeno in skrivaj nasmehnil Slavki. Dekle je umikala pogled, bilo ji je nerodno kakor še nikoli v življenju. Prvič je doživljala, da mlad fant govori z njo drugače, kot je bila vajena; vso jo je prevzelo.

Katro je prevzela utrujenost, sklenila je roki v naročju in zadremala. Včasih se je zdramila, sunila z glavo kvišku in široko razprla oči, a so se ji veke takoj spet povesile. Mlada zraven nje sta se polglasno pogovarjala in njuno govorjenje jo je še bolj uspavalo. V dremotnih blodnjah je videla: bilo je kakor pred sedemnajstimi leti. Vroč dan in bera češenj. Rajni je vzel košek in zlezal v drevo. Ivan in Tonček sta pomagala. Ona je stala pred ognjiščem in kuhala. Včasih se je ozrla po Slavki, ki se je bosa in v samem krilcu igrala na betonu pred hišo. Kokoši so brskale pred pragom, pes je legel in pomolil jezik iz gobca, povsod je bilo čutiti nedeljski pokoj. Pa je nenadoma rekel njen rajni:

»Lep dan je bil. Zjutraj nisem mislil, da bo tako prijetno. Sem že skoraj pozabil, kje sem doma.«

Katra je odgovorila in se ji je zdelo, da govori neka druga, ne ona sama:

»Doma je pa vendar lepše kot v Kropi.«

In nato on:

»Prihodnjo nedeljo bom spet prišel, če smem.«

Katra se je smešila predse. »Zakaj bi ne smel? Si vendar tu doma!»

Potem je vse utihnilo in samo kokoši so kokodakale in si trebile perje. Pa je spet rekel rajni:

»Zdaj bom pa le moral iti.«

»Plesat?« je vprašala Katra in se v polsnu morala smejati, kako da ji je prišla tako neumna misel v glavo, ko rajni vendar nikoli ni hodil plesat. Samo na svatbi je plesal, pa še takrat je bil neroden, da se Bog usmili! A kljub temu je odgovoril:

»Malo bom pogledal. Pa ne bom dolgo ostal. Moram zjutraj zgodaj vstati. Tak ti pa ne maraš z meno?»

»Nikamor!« je odvrnila Katra in se zbudila. Ovedela se je. Mlada sta še zmeraj sedela na klopi in jo začudeno gledala.

»Saj ne grem nikamor,« je rekla Slavka in živo zardela.

»Sem mislil, da bi jo lahko pustili na ples,« se je izgovarjal Matevž. »Saj bi kmalu prišla nazaj.«

Katra je uganila, da je v dremcu poslušala njun pomenek. Strogo je pogledala hčer in rekla:

»Pa danes bi šla plesat, ko je ravno obletnica po očetul.«

»Saj res,« je osramočeno dahnila hči in Matevž je razumevajoče pokimal.

Nato je gospodinja šla v hišo in Matevž se je poslovil. Ponudil je Slavki roko in v zadregi mu je dala svojo. Stiskal je njene zdelane prste in čutil, da bi moral še nekaj reči, pa ni našel prave besede. Končno je vsakdanje menil:

»Saj se bomo še videli.«

Pokimala je in previdno vzela svojo roko iz njegove. Potem je stala pred hišo in gledala za njim, ko je šel navkreber. Sredi poti se je ozrl in ji zamahnil z roko. Vrnila mu je pozdrav. Ko je že davno izginil za grmovjem, je še zmeraj stala in gledala proti vasi.

V kuhinji so zaropotali pominjki. Dekle se je hitro zavedela in stekla v hlev. Videla je, da je mati nekoliko nejevoljna zaradi Matevža, nji pa je ob njem minil dan, da ni vedela kdaj in kako. Vse misli so ji ga bile polne. Hitela je delati in si želela, da bi se že znočilo in bi lahko legla. Imela je toliko premisliti. Ta Matevž... Kaj pa, če se samo šali?

Pri večerji je bila Baronovka še bolj molčeča kot navadno. V hiši je bilo pusto, tiktakanje obtolčene budilke na starem predalniku je še povečalo vtis puščobe in zapuščenosti. Stenska ura je pokvarjena visela na steni, že leta in leta se nihče več ni zmenil zanjo. Zdelo se je, kakor da se je življenje v hiši ustavilo in da se ne gane nikamor naprej. Kdaj se je le ustavilo? Ali takrat, ko je na Vrhu padel Tonček?

Slavka se je ozrla na skobeljnik za vrati, na katerem sta brata včasih delala. V zatikih so še zmeraj tičali obličji, pile in dleta — vse je ostalo natanko tako, kakor sta pustila. Gospodinji ni prišlo na misel, da bi to staro navlako spravila ven. Tudi Slavka se tega nikoli ni domislila. Sele ta večer jo je obšlo spoznanje, da je hiša podobna mrtvašnici, v kateri ni nič razen starih spominkov, ki jih mati bolestno ljubosumno varuje. In še nikoli si ni tako močno zaželela, da bi bilo v hiši več življenja.

Po večerji je Slavka vstala, da bi pobrala posodo. Mati jo je zadržala z nemo kretnjo roke. Dekle je sedla nazaj in čakala, kaj bo mati povedala. Katra se je ozrla na slike svojih sinov in počasi rekla:

»Tale Nežin Matevž mi ni všeč.«

Slavka je pogledala v mizo in ni odgovorila.

»Ni mi všeč,« je trdo odgovorila mati. »Zadnjič, ko sem se vozila z njim, mi je take pravil, da mi je bilo vso pot žal, ker nisem šla rajši peš.«

Dekle je še zmeraj molčala. Ni mogla verjeti materi, da bi bil Matevž predrzen. Katra je čakala in ko le ni pričakala odgovora, je rekla:

»O Ivanu mi je pravil in o Tončku in da sem jima sama kriva smrti... Zato, ker ju nisem pustila v partizane! Vrhovška sta bila oba partizana, pa se tudi nista vrnila. Za Miho niti ne vedo, kje je pokopan! Morebiti bi bilo z našima prav tako. Zdaj pa da sem jaz kriva...« Glas se ji je stresel. Goltniško zamolklo je dostavila: »In pa da je Martin izdal...«

»Mogoče,« je previdno rekla Slavka.

Mati jo je prizadeto pogledala. »Kako — mogoče? Zakaj mogoče?«

»Ljudje tako pravijo,« je pomirljivo rekla hči.

»Jeziki!« je vzkipela mati. »In Matevž ni boljši! Martina ne more, ker ni šel v partizane, to je vse! Ne vem, kaj mi je bilo, da sem ga vabila v hišo. Bolje bo, da se ne prikaže več.«

Slavka je čutila, da jo zaliva rdečica. Obrnila se je proč od luči in si dala opraviiti z zastori na oknih. V hiši je bilo spet vse tiho, kakor ob mrliču. Katra je s pogledom zasledovala hčer in rekla:

»Veš, da je tako govoril, kakor bi me hotel s strupom zadaviti! Zmeraj smo si bili z Bohinčevimi na roke in Matevž to ve, pa gre in mi takole govori! Če bi mu bila verjela... joj, če bi mu bila verjela!« Zmajala je z glavo in nato onemoglo dahnila: »Saj bi mi ne bilo živeti, če bi bilo res...«

»Saj ni... Martin...« je plaho rekla Slavka. »Kdo drug je moral izdati. Če bi bil Martin, zakaj naj bi ga bili potem odpeljali v Dachau? Kvečjemu, če bi...« Utihnila je, ker se je ustrašila lastne misli.

»Če bi... kaj?« je hlastno vprašala Katra.

»Mislila sem... če bi se bil ustrašil Nemcev, ko jim je tako iznenada padel v pest, in bi jim bil iz strahu izdal bunker,« je nerada, obotavljaje se rekla Slavka. »Morebiti so mu grozili, da ga bodo ustrelili, če ne pove.« Pogledala je mater in se ustrašila njenega prepadlega, bledega obraza. »Kaj pa vam je, mati?«

»Nič. Nič, dekle. Ti tega ne moreš razumeti. A če bi bilo tako, če bi vedela, kdo je izdal... ne vem, kaj bi storila z njim!« Slavka je videla, da se materini črni, vozličasti prsti tresejo od razburjenja.

V tistem trenutku je zaslutila globino prepada, ki je zijał v materi in ga čas ni mogel premostiti. Zmeraj je mislila, da je mati trda, včasih se ji je zdela celo brezčutna. Spominjala se je, kako je molče in brez solz hodila po hiši, ko je zvedela, da je padel Ivan. Čez nekaj časa so jo poklicali na občino. Vrnila se je s potrdilom, da ji morajo izplačevati mesečno trideset mark podpore. Položila je potrdilo na mizo in rekla: »Vsaj to so^o mi dali.« Tonček je rekel: »Judeževi groši za Ivanovo kri.« Mati pa: »Ne morem ga oživiti, vse je zaman. Bolje je trideset mark kot nič.« Takrat je bilo Slavko groza lastne matere. Mislila je, da nima prav nič srca za lastne otroke. Ko so pokopali Tončka, jo je obšla podobna misel. To je bilo v poletju petinštiridesetega leta in skupaj sta stopali

za krsto. Tončka je imela rajši kot Ivana, ker je bil Ivan precej starejši od nje in jo je gledal nekam zviška. Posebno še zadnja leta. Mati pa ni jokala, le obraz ji je bil čisto siv in trd, kakor iz kamna. Ko so spustili krsto v jamo in je nekdo govoril, da je slednjič le našel prostor med grobovi, kjer mu ne bodo lisice raznašale kosti, so vsi jokali, le mati ni imela niti ene solze za nesrečnega sina. Prav kakor bi pokopavali tujca! Ne, še huje! In tudi pozneje sinov ni omenjala nikoli drugače kot v zvezi z delom, kadar je pravila, kako dobro bi lahko živeli in delali, ko bi še oba živela. Črni trakovi okrog njunih fotografij in nedotaknjeno orodje nad skobeljnikom so bili edini dokazi, da ji ni vseeno, ker ju je izgubila. Zdaj pa se je Slavki zjasnilo, da je materi huje, kot bi hotela priznati; da jo izguba fantov ves čas boli in da nima nikogar, ki bi mu potožila. Zasmilila se ji je.

»Mati,« je rekla mehko, »pozabiti morate. Tudi drugi so morali pozabiti.«

»In grunt?« je rekla mati. Potem je govorila, kakor da mora proti svoji volji odložiti del bremena, ki jo tišči. »Kaj pa naš grunt? Srce me boli, kadar pogledam polje. Naša zemlja je ilovnata in svet visi. Ali veš, kdaj smo zadnjič delali odtoke? Se Ivan jih je kopal! Tisto pomlad, preden je šel. Jaz jih ne morem in ti tudi z rovnico ne boš dosti opravila. Voda pa dere ob vsakem nalivu, trga njive in odnaša prst! Tudi travniki so zanemarjeni in nikogar ni, da bi izkrčil grmovje. Letos bo malo sena in spomladi bova zelo na tesnem. Dovolj si stara, da moreš to razumeti! Ta grunt bo tvoj! Ne pozabi, tvoj bol!«

Grunt... Slavka je pritajeno vzdihnila. Grunt, ki ga ne ljubi, ga včasih skoraj že sovraži, ker ji ne pusti, da bi živela, kot živijo drugi! Grunt, to ni nič drugega kot nenehno delo, večno upogibanje pod težkimi koši in vlakami sena, žetev na prisojnih njivah, kjer ves dan pripeka sonce, da se koplješ v znoju, večeri, ko pijan od utrujenosti omahneš na posteljo in zaspiš, še preden potegneš odejo nase. To*je grunt, Baronov grunt... Delo teče kakor pokvarjeno, škripajoče kolesje, ves čas se zatika in ustavlja. Nikoli ni nobene spremembe. Nedeljska pot v Kropo k maši je edino razvedrilo. A celo ta pot vzbuja samo nezadovoljstvo. Kadar je v Kropi, vedno vidi ljudi, ki jim je boljše kot nji. Vrhovška Angela in Peharčeve

se postavljajo s trajnimi kodri, z lepimi čevlji in z moderno krojeno obleko. Slavka ne sme na kaj takega niti pomisliti. V hiši ni denarja in mati si izposojajo od Bohinca, drugače ne morejo več zamašiti vrzeli, ki zijajo na vseh koncih in krajih. To je grunt. Takega ga ne moreš ljubiti. Zato je skoraj prezirno, prezrelo za svoja leta zamahnila z roko in rekla:

»Mati, meni ni do grunta.«

Katra jo je prizadeto pogledala.

»Kako? Grunta ti ni mar? Kako pa misliš, da boš živela? Nič drugega te ne čaka, kot je čakalo mene! Morala boš delati in si pognati neumne muhe iz glave. Tako je kmečko življenje zmeraj bilo in zmeraj bo. Tega tudi partizani niso mogli spremeniti. Na gruntu je življenje trdo, je pa le boljše kot vse drugo. Sam svoj gospodar si.«

Toliko kot ta večer Katra menda še nikoli ni govorila s hčerjo in ko se je odpravila iz hiše, kakor bi ji bilo žal, da je povedala preveč, je Slavka razmišljeno pobrala posodo z mize in pomivala, ne da bi vedela, kaj dela.

Ko se je spravljala spat, je mislila, kako nenavaden je bil današnji dan. Obletnica očetove smrti in nato je prišel Matevž in govoril z njo, kakor bi bila njegovo dekle, potem pa še mati, ki doslej ni govorila z njo skoraj nikoli drugače, kot da ji je rezko ukazovala. Bilo je, kakor da je stopila na križpotje in da bo krenila v novo smer.

Skozi odprto okno je prihajal grenki vonj orehovega listja. Slavka si je položila roke pod glavo in strmela v strop, v pramen mesečine, ki je trepetal na lesenih tramih. Pod hlevom je lajal domači pes nad dolinci, ki so hodili mimo po poti. Kadar je bilo vse tiho, je razločno slišala godbo z vasi. Sanjala je z odprtimi očmi. Videla je Matevža, kako pleše z dekleti. Če bi bila tam, bi plesal tudi z njo. Morebiti bi jo po plesu celo spremil do doma in potem bi stal pod orehom in jo dolgo držal za roko, kakor bi je ne hotel nikoli izpustiti. Do podrobnosti je obnavljala razgovor z njim, njegova beseda ji je pela, odkrivala ji je nova pota, vlekla jo je za seboj. Mati govori o gruntu, Matevž pa se vozi z avtom. V Zagrebu je že bil in na Reki. Jesenice so zanj samo skok, Kranj tako blizu, da se mu o tem ne zdi vredno govoriti. Zasluži, lepo je oblečen in kakšno ročno uro ima! Tako črno, letalsko. Njemu se ne ljubi ubijati z bajto. Ko bo mati umrla, jo bo morebiti

celo prodal. In vendar je rekel, da je doma najlepše... Oh, seveda, lepo je, če prihajaš poredko. A tega Matevž ne ve. Ko bi se vsak dan peklil po melinah, bi šele videl, kako dobro mu jel!

Mati ji je rekla, naj si izbije vse muhe iz glave, ker ji ne bo preostalo nič drugega kot živeti in delati na Baronovem gruntu. Pravzaprav vse do nocojšnjega večera tudi sama ni mislila nič drugega, vsaj resno ne. Življenje narekuje ljudem svoje trde postavbe, ki jih nihče ne sme kršiti. Natanko je vedela, kakšno je življenje ljudi, ki so se rodili v hribih. Najprej paša, potem delo na polju, končno ženitev. Mnoga dekleta niso bila tako srečna in marsikatera je ostala sama z nezakonskim otrokom. Iskale so si kruha kot dekle ali pa šle v tovarne, v Loko ali Kranj. Ona, Slavka, pa bo dobila grunt in ne bo v zadregi za snubce. Čez nekaj let se bo že lahko omožila. Potem se bo v hiši začelo vse znova, kakor se začnja vsakemu rodu. Otroci, garanje, pomanjkanje. Kratek počitek v letih, ko otroci dorasejo. Še preden se bo zavedela, se bo življenje izteklo, kakor se je njeni materi in vsem drugim.

Se nikoli ni razmišljala o tem z odporom, zdaj pa se ji je zdelo, da ne sme dovoliti, da bi jo življenje vleklo s seboj po tej trdi poti. Saj je toliko ljudi, ki so se odtrgali od skope hribovske zemlje in si poiskali drugod lažjega kruha. Hiše se praznijo, mladi ljudje odhajajo na vse strani. Vračajo se dobro oblečeni in prinašajo s seboj stvari, ki jih vaščani doslej niso poznali. Peharčev Francelj je prinesel radijski aparat, prvi radijski aparat v vasi! Blažkova Mici dela v tovarni, njen mož je tekstilni mojster. Ob nedeljah prihajata včasih domov in s seboj pripeljeta otroke, vsi so lepo oblečeni. Pred nekaj leti pa je še tekala po vasi v lesenih coklah! —

Zdrnila se je iz sanjarij. Oh, ona nikoli ne bo gosposka. Nikoli ne bo zapustila domačije. Ostala bo doma in delala, kakor je delala doslej. Nespametno je misliti, razen če bi Matevž...

Ni si upala domisliti do konca. Kaj pa ji je rekel takega, da bi že smela upati? Matevž pozna dosti deklet in te niso tako kmečko okorne kakor ona! Prijazen je bil, ona pa si izmišlja zgodbe! Mati ima prav: najbolje je živeti iz dneva v dan, kakor terja grunt. Brez misli, brez ciljev. Ko bi brata

živela, bi šla seveda lahko od doma, zdaj pa ... Edina opora je materi in končno bo grunt njen. Ne more se rešiti.

Čutila se je nesrečno in zdvojeno. Nemirno se je obračala na postelji. Na vasi je še zmeraj pela godba. Prisluškovala je in končno pomislila, da bi bilo morebiti zares bolje, ko bi Matevž ne bil prišel ...

3

V naslednjih dneh sta Katra in Slavka malo govorili. Bilo je, kakor da je nekaj leglo mednju in da ju razdvaja. Katra se je zaprla vase, kot bi ji bilo žal, da se je v nedeljo s hčerjo, ki je vendar še otrok, razgovorila o svojih skrbih in bolečinah, o samih takih rečeh, ki so njena last in bi morale ostati vsem prikrite. Slavka je ves čas mislila na Matevža in ji je bilo prav, da je mati ni ogovarjala. Končno pa jima niti ni bilo treba mnogo govoriti. Delo tega ni terjalo. Še zmeraj sta obirali češnje. Čepeli sta vsaka na svojem drevesu in ves dan, od jutra do noči, polnili koše in jih zvrčali v čebre. Za pet polnih čebrov sta nabrali. Dvorišče, veža, hiša — vse je bilo polno vonja po brozgi, ki je naglo zorela. Sosedje so že kuhali žganje. Z Vrhovš se je kadilo, v Bohinčevi sušilnici za sadje je kuhal Martin. Katra je zaskrbljeno ogledovala zdaj brozgo, zdaj se ozirala po Bohincu, da bi videla, kdaj bo nehal sukljati dim iz sušilnice. Domenila se je bila z Martinom, da jima bo kuhal; sami bi nikakor ne zmogli. Slavka se je bala kuhanja. Vedela je, da bo morala prebedeti vse noči in pomagati Martinu polniti in zvrčati kotel, prinašati vodo iz potoka in biti vsak hip pri rokah, drugače bo revsal nad njo. Kadar je kuhal žganje, je bil zmeraj nataknen, toda znal ga je skuhati in nikoli mu ni ciknilo po prismojenem.

Sredi tedna je kanil v hišo upokojenec Karničar. Katri je prinesel opomin z odbora. Razgrnila je list in se razjezila — odbor jo je terjal za davčni zaostanek. Jezno je vrgla papir po mizi.

»Ali še nisem dovolj plačala? Pa že vem, kako je! Vsi, ki sedite v odboru, se znašate nad meno! — Baronovka naj dâ, sami z dekletom sta na celem gruntu! —«

»Saj je res,« je ušlo Karničarju.

»Pa sva tudi za delo sami, a tega odbor ne vidi!« je revsknila Katra.

»Tudi to je res,« je soglašal Karničar. »A letos boš lahko plačala. Žganja boš nakuhala za tri gruntarje. Vse kadi imaš polne.«

»Ti lahko govoriš, ki ti denar sam prihaja v hišo,« se je obregnila Katra in obrnila Karničarju hrbet. Karničar je zagodrnjal, da se je dovolj dolgo mučil v kovačnici, preden je dobil pokojnino, potem je šel.

Katra je dva dni obračala opomin, potem se je odločila, da bo poslala Slavko na odbor.

»Jaz ne maram iti,« je rekla. »Razjezila bi se in jim' nabrenkala takih, da bi me celo zaprli. Kar ti jim povej, da ne morem plačati. Počakajo naj, dokler ne prodam žganja, potem bodo dobili. Ali pa naj kar rubijo, če jih sram ni!«

V petek zjutraj se je Slavka odpravila v Kropo. Oblekla si je praznje krilo in bluzo, skrbno si je spletla lase in odhitela po bližnjici v mesto. Vso pot je mislila na Matevža in srce ji je nemirno utripalo v misli, da ga bo morda videla. Morebiti ga tudi ne bo, saj je skoraj zmeraj na poti, tako vsaj ji je pravil. Iskati ga seveda ne more, ne spodobilo bi se. A rada bi videla vsaj podjetje, kjer je v službi.

Na odboru je hitro opravila. Rekli so, da bodo počakali, in nekdo ji je celo svetoval, naj mati napiše pritožbo in prosi, da bi ji znižali davek, če res ni nikogar za delo. Rekla je, da bosta napisali pritožbo, in šla. Potem je stopila v prodajalno in si kupila nekaj drobnarij, za katere mati ni smela vedeti: ogledalce in dve modri pentlji za v lase. Poldne je že minilo, pa se ji še zmeraj ni dalo domov. Potikala se je okrog prodajaln, se ustavljala pred izložbenimi okni in skušala pregnati željo, da bi šla in poiskala Matevža. Toda želja je bila močnejša od njene volje in ne da bi prav vedela kako in kdaj, je stala pred vhodom v kovaško zadrugo. Na dvorišču je mlad fant pral tovorni avto. V rokah je držal dolgo gumijasto cev in brizgal v voz curke vode. Opazil je dekle ob vhodu in jo za šalo skušal oškropiti. Slavka se je obrnila in odhitela proč. Fant se je smejal. Otresala si je kaplje s krila in se mahoma zasramovala, kako da je šla proti tovarni. Skoraj v olajšanje ji je bilo, da ni našla Matevža. Kaj bi si bil le mislil, ker ga je prišla sama iskati!

Šla je čez trg in takrat ga je nenadoma srečala. Počasi je stopal po cesti in ko ga je ugledala, ji je srce za trenutek zastalo, potem pa začelo nemirno in hitro utripati. Komaj je premagala zadrego in nerodno šla naprej. Matevž je gledal v tla in je ni opazil. V modrem pajacu, polnem oljnih madežev, se ji je zdel manjši kot prejšnjo nedeljo. Opazil jo je šele, ko je prišel prav do nje, in tudi njega je srečanje zmedlo. V zadregi ji je pomolil roko. Nato se je pogledal po obleki.

»Avto sem čistil, pa sem ves umazan,« je rekel, kakor bi se hotel opravičiti. Potem pa je premagal zadrego, ji živo pogledal naravnost v oči in vprašal, kako da je prišla sredi tedna v mesto.

»Na odboru sem bila. Zaradi davkov,« je rekla. Govorila je prisiljeno, bala se je, da jo bo vprašal, kaj je iskala v spodnjem koncu mesta, in mu ne bo mogla utajiti, da je gledala, kje bi ga našla.

Nič ni vprašal. Pogledal je na zapestno uro in rekel:

»Do dveh sem prost. Ali bi šla v gostilno?«

Prikimala je in sta šla. Sedela sta na gostilniškem vrtu in Matevž je naročil dva vrčka piva. Ves čas je čutila, da je drugačen kot prejšnjo nedeljo. Kakor bi mu ne bilo prav, da sta se srečala. Ni ga mogla razumeti in medtem ko se je silil, da bi bil zgovoren, je v zadregi mečkala namizni prt in gledala mimo njegovega obraza v divji kostanj ob ograji.

»Danes si pa zelo tiha,« je rekel.

Po sili se je nasmehnila. Čutila je, da njuno srečanje v tem tujem okolju ni tisto, česar si je želela. Oh, in vse dni od nedelje se je v mislih pomenkovala z njim — toliko mu je imela povedati! Zdaj pa ni in ni spravila besede iz sebe. Doma je bilo vse drugače... Gledala je ljudi, ki so hodili po cesti, otroke, ki so se igrali ob vodi, skupino izletnikov, ki so si ogledovali starinsko kovačijo. Želela si je, da bi bila ura kmalu dve.

Sedela sta celo uro in se le malo pomenila. Potem je Matevž plačal in vstal. Smeje se je pokazal na njen polni vrček.

»Pa kar vse si pustila!«

»Nisem vajena piti!«

Nato sta odšla. Na cesti sta postala.

»Boš v nedeljo popoldne doma?« je vprašal Matevž.

Prikimala je. V grlu jo je davilo, rada bi mu rekla, naj ne hodi v grapo, ker materi ni po volji, pa je zamolčala. Matevž ni opazil njene zadrege in je rekel:

»Če bom utegnil, se bom oglasil. Rad bi se nekaj pomenil s teboj.«

»Prav.«

Nista si stisnila rok. Matevž je samo zamahnil v pozdrav in hitro šel. Tovarniška sirena je že klicala na delo. Slavka je še zmeraj stala na mestu in gledala za njim; upala je, da se bo ozrl, toda njemu se je preveč mudilo. Ko je zavil skozi mrežna vrata na tovarniško dvorišče, je odšla. Razen njega je nič v mestu ni zanimalo.

Nikoli ji še čas ni tekel tako zlagoma kakor tista dva dneva, ki sta jo ločila od nedelje. V nedeljo se je takoj po južini izmuznila iz hiše. Mati je dremala na klopci pred hišo kakor vsako nedeljsko popoldne. Časnik, ki ga je brala, ji je padel na tla, ne da bi bila opazila. Slavka jo je pustila samo in je šla hitro po stezi skozi domači sadovnjak. Vedela je, da bo Matevž prišel po tej poti. Sedla je v travo in čakala. Dobro in prijetno je bilo čakati in prav za trdno vedeti, da bo kmalu tu. Okrog nje je plal vonj zrele trave, željno ga je vsrkavala in prisluškovala, ali še ne bodo zgoraj na poti zapeli Matevževi koraki. Vse je bilo tiho, tudi v vasi se ni nič zganilo. Češnje so bile obrane in zato tudi Kroparjev ni bilo na spregled.

Dolgo je sedela v grivi in bila že neučakavna. Vstala je in šla na vas. Sončna pripeka je ljudi pregnala na vrtove, sedeli in ležali so v travi. S Peharčevega vrta so jo klicala dekleta. Tončka je igrala na citre. Pridružila se jim je in ostala nekaj časa pri njih, toda ves čas se je nestrpno ozirala po poti, ali še ne prihaja Matevž. Končno ni več vzdržala; rekla je dekletom, da jo je mati poslala z nekim naročilom na Vrhovše, in se poslovila. Odhajaje se je domislila, da imata obe Peharčevi dekleti že fanta. K Tončki je prihajal vasovat nekdo iz Besnice, Cilin fant je bil s Češnjice. Čudno, da so dekleta tako mirna in vesela, njo pa komaj spočeta ljubezen muči noč in dan! Potem je šla skozi Vrhovše in se izognila Angeli, ki je sedela na vrtu in vezla prtič. Prišla je prav do roba, kjer se pot prevesi v dolino, proti Kropi. Nova cesta se je v širokih zavojih zložno spuščala navzdol, uhojena steza je

padala strmo v globino. Matevž bo prišel po stezi. Sedla je na rob in gledala proti kraju, kjer je med okupacijo videla ležati ubitega partizana. Bil je še zelo mlad fant, temnolas in okrog ust je imel bolestno potezo, ki se ji je živo vtisnila v spomin. Pončji so ga pokopali za cerkvijo in nikoli ni izvedela, kdo je bil in odkod in ali je kdo žaloval po njem.

Sedela je in čakala, dokler se ni sonce pomaknilo za rob Jelovice. Takrat se je predramila in se vznejevoljila sama nase.

»Čemu ga čakam? Saj ga ne bo! In če bi bil prišel in me našel tu, bi si bil mislil, da sem čisto avšasta! Pa sem tudi res!«

Spustila se je po strmi stezi proti grapi, da bi ji ne bilo treba še enkrat hoditi skozi vas. Osramočena in malone brez sape je privihrala domov.

Mati je ležala na klopki pred hišo in še zmeraj trdno spala, hčerini prihod je ni zdramil. Pred vrati so se obirale kokoši, ker so bila vrata v kurnico zaprta. Slavka jim je vrgla pest zrnja, nato je pobrala piščeta in jih spravila noter. Koklja se je repenčila nad njo in prebudila Katro. Zaspano si je pomela oči in se začudila, da je že tako pozno.

»Spite pa tudi kar pri odprtih vratih,« ji je rekla Slavka. »Lahko bi kdo vse ukradel in še vas povrh!«

»Kdo neki se bo izgubil v to samoto,« je odvrnila mati in šla potoglavo v kuhinjo. Kmalu nato je Slavka slišala, kako prasketa dračje v štedilniku in kako mati s tolkačem razbija po pominku. Medtem ko je mati krmila prašiče, je Slavka opravila živino. V jasli je zmetala zadnjo zeleno krmo in ji je bilo žal, ker ni rajši popoldne ostala doma in spustila živino v sadovnjak, kjer je bilo že pokošeno. Bolje bi bilo, kot da je nesmiselno čakala Matevža, ki mu ni toliko do nje, da bi bil prišel, kakor je obljubil.

Z nočjo vred sta ženski legli. Slavka ni mogla zaspati. Slišala je, kako tudi materina postelja v hiši škriplje. Torej tudi mati ne spi. Zdelo se ji je, da je stara hiša polna mračnih misli in spominov, ki se kar sami vsiljujejo. Mislila je na Matevža, a misel nanj je bila težka, tlačila jo je in mučila. Poskusila se je je otresti in misliti na jutrišnji dan. A kaj bi mislila! Jutrišnji dan bo tak kakor vsi drugi. Natanko tak, kakršni so bili dnevi do pretekle nedelje, ko je prvič prišel

Matevž. Spet mislim nanj, si je očitala. Čemu mislim, ko je brez pomena? Zadnjič v Kropi ni bil posebno prijazen in ne zgovoren. Čisto drugačen je bil kot v nedeljo. Morebiti mu je bilo celo nerodno in se je bal, da bi ga kdo ne videl z njo na gostilniškem vrtu. Na cesti se je zelo hitro poslovil in niti v roko ji ni segel. Morebiti si je preveč domišljala? Da, to je, to in nič drugega. A rekel ji je, da pride, obljubil je ... Ne. Če bom utegnil ... da, tako je rekel. Morda ni utegnil. A zakaj ne, ko je vendar nedelja?

Misel na Matevža jo je mučila, žile na sencih so ji utripale. Da bi umirila utrip krvi, si je pritisnila roke na sence, zarila obraz v blazino in polglasno zaječala:

»Kako sem neumna, neumna, neumna ...«

Prebila je nemirno noč in ob prvem svitu, ko jo je mati vrgla na noge, je bila utrujena in neprespana. Molče je vzela srp in tapala skozi rosno travo za materjo na njivo, kjer je dozorela soržica.

Tri dni sta želi. Poldrugi dan jima je vzela soržica, poldrugi dan pa pšenica na prisojnih njivah, kjer je zorela tako hitro, da je klasje že začelo pokati in se osipati. Ves ta čas ni utegnila mnogo misliti na Matevža. Hrbet se ji je razbolel od večnega upogibanja in roke so bile vse trde od zvijanja povresel. Delali sta brez počitka. Komaj sta utegnili nakrmiti živino, potem sta v naglici kaj pojedli — nobena ni gledala, kaj je v skledi — in že sta hiteli nazaj na polje. Slavki so se od vročine lepili lasje na čelo in ko je tekala po strnišču in odnašala razstavke snopov, so ji plesali pred očmi rdeči kolo-barji. Kadar je utegnila, je skočila po kanglico in z razpokanimi, vročimi ustnicami pogoltno pila mlačno vodo.

Večer je prinesel olajšanje, ne pa počitka. Katra se je gnala za delom, kakor bi se snela z uma. Do trde noči je čepela v stogu in zlagala snopje kakor star, izkušen gospodar. Slavka ji je podajala. Ko je končno smela leči v nepostlano posteljo, od utrujenosti ni mogla zaspati. Vse noči se ji je sanjalo o žitu, samo o žitu in žetvi. Odnašala je snopje v nosilnicah in bolj ko je hitela odnašati, bolj so se kopice množile in zdelo se je, da jih ne bo nikoli konec.

Katra je opazila, kako izmučena je hči, in se ji je zasmilila, a hkrati si je rekla:

»Naj dela! To ji bo pregnalo neumnosti iz glave! Nič drugega ji ne bo ostalo kot delati, kakor moram jaz tudi. Iz Baronove zemlje moraš vse iztisniti s krvavimi žulji!«

V sredo zvečer sta zložili zadnje snopje. Obe sta si oddahnili. Novina ne bo veliko vrgla, toda vsaj žetev je pri kraju. Slavka je utrujeno slonela pred štedilnikom, mati si je dala opraviti v hlevu. Tedaj je prišel Matevž.

Slavka je kriknila od presenečenja, ko je nenadoma stal pred njo in ji voščil dober večer. Matevž se je nasmejal s svojim značilnim smehom in je bil ves tak, kakor ga je videla prejšnjo nedeljo v češnjah, čisto drugačen od Matevža, ki ga je srečala v Kropi. Tudi tokrat je imel na sebi moder pajac, toda čisto nov, in ko ga je bolje pogledala, je opazila, da mu dobro pristoji. V vsej njegovi postavi je bilo nekaj, kar se je zdelo, da ga neločljivo povezuje z mehaničnimi delavnicami, avtomobili, masnimi mažami in pnevmatikami. Od njega je vel duh po olju in bencinu.

»Kaj pa si me tako ustrašila?« je rekel in jo prijazno pogledal.

»Saj se nisem,« je rekla in bila v zadregi. Pri priči je pozabila razočaranje in je bila vesela, da ga vidi.

Matevž se je spustil na butaro pred štedilnikom, vzel ognja in si prižgal cigareto. »V nedeljo nisem mogel priti,« je rekel. »Mislil sem, da si morebiti huda zaradi tega.«

»Zakaj naj bi bila huda?« se je sprenevedala. »Pač nisi utegnil. Ali pa se ti ni ljubilo. Pri nas ni tako kratkočasno, da bi se komu zdelo vredno hoditi poldrugo uro daleč.«

»Meni se ljubi,« je rekel, »a v nedeljo res nisem utegnil. Ljudi sem vozil. Na Jesenicah je bil občinski praznik. Sedemkrat sem peljal gor in nazaj.«

»A tako!« Slavka je olajšano zadihala.

V predverju so zapele Katrine cikle. Matevž je hitro rekel:

»Ti, nekaj bi se rad pomenil s teboj. Ali bi mogla priti po večerji?«

»Da,« je dahnila neodločno in plaho gledala v vrata.

»Čakal te bom na vrtu. Pod tisto češnjo, ki sva jo v nedeljo skupaj obirala.«

»Da...«

Katra je priropotala z žehtarjem. Matevž je vstal in jo pozdravil. Mrmraje mu je odzdravila. Potem je hrupno hodila po kuhinji, cedila mleko in se delala, da ga ne vidi. Mlada sta iz njenega jeznega ravnanja spoznala, kako malo ji je všeč, da je prišel. Matevž se je začel preveč glasno poslavlјati. Šele ko je odhajal, se je gospodinja obrnila k njemu.

»Kako pa da si se nocoj izgubil v našo grapo?«

»Doma sem bil, pa sem spotoma stopil še k vam,« se je izvijal Matevž.

»Spotoma?« Katra se je razdraženo zasmejala. »Čudnih bližnjic si iščeš! Kakor tisti, ki je šel čez Bohinj v Kranj.«

Matevž je skomizgnil z rameni, še enkrat kradoma pogledal Slavko, voščil obema lahko noč in šel. Katra je ostro gledala hčer; mislila je, da bo dekle stopila za njim na prag. Nekoliko unesla se je, ko je videla, da se hči ne gane od štedilnika. Ko so Matevževi koraki utihnili nad hišo, je zagodrnjala:

»Kar nič se mi ne pečaj z njim! On ni za nas. Pri svojih avtomobilih naj ostane.«

»Kdaj pa sem se?« je ihtavo odgovorila Slavka.

»Na uro menda ne hodi gledat sem dol,« je jezno rekla Katra.

Slavka se je naglo sklonila nad ogenj, da bi prikrila rdečico, ki jo je pekla na licih. Mislila je na Matevža in na to, da se bosta sešla na vrtu. Nekaj ji mora povedati, je rekel. Že zadnjič v Kropi je tako rekel. Kaj neki drugega kakor ... Nehote se je nasmehnila. Oh, saj je že zmeraj vedela, da jo ima rad. Zmeraj ... to se pravi od nedelje, ko sta skupaj brala češnje. Poldrugi teden je komaj minil, nji pa se je zdelo, da se je čas ustavil — nič več si ni mogla misliti, kako je bilo, preden se je zbližala z Matevžem. Gledala je v ogenj in bila tako zamišljena, da ni opazila, kdaj je mleko prekipelo. Ovedela se je šele, ko je mati zavpila: »Saj z odprtimi očmi spiš!« in potegnila ponev na stran.

Nestrpno je čakala, da bi šli spat. Toda kakor nalašč se materi ni mudilo ali pa se je Slavki samo tako zdelo. Katra je govorila o tem, da bo treba naprositi Bohinčevega Martina, naj pride kuhat žganje, ker se je brozga začela že kisati in plesniti. Potem je še dolgo šarila po kuhinji, preden je odšla v hišo.

Slavka je legla kar oblečena. Nemirno je prisluškovala budilki, ki je tiktakala v hiši. Mati je spala in dekle je pre-vidno odprla vrata. Nič se ni zganilo. Kakor senca je hušknila mimo materine postelje in ko se je tihotapila skozi vežo, se ji je zdelo, da se bo mati zdaj zdaj zbudila. Nič se ni zgodilo. Pred pragom je postala, globoko zajela zraka in nato bosa stekla po rosní travi proti češnji, kjer jo je čakal Matevž.

»Nocoj sta pa dolgo svetili,« je rekel. In takoj nato: »Bal sem se, da ne boš prišla. Samo da si tu!« Prijel jo je za roke in jo poljubil. Potem sta sedla v travo. »Tako sem vesel, da si prišla,« ji je ponavljal spet in spet.

Slavka je čutila, da ji neznana slast tesni grlo in jemlje dih. Bilo ji je, kakor da je vse življenje čakala samo na to uro. V poltemi je videla Matevžev obraz — zdel se ji je lepši kot v dnevni svetlobi. Pri tem je vse težko padlo od nje, vsa se je spremenila v srečnem čustvu. Božajoče je pritisnila lice k njegovi roki in tiho vprašala:

»Kaj si mi hotel povedati?« Pri tem se ji je zdelo, da je vprašanje odveč, saj je tako dobro vedela, kaj ji je hotel povedati.

Matevž pa se je zresnil. »Da,« je rekel zamolklo, »nekaj ti moram povedati.«

Njegov glas je bil, kakor da jo kliče iz lepih sanj. Vzne-mirila se je in vprašala:

»Kaj pa takega?«

Njegova roka je poiskala njeno, stisnil ji je dlan, toda to je storil drugače kakor malo prej. »Rad te imam,« je rekel.

»Da ...«

»Mislil sem nate davno, preden sem prišel v hišo. Zares te imam rad. Kaj pa ti, Slavka?«

Samo rahlo je prikimala. Ni mu mogla povedati, kako je mislila nanj, ne koliko ji pomeni. Takega priznanja ne izgovoriš zlahka, posebno ne, če si zrasel na Baronovi samoti.

»Toda nekaj drugega je in tisto ti moram povedati,« je rekel Matevž.

V temi mu je skušala pogledati v lice, a je videla samo moten lesk njegovih oči. »Kaj pa je?«

Matevž je pomolčal. Potem je sunil iz sebe hlastno, kakor bi se bal, da sicer ne bo mogel izreči:

»Dekle imam. To je.«

Gledala ga je s široko razprtimi očmi. Bilo ji je, kakor da jo je udaril z bičem. Ni mogla razumeti. Pahnil jo je z višine. Ko je spregovorila, ji je v glasu drhtel komaj zatajevan jok:

»Zakaj pa mi to pripoveduješ?«

»Moram... Nameraval sem ti povedati že tistikrat, ko sva se srečala v Kropi, pa nisem mogel, in sem zato rekel, da bom prišel v nedeljo...«

»Ne razumem te, Matevž,« je potožila.

»Otrok,« je sočutno rekel Matevž. »Tega nisi mislila. A vidiš, tako dolgo se že vleče. Ona je prodajalka v konzumu. Spoznal sem jo prve čase, ko sem dobil službo v Kropi. Ne bom tajil — rad sem jo imel. Vsaj spočetka! Pozneje sem dognal, da nisva drug za drugega. Toda ona... ona noče popustiti! Hoče, da bi se poročila. Nekaj pravice ima do tega, seveda, toda jaz... Slavka, jaz ne morem! Že dve leti vem, da je ne morem vzeti. Zdaj, odkar sem govoril s teboj, pa dobro čutim, da bi bila oba nesrečna, če bi se ji dal pregovoriti. Nisem ničvrednej, zato sem ti povedal vse po pravici, Slavka. Kaj praviš, Slavka?«

Zdrsnila mu je iz naročja, sedela zraven njega in tiho jokala. Čutil je, kako ji drobna, skoraj še otroška ramena drhte v joku. Prevzelo ga je sočutje, da ji je mehko pobožal lase in ponovil:

»Otrok...«

Bila sta čisto sama sredi globoke tišine noči. Murni v travi so davno utihnili. V grapi je curljal studenček s tankim, srebrnim glasom. Pod nogami so jima temnele široke strehe Baronove domačije, stara oreha sta kipela visoko pod nočno nebo. Misli so jima begale. Matevž je pomislil na partizanska leta in na to, kolikokrat je šel ponoči skrivaj mimo Baronove hiše in se ni oglasil, ker se je na tihem zmeraj nekoliko bal, da bi Baronovka brez zle namere povedala Bohincu, da se drži v bližini. Slavki je v možganih kovalo eno samo vprašanje: Zakaj? Zakaj je najprej storil vse, da bi ga imela rada, potem pa ji je povedal, da ima drugo? Zakaj?

Dolgo sta sedela in molčala. Rosa se jima je vpijala v obleko in jima legala na obraz kakor pajčevina. Potem je rekel Matevž:

»Slavka...«

Pogledala ga je skozi solze in počasi vstala. Obrnila se je, kakor bi hotela oditi. Matevž se je postavil prednjo.

»Ali se bova tako ločila? Niti besede mi ne privoščiš?«

»Noter moram,« je rekla. »Kaj, ko bi se mati zbudili?«

»Tako ne morem iti od tebe,« je rekel fant. »Reci kaj drugega! Saj si vendar nisva tujca in rad te imam.«

»Kaj naj drugega? Jaz nisem kriva,« je rekla s tujim, zadržanim glasom.

Togo je stal pred njo in iskal besede.

»Ali bi bilo bolje, ko bi bil molčal in bi bila zvedela od drugih? Moral sem ti povedati! A rekel sem, da je ne morem vzeti, samo tako čudno je vse. Pet let sva si bila dobra. Vzeti je pa ne morem, res ne! Naj sama uvidi in me pusti! In vse sem ji že povedal, ona pa noče...« Objel jo je in čutil, da se mu upira. Roke so mu omahnile.

»Vse skupaj je bilo neumno,« je rekla. »Kaj neki sem mislila?« je vzkliknila nejevoljno. »Ti si se privadil mestnemu življenju in tista tvoja je najbrž gosposka.«

»Kaj boš — gosposka!« jo je zavrnil. »Ne zasluži se toliko, da bi lahko gosposko živeli. In jaz sem mislil... Viš, mati me zmeraj naganjajo, naj ostanem doma. Če bi ti hotela, bi rad ostal. Hodil bi delat v Kropo, v kako mehanično delavnico...«

Slavka je prikimala. Zdaj je govorila resno, kakor bi jo bila ena sama kratka ura izzorila iz otroka v ženo.

»To boš že uredil, kakor se ti najbolj prav zdi. Saj ni nič... saj sva se tako malo časa poznala.«

»Od otroških let, Slavka!«

»Tisto je bilo čisto nekaj drugega.« Hlastno mu je ponudila desnico. »Srečno hodi, Matevž.«

»Tako zelo si mi zamerila?«

»Je že prav, da si povedal,« je rekla mrzlo.

»A smem še kdaj priti?«

»Kaj bi hodil? Le nje se drži, tiste, ki si jo pet let imel... Jaz... Meni se nič ne mudi močiti se. Sem še tako mlada.«

»Morebiti se boš pa premislila.«

»Ne.« Odločno je odkimala. »Preveč si že vezan.«

Nič več si nista imela povedati. Stala sta še nekaj trenutkov tako blizu in vendar neskončno daleč drug od drugega, potem je Slavka zdrknila po stezi navzdol in utionila v senci

domače hiše. Matevž se je začel vzpenjati navkreber. Hodil je težko in spotoma večkrat postal. Oziral se je nazaj na temno gmoto Baronove hiše in mu je bilo hudo. Misli je na Slavko in na ono iz konzuma. Natanko se je še spominjal, kako jo je srečal na neki veselici in večkrat plesal z njo. Bila je nekoliko bledeča in ustnice je imela pobarvane. Ela ji je bilo ime. Živo se je zanimala zanj in Matevžu je to ugajalo. Takrat je bil še kmečki in okoren, komaj malo prej je prišel v Kropo. Žejalo ga je po vsem novem in nenavadnem, kar je bilo drugačno kot trdo življenje doma. Povedala mu je, da je prodajalka v konzumu, in potem je šel večkrat v konzum kupit kako drobnjarijo. Nekega večera jo je spremil do doma. Stanovala je v sobici nedaleč od konzuma. Skuhala mu je čaja in dolgo v noč je ostal pri nji. Verjel je, da jo ima rad. Pravzaprav jo je imel rad. Dve, tri leta sta se dobro razumela. Mati Neža je zvedela in odločno povedala, da mu nikoli ne bo zapisala bajte, če se hoče oženiti z dekletom, ki ne pozna kmečkega dela. Matevž se je upiral. Zakaj naj bi ostal na kmetih? Končno lahko živi tudi v Kropi! Mati je jokala. Ali naj dom pride po njeni smrti v tuje roke? Matevž ni vedel odgovoriti.

To je bilo takrat, ko je že začel spoznavati, da se je zmotil v Eli. Oklenila ga je kakor s kleščami in ves čas pazila nanj. Vsak večer jo je moral čakati pred konzumom. Če ga ni bilo, je bila ljubosumna, očitala mu je, jokala, nazadnje celo besnela. Ustrahovala ga je, da se ji ni upal upreti. Zahtevala je, naj se takoj poroči. Drugič spet je bila bolj preudarna in je računala, koliko bi potrebovala, da si ustanovita lastno gospodinjstvo. Vedela je, da toliko ne bosta nikoli imela. Tudi Matevž je vedel, a mu je bilo vseeno. Vsega je bil naveličan, najbolj pa prizorov, ki mu jih je pripravljala. Pošteno ga je izmučila.

Potem je nekega dne videl Slavko, ki je zrasla iz otroka v dekle. Ona ga ni opazila, on pa je od takrat ves čas mislil nanjo. To je bilo pred letom dni. V njem se je prebudil prvobitni nagon kmečkega človeka, želja po tem, kar je naravno, nenarejeno. Slavka je bila živo nasprotje Ele. Iskal je priložnosti, da bi spregovoril z njo, pa se mu ni ponudila vse do takrat, ko je peljal Katro z avtom in ga je povabila, naj se kdaj oglasi. Tisto prvo nedeljo se je srečen vračal v Kropo. Misli

je, da je opravil z mučno preteklostjo. Toda Ela ga je pustila samo dva dni v prijetnih sanjah. Ker je ni več čakal pred konzumom, ga je sama poiskala. Sprla sta se. Vse ji je povedal po resnici. Zagrozila mu je, da bo izpila lizol... To je bilo malo prej, preden je v mestu srečal Slavko.

Iz teme je sinila nad njim na pol porušena cerkev. Matevž je postal in duškal. Pogledal je proti vasi. Povsod so že pogasili luči, celo v gostilni je bila tema. Nerad, kakor še nikoli, je mislil na vrnitev v Kropo in na Elo. Hrepeneče se je spomnil časov, ko je bil še partizan.

»Kako je bilo takrat vse preprosto,« je pomislil. »Šlo je zato, kdo bo koga. Vedel sem to in se nisem bal. Nobena druga reč me ni vznemirjala. Zdaj pa se je tako čudno zavozlalo. Ne vem več, kam spadam, ne kaj naj storim. Tu sem doma in nisem. V Kropi tudi ne. In Ela...« Nemočna jeza se je razraščala v njem. »Naj pije lizol! Izprali ji bodo želodec in se bo spametovala! Sicer ga pa nikoli ne bo pila! To je njen čudni značaj in pa ustrahovati me hoče! Morebiti bi bil le bolje storil, ko bi bil Slavki zamolčal. A kako zamolčati, ko vsi vedo in bi ji bili kmalu prinesli na ušesa! Morda se bo potolažila, ko bo zvedela, da je med menoj in Elo vsega konec. Rada me ima, to vem. Morebiti bo še vse dobro...«

Na Vrhovšah je zapel prvi petelin. Drugi so mu odgovarjali. Petelinje petje je napolnilo vso vas. Matevž se je zavedel, da je ura čez polnoči. Podvizal je na cesto. Lotila se ga je odločnost, da se mu je skoraj mudilo v mesto.

Čutil je, da se mora v njegovem življenju nekaj preobrniti.

4

V ponedeljek pod noč je prišel Bohinčev Martin k Baronomim, da bi kuhal žganje. Stopil je na prag — njegova plečata postava je zaslonila ves vhod — in zaklical:

»Kako je, Baronovi? So drva pripravljena in kotel nared?«

Katra ga je brž peljala h kotlu, ki je stal zunaj na odprtem ognjišču. Zraven so bila naložena drva in čeber brozge. Martin je pogledal v sod in nejevoljno zagodrnjal:

»Naj sam nosim vodo? Vsaj vode bi bili lahko nanosili!«

»Slavka bo šla takoj ponjo,« je hitela Katra. »Mislila sem, da se bo razgrela v tej vročini, če bo stala ves dan.« Poklicala je hčer in jo poslala po vodo v grapo. Vedela je, da mora biti prijazna z Martinom, sicer se bo skujal in šel. Kje pa naj vzame drugega prav zdaj, ko vse vije delo!

Martin je čakal, dokler ni Slavka nanosila vode, potem je zakuril. Napolnil je kotel z brozgo, Slavka mu ga je pomagala vzdigniti nad ogenj. Sedel je na panj in trenil po dekletu.

»Glej, da boš pri rokah, kadar te bom potreboval! Ne utegnem čakati! Kuhanja bo brez zamude za dva, tri dni in noči. In da ne boš tako dremava, kakor si bila lani.« Prižgal si je cigareto, puhnil dim in jezno dodal: »Ko bi bilo le že pri kraju! Ne vem več, kdaj sem se zadnjič pošteno prespal. Sem ves teden kuhal. Ko bom opravil pri vas, moram še h Karničarju, da mu skuham tisto pest brozge. Sam ne vzdigne več kotla. In potem ... Eh, ne pustijo me v miru, celo iz Besnice so poslali pome. Za češnjami bo pa prišel na vrsto borovničevac in potem sadjevec, pa še slivovka. Človek bi skoraj dušo spustil od samega dela!«

Katra ga je pomilovala, ker mu ne privoščijo počitka, a Martinu tudi to ni bilo po volji.

»Kaj boš!« Oblastno je zamahnil z roko. »Toliko me je pa še, da si upam sam skuhati vso brozgo, kolikor je imajo tri hribovske vasi skupaj.«

Obsedel je pri kotlu, polagoma dokladal polena in previdno mešal po brozgi. Katra in Slavka sta opravljali živino. Po večerji je Katra legla, Slavka pa je prišla v grapo in molče sedla k Martinu.

»Potegnila bova do jutra,« je rekel. »Jutrišnjo noč bova pa z brozgo končala. Da le sirotka izteče, žganje bom lahko kuhal sam. Do takrat boš pa že vzdržala.«

»Bom,« je rekla Slavka. Bila je utrujena in potrta. Prejšnjo noč je po Matevževem odhodu dolgo jokala. Pod oči so ji legli črni kolobarji, ki jih je celo mati opazila in vprašala, ali ni morebiti bolna. Slavka je rekla, da ni, in potem se mati ni več menila zanjo. Na gruntu človek ne utegne misliti na majhne bolezni.

Dopoldne je mati sekla na strminah. Navezati si je morala kramžarje na noge, da ji ni spodrsavalo. Pod Čreto je bil

najhujši travnik, nikoli nista mogli dobiti zanj senosekov, strm, da bi se senosek skoraj grizel v kolena, povrh pa še obraščen z grmovjem; kosa se je ves čas zatikala ob skale in obronke. Pred vojno so ga že opustili, zdaj pa je potreba Baronovko prisilila, da ga je spet sekla. Da, če bi imela vsaj pastirja, bi ga lahko spremenila v pašnik, ker pa je živina vse leto stala pri jaslih, je bilo treba paziti na vsako mrvico krme, drugače so svisli že pred spomladjo strašile prazne. Katra je delala žilavo in zagrizeno kakor najbolj utrjen moški in Slavka je pehala nasečeno travo v dolino. Razstiljala jo je spodaj po jasi. To je bilo nehvaležno delo. Ko bo mrva suha, jo bo treba v rjuhah spet znositi nazaj v breg. Pol ure za vsako rjuho, ko ti vrvi režejo v živo in roke otrpnejo od napa, preden prideš do svisli! Presneto trdo delo za tisto bodljikavo, resasto seno, polno bodeče neže in pasje trave, ki je živina ne mara jesti! — Opoldne se je Katri zlomilo kosišče in za tisti dan je imela dovolj sečnje. Sušili sta na jasi in to jima je bil skoraj počitek. Med obračanjem sta mogli sedeti v jelševi senci. Dan je bil vroč in pod večer sta natlačili vsaka svojo rjuho nosilnico, drugo pa zmetali na kupe. Košnje pod Čreto pa je ostalo vsaj še za tri dni! Ko bo brozga kuhana, bo treba po ves dan nositi rjuhe. Pa ko bi vsaj vreme držalo! Zrak je že tako soparen in težak...

Sedela sta, Martin na panju, Slavka nekoliko niže od njega, in molčala. Martin se je zdaj pa zdaj vzdignil, odkril kotel in pomešal brbotajočo brozgo. Potem je spet strmel v ogenj in ko je začela teči sirotka, je zelo pazil, da bi se ne prismodilo. Slavka si je oklenila kolena z rokami, brbotanje jo je uspavalo in samo spomin na prejšnji večer jo je dramil, da ni zaspala. Sirotka je curljala v podstavljeni lonci in dražeče vonjala. Martin je meril procent alkohola. Ko se mu je zdelo, da je dovolj iztisnil iz brozge, je poklical Slavko.

»Vstani! Premenjala bova.«

Vzdignila sta težki kotel in hitela z njim navzdol, proti grapi. Zvrnila sta kadečo se brozgo po ilovnatem pobočju. Potem je Martin čakal, Slavka pa je hitela pomivati kotel. Gledal ji je pod roke, dokler se ni baker svetil od snage.

»Nočem, da bi žganje ciknilo po prismojenem,« je rekel. »Še nikjer ga nisem prismodil.«

Potem sta spet napolnila in nato je bilo treba izmenjati vodo, ki se je ogrela. Slavka je tekala s škaфом k studencu in nazaj, petkrat gor in dol. Vsa upehana je zlila zadnji škaף vode v sod in sedla. Martin se ji je zasmejal.

»To si pa kratke sape, deklič! Nò, zdaj lahko zadremlješ za uro ali kaj. Bom sam pazil.« Vrgel ji je svoj ponošeni suknjič.

»Pa bom,« je rekla in mu bila hvaležna. Zavila se je v njegov suknjič in se zleknila na kup desk pod napuščem. Ni zaspala, toda bila je zadovoljna, da jo je puščal v miru. Mislila je na prejšnji večer, na Matevža, ki ga ima rada, odkar sta skupaj brala češnje, on pa ima že pet let drugo dekle, prodajalko iz konzuma. Čutila se je ogoljufano. Sem pa tja se ji je sicer oglasila misel, da je Matevž ravnal pošteno, ker ji je povedal vse po resnici in da bi bil kdo drug na njegovem mestu najbrž manj odkrit. Kljub temu pa se ni mogla premagati, da bi ne bila skoraj sovražno mislila nanj. Tega, kar se je zgodilo, skoraj ni mogla razumeti. Vedela je le, da je ogoljufana v svojem zaupanju. Matevž ni tak, kakršnega si je predstavljala. Tega mu nikoli ne bo odpustila. Nikoli, ne, nikoli...

Stisnila je ustnice in še upirala solzam, ki so ji po sili hotele navreti v oči. Kaj bi rekel Martin, ko bi opazil, da joka? Kaj bi si mislil? Saj bi se ji smejal! Ne, ne bo jokala! Zaradi Matevža že ne! Tudi videti ga ne mara več. Naj ima tisto svojo gosposko prodajalko! Nasitil se je in potem se mu je zahotelo, da bi se poigral z njo, Slavko. Toda ona noče biti nikomur za igračo! Morebiti tudi tisto, kar je pripovedoval o Tončkovi smrti in Martinu, v resnici ni nič drugačno kakor njegova zlagana ljubezen...

Obrnila se je na bok in izpod suknjiča skozi režo opazovala Martina. Sedel je mirno, kadil cigareto in ko jo je pokadil, je vrgel ogorek v ogenj. Bil je močan, pravi silak. Kadar je zganil roke, so se mu napele vozličaste mišice. Zdelo se ji je, da je zraščen s hribovsko zemljo, nikjer drugod si ga ni mogla predstavljati. V svitu ognja je bil njegov široki obraz skoraj čeden. Gosti, kuštravi lasje so mu padali na čelo, včasih je stresel z glavo in si jih vrgel nazaj. Usta je imel ravna, ostro rezana, trda. Matevž ima skoraj žensko mehke ustnice, je pomislila in srh ji je šel po hrbtu, ko se je spomnila, kako jo

je sinoči poljubil pod češnjo, preden ji je povedal tisto... Odrinila je misel nanj in spet gledala Martina. Zamišljen se ji je zdel, zaprt vase. Včasih je bil drugačen, tega se je še dobro spominjala. To je bilo v prvih letih okupacije, ko je večkrat prihajal v Baronovo grapo. Všeč mu je bilo, kadar je Tonček igral na harmoniki. Celo sam se je skušal naučiti in si je nekaj časa zelo prizadeval, potem pa je spoznal, da ima preokorne prste, in je opustil učenje. Odkar se je vrnil iz Dachaua, je tako zamišljen. Da, seveda. Mnogo je pretrpel in marsikaj videl.

»Ti, Martin!« ga je poklicala. »A je res, da si v Dachauu nosil mrlič v peč?«

Zdrznil se je, kakor bi ga bila zdramila iz trdega spanja, in jo začudeno pogledal.

»Misliš sem, da spiš.«

»Ne dá se mi spati,« je rekla. Sedla je in ga gledala. »Si jih res nosil?«

»Res.«

»Povej mi, kako je bilo!«

Zamahnil je z roko, kakor bi odganjal nadležen spomin. Mišica na levem licu mu je trznila.

»Kaj naj bo? Nosili smo jih v peč. Vsako jutro vse tiste, ki so ponoči umrli.«

»Te ni bilo groza?«

»Ne bodi otročja. Prijetno ni bilo, a mrtvih se ni treba bati.«

»Mene bi bilo groza.«

»Verjamem.«

Naslonila je brado na kolena in še naprej silila vanj.

»So te Nemci hudo topli, ko so te našli doma?«

Po strani se je ozrl nanjo. »Veš, da so me.«

»So res hoteli, da bi jim pokazal pot do bunkerja, kjer je bil Tonček?«

»Niso. So že sami vse vedeli.« Martin je govoril, kakor bi mu bilo ljubše, če bi mu tega ne omenjala več. »Kako ti je to prišlo na misel?« je vprašal.

»Kar tako. Zato, ker mati zmeraj pravijo, koliko laže bi nam bilo, če bi vsaj Tonček še živel.«

Martin je oživel. »To si mislim!« je rekel. Potem je spet strmел v ogenj. Kakor bi se prikopal do nekakšne odločitve,

in čez nekaj časa začel: »Ljudje so marsikaj govorili o Tončkovi smrti, vem. Da sem jaz kriv ali moj stric ali hudič vedi, kdo še!« Izzivalno ji je pogledal v oči. »Jaz pa drugo vem ali vsaj slutim. Dokazati ne morem, posebno danes ne. A skoraj bi rekel, da bi lahko s prstom pokazal krivce.«

»Kateri so?« je planila Slavka.

»Nerad govorim,« se je izmikal Martin. »Moral je biti tak, ki je vedel, da včasih s Tončkom prihajava domov, in je poznal pot do bunkerja.«

»Razen matere in vaših ni vedel nihče, niti jaz ne,« je rekla Slavka.

»Terenci so vedeli!« je pribil Martin. »Nežin Matevž je vedel!«

»Matevž...« Slavki se je zdelo, da se je svet okrog nje zamajal. V tistem trenutku ni mogla presojati in je samo mislila: Že mogoče... Zakaj naj bi sicer materi pravil o Martinu? — In trenutek pozneje: Če je pa to storil, to storil, to storil...

»Kaj pa ti je?« je začudeno vprašal Martin. »Zakaj pa cefraš plažnik?«

Izpustila je plaževinasti predpasnik in se prisilila, da je bila mirna. »Tako čudne reči se pogovarjava,« je rekla.

»Sama si začela,« je odvrnil Martin, vstal in si dal opraviti okrog kotla. »Medtem bi se nama bila pa skoraj brozga prismodila! Vstani! Morava takoj kotel zvrniti!«

Vzdignil je kapo in iz kotla se je pokadilo. Brž sta ga odnesla. Kmalu potem je počasi brbotala nova brozga in Martin je ovijal bakrene cevi z mokrimi cunjami, da bi jih ohladil.

V hosti je ukala sova, iz grape je vleklo mrzlo. Zgoraj je začel nekdo oponašati uharico. Potem je poletela v noč raztrgana, pijana pesem.

»Pijani so, pa rogovilijo,« je rekel Martin.

Pesem je utihnila. Od vzhoda je zavel veter in vrhovi dreves so zašumeli. Martin se je ozrl v nebo.

»Se vreme se bo sprevrglo. Nobene zvezde ni videti.«

Tudi Slavka se je ozrla. Postalo ji je grozljivo neprijetno na planem. Sova, ki je utihnila, se je spet oglasila. Slavka je sedla bliže k Martinu. Pri njem se je čutila varno. Mozgala je v sebi tisto, kar je malo prej rekel in bi bila skoraj verjela.

A da bi Matevž... Eh, med okupacijo se je zgodilo toliko čudnih reči. Tako v živo so zasekale, da jih ljudje ne morejo pozabiti. Se zmeraj tli v njih polno pritajenega sovraštva, sumničenj in slutenj. In ta Nežin Matevž, ki se dela tako dobrega... Sicer pa — ali niso govorili, da je Neža med vojno napajala nemške žandarje z žganjem, da bi je ne prijemali zaradi njega?

Vtem, ko je tegobno razmišljala, se je Martin kradoma ozrl po nji. Gledal je njene bose noge in potem je preletel vso dekliško vitko postavo, ki ji trdo delo še ni vzelo prožnosti, obe debeli kiti in čedni obraz, in bil presenečen. »Kdaj pa je zrasla?« se je vprašal. »Lani je bila še otrok, zdaj pa je že odraslo dekle!« Porinil je debel čok na ogenj in se primaknil bliže k nji.

»Ti, ali ti niso pred kratkim prepisali?«

»Tri dele,« je pritrdila. »Gospodar so pa mati.«

»Seveda,« je rekel in se zasmel. »Menda ne boš sama gospodarila! Saj še obe ne moreta zmagovati! Te bodo pač kmalu omožili, a? Se snubci že kaj oglašajo?«

»Daj no mir!« je vzkliknila. »Kakšni snubci neki!«

»Torej še nimaš fanta?«

»Čemu mi bo?«

»Čemu! Da bi se rada imela!«

»Molči no! Nobenemu ne verjamem!«

Martin ji je naglo položil roko okrog pasu. Nagnil se je k nji in strastno šepnil:

»Ti, kaj pa, ko bi se midva navadila?«

»Iz mene ne boš norcev bril!« je narejeno jezno rekla Slavka in mu odrinila roko. »Saj se ženiš pri Vrhovski Angeli!«

Martin se je zakrohotal. »Kdo pa pravi?«

»Vsi ljudje vedo.«

»Kaj si vse izmislijo!« Zdaj se je tiho smejal predse. »Še za klobuk bi si je ne maral zatakni,« je rekel prezirno.

»Te ne mara?« ga je dražila.

»Je nisem nikoli vprašal.« Martin se je zresnil.

Potem ni več silil vanjo, samo tiho je sedel in pazil na kotel. Ko sta spet odnašala in zvrčala brozgo, je nenadoma stegnil roko čez kotel in jo pogladil po goli nogi. Slavka je zavrisnila, odskočila in spustila kotel. Sajasto dno mu je

omahnilo na nogo, iskre so mu zažgale hlačnico. Odskočil je, zaklel in si hitel gasiti tleči rob.

»Si znorela?« je siknil.

»V miru bi me bil pustil!«

»Kaj sem ti pa hotel?«

Slavki je zadrgnilo grlo. Ni mu mogla vreči v obraz očitka umazanosti, sploh ni mogla govoriti o tem. Martin je oberoč pograbil prazni kotel in ga sam zanesel nazaj. Obotavlja se je šla za njim. Jezno je nakladal brozgo in potem sta jo postavila na ogenj. Pri ognju si je privihal osmojeno hlačnico in znova zaklel.

»Pa je res hudič v tebi! Samo poglej, kako si me opekla!«

Slavki je šlo na jok; komaj si je upala pogledati mehur, ki mu je stekel na nogi. Kljubovalno se je branila:

»Če boš še kdaj poskušal kaj takega, te bom šel!«

»Bomo videli,« je zamrmral.

»Grd si!«

»Še kaj!«

Smejal se je in njegov smeh jo je dražil, čutila se je skoraj osramočeno. Planila je kvišku in zavpila: »S teboj ne bom več kuhala, ker si tak!« Ne da bi čakala odgovora, je stekla proti hiši.

»Sam ne bom prekladal kotla!« je zavpil Martin za njo. »Pustil bom, potem pa le glej, kako se boš jutri menila z materjo!«

Stala je pod podom in tiho jokala. Bala se je matere, toda nazaj se ni hotela, ne mogla vrniti. Ali Martin misli, da je cunja, ob katero si vsakdo lahko obriše roke? Najprej Matevž in zdaj Martin ... Ne, pa naj se zgodi, kar se hoče!

Vežna vrata so bila odprta, tiho je zlezla mimo materine postelje v kamro. Legla je in pomislila, da najbrž ni več daleč do jutra. Srce ji je kovalo, ko je prisluškovala, kdaj bo začula Martinove korake, znamenje, da je pustil kuho in odhaja. Toda ne, k njemu se ne bo vrnila, za vse na svetu ne! In sram naj ga bo! Skoraj bo imel trideset let, pa se mu je zdelo vredno, da se je takole spozabil!

Korakov ni bilo in pomislila je, da je Martin lahko odšel tudi po spodnji poti! Mati bo zjutraj vsa iz sebe, ko bo videla, da je Martin ušel sredi dela. Naj bo! Ona ni zato tu, da bi se moški igrali z njo!

Utrujenost jo je zmogla in za nekaj ur je padla v težek, omotičen spanec. Prvo sonce jo je zbudilo. Vstala je, matere ni bilo več v hiši. Na štedilniku je še stal zajtrk in kmalu nato je videla, kako prihajata mati in Martin iz grape. Začudeno je obstala. Torej Martin ni odšel! Bila mu je skoraj hvaležna.

Martin je sedel pri mizi, kakor se ne bi bilo nič zgodilo. Po zajtrku je celo rahlo hudomušno dejal:

»Zdaj si se menda naspala.« In Baronovki: »Veste mati, bila je tako dremava, da sem jo poslal domov.«

»Mlado je še,« jo je na pol opravičevala mati.

»Saj!« Martin se je smejal.

Slavka je osramočena, s povešeno glavo tapala za njim h kotlu. Nočni prizor se ji je dozdeval drugačen, majhen in nepomemben. Martin morda res ni mislil hudega, samo malo se je pošalil, ona pa je pobegnila kakor norica! In pravzaprav je vsega kriv Matevž. Samo zaradi njega je bila tako razdražena. Bala se je, da jo bo Martin dražil, zato je hitro pograbila škaf in začela nositi vodo. Plala je toplo vodo iz soda in doli-vala mrzle. Martin je rekel:

»Dobro, da se ponoči ni razgrela. Bi jo bil res težko sam nosil iz grape. Ne znam držati škafa na glavi.«

Potem sta kuhala. Martin je tu in tam zagodrnjal, da je brozga preveč uležana in da mora kar naprej mešati, sicer bi se prismočila. »Nakuhalo se pa bo,« je rekel.

»Je tudi prav. Mati so še z davki v zaostanku,« je rekla Slavka. Bile so prve besede, ki jih je to jutro spregovorila z Martinom.

Pokimal je. »Težko je,« je rekel. Presedel se je in se zagledal v sadovnjak na strmini. Pogled mu je šel po raztresenih njivah in se ustavil na poslopjih. Gledal jih je, kakor bi jih ocenjeval. »Pravzaprav vaš grunt ni slab,« je dejal.

»Samo preveč v trpljenju je,« je rekla Slavka, kakor je zmeraj slišala govoriti mater.

»Ni prav zastavljen,« je poučljivo rekel. »Če bi bil moj, bi iztisnil iz njega mnogo več. Vaše njive niso za žito in krompir, preveč jim škodi suša. Kvečjemu oves bi sejal. In več živine bi redil. Vsak dan bi peljal mleko v Kropo. Sadje gre tudi dobro v denar. O, na Baronovem bi lahko dobro živeli!«

»Mati tudi pravi, da bi, ko bi živela brata...«

Martin je preslišal njene besede. »Naši ljudje ne znajo,« je rekel. »Samo garajo! Kdo si je še pomagal z garanjem? Pri sekanju lesa tudi ni pravega zaslužka. Še najboljše je, če imaš svojo domačijo in gospodariš tako, kakor je prav. Jaz sem po svetu videl to in ono...«

»Na gruntu je zmeraj trpljenje,« je menila Slavka. »Tisti, ki delajo v tovarnah, žive bolje.«

»Kaj še!« Martin se je zasmejal. »Bolje pa, bolje!« Nenadoma se je razvnel. »Misliš, da bi jaz ne mogel iti v tovarno? Na Jesenicah bi vsak čas lahko dobil delo! Pa ne grem! Delavec, to ni nič. Zmeraj moraš biti pokoren drugim. Na gruntu si sam svoj.«

»Zakaj pa se nobeden več ne vrne na grunt, če že gre z doma?«

»Zato, ker ga je sram,« je pribil Martin.

Spomnila se je, da se tudi Matevž ni hvalil z življenjem v mestu. Toda, seveda, Matevž se je že navadil lahkega življenja in zdaj se mu hoče še boljšega. Ko bi moral garati, kakor mora ona, bi mislil drugače.

Martinu so šle misli v svojo smer. Spet je gledal široke strehe Baronove hiše in poslopij in si mislil, kako dobra domačija je pravzaprav tole. Stara nikakor ne bo mogla dolgo vleči sama in si bo morala vzeti zeta v hišo. Nič napačnega bi ne bilo, ko bi se priženil sem, je pomislil. Končno, če ima človek skoraj trideset let in je vse življenje prebil v stričevi hiši kot nekakšen hlapec, je že vsega sit. Čas bi že bil, da bi sedel na svoje. Imelo ga je, da bi gospodaril. Doslej je mislil na Vrhovško Angelo. Bila bi kar prava zanj. Živo si jo je predložil, kakršna je bila: močna, zdarva, s širokimi boki in trdo, skoraj moško govorico. Zadnje čase se je nosila nekam gosposko, kar se ji ni podalo, imela je trajne kodre in kupovala si je svilene obleke. Bila sta že na pol domenjena in Martinu se je že zdelo, da drži Vrhovše z obema rokama. Še sinoči je tako mislil. Zdaj pa nenadoma — Slavka. Preudarjal je: Baronovo ni slabše od Vrhovš, samo nekoliko zanemarjeno je. Vrhovška gospodarja sta še trdna, stari ne bo maral dati iz rok in morebiti bi moral dolgo čakati, preden bi smel ukazovati po svoje. Baronovka je vdova in tri četrtine grunta je Slavkinega. Razen tega je Slavka še skoraj otrok,

lahko bi jo obračal po mili volji. Vrhovška Angela je košata, zmeraj mu bo dajala čutiti, da je vse njeno. Kar na hitro se je odločil za Slavko. Treba je le dekletce pridobiti. Sinoči se je malce zaletel, ni mislil, da je plaha kakor srna. Ne, te priložnosti ne sme izpustiti iz rok, drugače bi ga utegnil kdo prehiteti.

Dognal je svoj sklep in se obrnil k Slavki.

»Zakaj si pa pravzaprav sinoči ušla?« je rekel sprenevedasto.

Dekle se je našobilo. »Boš že sam vedel.«

»Zaradi tistega misliš? Saj nisi iz lecta, da bi se te ne smel pritakniti! In povrh si me še pošteno opekla!«

Gledal jo je z živimi rjavimi očmi in se smejal. Prav nič ni bil v zadregi. Dekle pa ga ni mogla pogledati. Zgrebala je tnalovino na kup in rdela.

»Si še huda?«

Odkimala je. »Nisem, ker nisi šel, kakor si grozil.«

»Pa sva spet prijatelja?«

»Nabrit si, Martin!«

»Misliš, da drugi ne?«

»Ne vem. Morebiti tudi.«

»Jih ne poznaš,« jo je poučil Martin. »Je tudi bolje tako,« je rekel, ko ni odgovorila. »Dandanes jih je malo, ki pošteno mislijo. Jaz, vidiš, pa mislim resno. Kakor sem že sinoči rekel. Rad te imam.«

»Pa jaz tebe nimam.« Zasmejala se je.

»Morebiti me boš pa še imela.« Martin je spoznal, da mora dati dekletu časa. Polagoma se bo privadila misli nanj in potem bo šlo vse samo ob sebi.

Ni ji več omenjal ljubezni, toda bil je z njo drugačen kot prejšnje čase. Bolj domač in nič več zadirčen. Ko sta delala skupaj, se je pogovarjal z njo tako resno, kakor bi bila iste starosti. Ponoči, ko sta skuhala zadnjo sirotko in so ji trepalnice od zaspanosti kar same lezle skupaj, ji je prijazno rekel, naj gre spat. Tako živinsko delo in bedenje je preveč za mlado dekle. Rekel je, da bo tudi sam legel v svisli in se prespal, zjutraj pa bo znova zakuril in do drugega opoldneva bo žganje steklo.

Ko je bilo žganje kuhano, je Katra pripravila dobro južino; skuhala je s sirom nadevane krape. Martinu se ni

ljubilo jesti. Sedel je za mizo z rdeče obrobjenimi, vnetimi očmi in le počasi zajemal. Potem ga je Katra vprašala, koliko mu je dolžna. Martin je zamahnil z roko.

»Saj smo si sosedje!«

»Zastonj pa vendar ne boš delal!« se je začudila.

»Ko pa vem, da težko rineta.« Vstal je in se odpravljaj.

»Jeseni vama bom pa še sadjevca skuhal,« je rekel že med vrati.

Katra ga je spremljala čez prag in se mu zahvaljevala, Martin se je branil, kakor bi vse skupaj ne bilo vredno besede. Ko je odšel, je bila polna hvale o njem.

»Ljudje naj ga obirajo, kolikor hočejo,« je rekla, »pa je le dober človek.«

Slavka ji je vneto pritrdila.

5

V sredo julija, takoj po žetvi, je kanil semenj. Bil je čas, ko so vaščani preoravali strnišča in sejali ajdo. Na vasi je začela brneti mlatilnica, mlatili so tisti, ki so najteže dočakali novine. Tudi Baronovi sta še pred semanjo nedeljo omlatili. Slavka je zamenjala v mlinu žito za moko in tako sta cvrli in pekli že iz nove moke.

Na semenj popoldne je prišel Martin vasovat. Postavljal se je z novo sivo obleko z zelenimi našitki. Na kastorcu se mu je obešal gamsov rep.

V hiši so imeli semenjevalce. Prišla je neka daljna Katrina sorodnica in pripeljala s seboj dvanajstletnega fantiča. Prigovarjala je Katri, naj bi ga vzela za pastirja. Katra se je cbotavljala. Seveda, živo bi potrebovala pastirja; ko bi posekli otavo, bi lahko pasel vsevprek. Tudi ti takle fantè odvrne skoraj za odraslega: nastilja živini in čisti hlev, krmo nosi in še toliko drobnih opravil je na gruntu, ki jih ni mogoče odriniti! Imela pa je tudi pomisleke: fant ni vaje delal in mati bi najbrž vsak čas prihajala s cekarjem v hišo. Vsakokrat bi ji bilo treba naložiti popotnjo. Njen mož je zapit žagar, ona sama se ubija z bajto — redijo samo eno kravo — in razen tega ima polno hišo drobiža. Končno se je odločila, da bo le poskusila z njim.

»Za dve leti,« je rekla fantova mati, »samo za dve leti. Pozneje ga bomo dali v Kropo. Naj se izuči kovaškega.«

»Le kdo bo na kmetih delal, ko vsi silijo v mesto,« je rekla Katra.

Ženski sta se jeli pogajati za fantov zaslužek. Vmešal se je Martin in govoril v Katrin prid. Zato ga je Katra povabila k mizi in mu ponudila bobov in orehovitih štrukljev. Martin je rad prisedel. Zadnje čase se je čisto udomačil pri Baronu. Skoraj ni minil dan, da bi ne skočil pogledat v grapo. Mimgrede je nasekal za živino ali opravil kako drugo delo. Za plačilo ni vprašal in ženski sta se ga tako navadili, da sta ga pogrešali, če ga dva dni ni bilo na spregled.

Iz kamre je prišla Slavka in se mu nasmehnila, ko ga je videla v novi obleki.

»Danes si pa kot pušelj, Martin!«

Samovšečno se je pogledal po obleki. »Saj me je tudi veljala cel kup denarja.«

»In kakšen gamsov čop imaš! Kje si pa tega pihnil?« Slavka je vedela, da se Martin včasih ukvarja z divjim lovom, in mu je nagajivo pomežiknila.

»Od kdaj so pa v Jelovici gamsi?« Martin se je bučno zasmel. »Kupil sem ga ta teden v Radovljici. Za semenj se je treba pripraviti, drugače ne bo nobena marala plesati z menoj. Bi ti šla, kaj? Mati, meni jo lahko zaupate!«

Katra se je namršila. »Kaj bo otroče plesalo!«

»E, meni za par jo boste že dali!« je šaljivo prigovarjal Martin. »Nalašč sem prišel vabit. Prestar sem že, da bi voglaril na veselici in drugim prevzemal plesalke kakor zelenci.«

Katra je nekoliko nerada privolila. »Samo da boš z nočjo doma!« je naročala Slavki.

»Bom že jaz skrbel za to,« je moško obetal Martin.

Slavka je stekla nazaj v kamro in začela brskati po omari. Razgrnila je vse svoje praznje obleke, pa se ji nobena ni zdela dovolj lepa za prvi ples. Odkar je odrasla v dekle, se je zmeraj na tistem žalostila, ker ji mati ni mogla kúpovati takih oblek, kakršne so imela druga vaška dekleta.

Odločila se je za belo bluzo in rožasto krilo. Še enkrat si je lase skrbno spletla v kite. Iz skritega predalčka je potegnila modri pentlji, tisti, ki jih je kupila takrat, ko je

v Kropi iskala Matevža, in si jih zavezala. Pogledala se je v ogledalce in se nasmehnila sama sebi. Bila je vesela zdravo zarjavelega obraza in bleščeče belih zob. Pogladi si je krilo na bokih in stopila v hišo.

»Pa sem tu! Če te ne bo sram iti z menoj, ko si nov od peta do glave.«

Martin ji je za šalo segel pod roko in jo zavrtel po hiši. »No, mati, zdaj jo pa poglejte! Bom moral kar paziti, da mi je kdo ne prevzame!«

Odšla sta. Martin je bilo dobre volje in Slavki se je dobro zdelo, da je prišel iskat prav njo. Davno je že pozabila na dogodek tiste noči; od takrat nikoli več ni omenil, da jo ima rad, nikdar več ni silil vanjo. Na tihem je bila celo ponosna, da gre z njim na prvi ples; vedela je, da ji bodo dekleta zavidala. Vse, celo Vrhovška Angela! Najbrž med Martinom in Angelo zares nikoli ni bilo nič, drugače bi je ne prezrl na samo semanjo nedeljo.

V gostilni je bilo že polno ljudi. V sobi so sedeli gospodarji, mladi so posedli na vrtu, tudi na dvorišču so stale mize. Na odru pred podom je igrala godba. Na lesenih policah so bili razstavljeni dobitki srečolova. Nekaj domačinov v gasilskih uniformah je skrbelo za red.

Sedla sta k mizi sredi dvorišča, kjer sta bila vsem na očeh, in Martin je naročil vina. Mimo so prihajala dekleta, ki so ponujala srečke in Martin jih je kupil. Skupaj sta jih odpirala, zadela pa nista nič. Vrhovška Angela, ki je nesla v vsaki roki dva vrčka piva, ju je strupeno pogledala. Slavka se je namuznila Martinu.

»Zdaj si pa prišel pri Angeli v zamero.«

»To je pa res hudo,« se je jedko ponorčeval. »Ne maram je za troje vrhovških kmetij! Velika babnica in bel konj, to dvojce je grdo pri hiši.«

»Pa res,« je ušlo Slavki. Gledala je za Angelo, ki je hodila med mizami, večja in bolj zastavna kot vaški fantje, z izdelanimi rokami, na katerih se je smešno pozibavala modna zapestnica. Bila je vesela, da je lepša kot Angela in da tudi Martin to ve. Martin je videl, da opazuje Angelo, in jo je potegnil od mize.

»Pojdiva plesat!«

Peljal jo je na pod, kjer se je trlo domačih in tujih plesalcev. Prišlo je mnogo ljudi iz Kroke in iz okoliških vasi. Godci so si prizadevali, da bi igrali nekaj, kar je bilo zdaleč podobno modernemu plesu. Plesalci so se počasi zibali sem in tja, zadevali drug ob drugega, lovili ritem in se prestopali po melodiji nekakšnega tanga. Martin je nerodno menčal na mestu, s komolci odrival druge plesalce in tiščal Slavko tesno k sebi. »No, to ti je ples, takšnole mečkanje,« je godrnjal.

Ko so godci utihnili, je prijel Slavko za roko in jo potegnil k odru. Vrgel je godcem stotak in ukazal:

»Solo! Pa pošteno polko mi zaigrajte!«

Godci so udarili hitro polko in Martin je potegnil Slavko na plesišče. Zasukal jo je in udaril s petami ob pod. Med vrati so se nagnetli gledalci. Slavka je čutila, kako ji sili kri v lica, ko mora plesati pred toliko očmi, lasje so se ji sprijemali od potu, obenem pa je samozavestno dvignila glavo in si prizadevala, da bi sledila Martinu na vsak obrat. Kakor omama jo je obšlo: »Solo plešem, prva plešem solo!« Martin jo je gnal viharo gor in dol, vrtela sta se in nič drugega ni videla kot njegov razgreti, zardeli obraz. Godci so dolgo igrali in ko so nehali, se je Slavka pijano opotekla. Morala se je oprijeti Martinove roke, da ni omahnila, tako jo je zdelalo divje vrtenje. Martin jo je ponosno odpeljal s poda nazaj k mizi. Nalil ji je vina.

»Zdaj pa pij! Prileglo se bo! Sva pokazala tem šušmarjem, kaj se pravi plesati!«

Kolikor dalje sta bila na veselici, bolj je bilo Slavki všeč. Plesala je kakor še svoj živi dan nikoli. Doslej je plesala samo na kmečkih podih, kadar so kje meli proso ali majili turščico, toda ples na veselici je vse kaj drugega. Fantje so jo prihajali prosit, Martin je nekako ljubosumno pazil nanjo in jo nerad puščal z drugimi.

Proti večeru je bila gneča vedno večja, pritisnili so od vseh strani. Z nočjo je prišla nova skupina Kroparjev in Slavka, ki je ravno plesala z Martinom, je opazila med njimi Matevža. Zdrznila se je, se zmedla in komaj ujela takt. Potem je ves čas uporno gledala čez Martinovo ramo in se ni marala ozreti, da bi se ne srečala z Matevževim pogledom. Ko sta odhajala s plesišča, je Matevž nenadoma stal pred njima.

»Dober večer, Slavka!«

Zamomljala je nekaj. Martin je zviška pogledal Matevža in rekel:

»Si pa pozno prišel. Si sam ali s tisto svojo?«

Slavka je videla, kako se je Matevž ugriznil v ustnico in nato izzivalno dejal:

»Si ti s svojo?«

Martin ni odgovoril, samo zasmel se je in potegnil Slavko nazaj k mizi.

Potem je ves večer prebila v mučni razdvojenosti. Martin jo je silil, naj pije. Branila se je. Prizadevala si je, da bi ne mislila na Matevža, in hkrati je nehote gledala za njim, kadar je odhajal na plesišče z drugim dekletom. Končno se ni mogla premagati, da bi ne vprašala:

»Ima res Matevž prodajalko iz konzuma?«

»To je že stara reč,« je malomarno rekel Martin. »Pravili so, da se je že hotel oženiti z njo, toda Neža mu ne pusti. Noče mlade, ki ne zna delati na polju. Menda je tudi stari pisal iz Amerike, da Matevžu niti bajte ne bo dovolil zapisati, če se bo tako trapasto oženil.«

»Zakaj pa stari ne pride nazaj domov?«

»Kaj veš? Najbrž mu je bolje v Ameriki. Neža pa tudi rajši vidi, da je tako, kakor je. Lahko živi, zmeraj dobiva denar in zavoje iz Amerike. A če bi stari vedel, kakšna tica je bila ta Neža pred leti...« Martin je pomenljivo pomežiknil.

Slavka ni rekla nič. Tega je moralo biti že presneto dolgo. Zdaj je Neža že stara. In mati Katra nikoli ni trpela, da bi se v hiši govorilo o takih rečeh. »Vsak pred svojim pragom naj pometa,« je rekla, kadar je kdo začel o tem.

»Karničar, ta, ki zdaj vleče pokojnino, je bil zmeraj pri nji,« je pripovedoval Martin. »Pošteno ga je izkoriščala! Denar ji je nosil, doma pa še za sol ni dal! E, Neža je bila prava! Zato je pa tudi Matevž tako čudno vozil. Ta jih ima nekaj na vesti, ta!«

»Kako misliš?«

»E, saj je celo govoril, da bi bilo dobro, ko bi mojega strica ubili...«

Slavka ni marala več spraševati. V tem je bilo nekaj čudnega. Vedela je, da ljudje o Bohincu govorijo to in ono. Polagoma so sicer pozabljali, toda še zmeraj je bilo slišati, da si je bil Bohinc z Nemci kar preveč na roko. Sama v sebi je

čutila, da bi bilo za Baronove bolje, ko bi tiste čase ne bili poslušali Bohinca in bi Ivan ne bil šel v nemško vojsko in Tonček ne med skrivače. Toda o tem je zdaj prepozno razmišljati...

Zdelo se je že, da bosta z Martinom odšla domov, ne da bi se Matevž še kaj pokazal, ko jo je nenadoma prišel prosit za ples. Martin je ravno govoril z nekom z Njivice in niti ni opazil, da je odšla z Matevžem. Plesala sta in molčala. Mislila je, da bo prej konec plesa, preden bosta spregovorila, ko je Matevž dejal:

»Kako pa, da si prišla z Martinom?«

»Zakaj bi ravno z njim ne smela priti?« ga je zavrnila, ne da bi mu pogledala v obraz.

Povesil je pogled, ona pa je izzivalno dejala:

»Saj ti imaš vendar drugo...«

»Povedal sem ti, kako je z menoj,« je proseče rekel Matevž.

»Povedal si, kar že vsa vas davno ve, samo jaz nisem vedela,« je rekla trdo.

»Govoril sem z njo, ta teden. Še enkrat sem ji vse povedal... Niti dotaknil se je nisem več od tiste nedelje, ko sem bil prvič pri vas. Mislim, da je vsega konec. Ne grem več k njej, z vlačilcem me ne potegneš!«

Za trenutek je občutila, da govori iskreno, zasmilil se ji je. Še zmeraj ga je imela rada, tega si ni mogla tajiti. Matevž je tesneje oklenil njeno dlan in rekel:

»Enkrat moram še govoriti s teboj, Slavka!«

Tedaj se je znova zakrknila. »Si že vse povedal...«

»Nisem...«

Nekaj taktov sta plesala molče. Matevž je spet silil vanjo:

»Če nočeš, da pridem k vam, se pomeniva nocoj. Pojdiva s poda!«

»Ljudje bi opazili...« Omahovala je. Vleklo jo je k njemu, hkrati ji je užaljeni ponos branil, da bi ga še poslušala. Skoraj naglas je bruhnila: »Nič novega mi nimaš povedati! Sicer pa — saj med nama ni bilo nič!«

»Med nama je mnogo, Slavka!«

»Nič ni...«

Skušal jo je spraviti na rob plesišča, da bi odšel z njo, pa je opazil Martina, kako je prišel na pod in obstal na pragu.

Potegnjen, kakor je bil, je videl čez vse plesalce. Opazil ju je in se postavil tako, da bi ju prestregel, ko bo plesa konec.

»Martin te pa tudi varuje, kakor bi te sam mislil vzeti,« je rekel ljubosumno. Slavka se je zasmejala.

»Če so mu pa mati naročili...«

»Pravšnjega varuha so ti izbrali, moram reči!«

Godba je sredi najbolj viharnega plesa odrezano utihnila. Plesalce je zaneslo še dvakrat, trikrat sem in tja, potem so se zasmejali in začeli v parih zapuščati pod. Slavka je hitela pred Matevžem, da jo je komaj dohajal. Martin, ki je čakal, kdaj bosta prišla, ji je položil roko na ramo. Prezirljivo se je obrnil k Matevžu.

»Ti pa s kroparskimi pleši! Saj jih je dovolj tu!«

Matevž je prizadeto obstal. »Pa ravno ti mi boš ukazoval, s katero naj plešem?«

»Tega ne, pleši, s katero hočeš. S Slavko pa ne boš! Si jih že dovolj izpridil, nje ne boš!«

Fantje so obstali in prisluhnili prepiru. Martin je govoril glasno in izzivalno. Matevž je pobledel.

»Kaj si upaš?«

»Bodi no tiho, Matevž! Nisi več terenec, da bi se te bali! Takrat si strahoval ljudi, zdaj je tega konec!«

Nekateri so se zasmejali. Matevž je zardel, sunil in zadel Martina pod brado. Nekdo je zavpil. Med mizami je završalo: »Tepejo se!« Dva gasilca sta si utirala pot skozi gnečo, ljudje so vstajali od miz in drli pred pod. Martin je zmedeno stal med podboji in si otipaval brado. Matevž je sunil drugič:

»Te bom naučil spodobnega govorjenja, capin!«

Tedaj je Martin zrasel, stegnil roke in skušal zgrabiti Matevža za vrat. Toda ta se mu je spretno izmikal iz klešč in suval s pestmi. Bil je za glavo manjši od Martina, zato pa spreten in uren. Slavka je stala med množico in drhte opazovala pretep. Zraven nje je pogrknil neki Kropar:

»Hribovci tepejo Matevža! Na boj!«

Štirje mestno oblečeni fantje so pohiteli. Matevžu na pomoč. Na Martinovo stran se ni postavil nobeden. Tedaj je Slavka prestrašeno zavpila:

»Križ božji, saj se bodo pobili, ti norci!«

»Po miličnika!« je zavrisnil ženski glas.

Prišli so gasilci in ločili pretepače. Matevž in Martin sta hropla in se gledala kot razkačena risa. Potem si je Martin na videz malomarno pokrtil klobuk in rekel:

»Se bova že še pomenila!«

»Se bova! Le kar brez skrbi,« je zadihano odvrnil Matevž.

Neki gasilec je pomahnil godbi, ki je takoj zaigrala valček. Gledalci so pozabili na pretep in se rinili na plesišče. Martin je v gneči ujel Slavko in jo potegnil ven.

»Bo najbolje, da greva domov,« je rekel. »Drugače me bo zmoglo in bom temu smrkavcu polomil kosti.«

Tiho, osramočena je šla za njim. Ko sta pustila veselični prostor daleč za seboj, je jezno rekla:

»Zdaj bo pa vsa vas govorila o tem tepežu!«

»A sem jaz začel?« je odvrnil Martin. »Saj si videla, da me je prvi udaril!«

Tiho sta šla navzdol. Kamenje jima je trdo pelo pod nogami. Brneči glas cerkvene ure je raztrgal tišino. Udarilo je enajstkraft.

»Jej, kako sva pozna!« se je ustrašila Slavka.

»Saj grem s teboj do doma,« jo je miril Martin.

Potem sta vso pot molčala. Slavka se je gnala navzdol, da jo je Martin komaj dohajal. Bil je nekoliko pijan in se je spotikal. Ko sta se približala hiši, je Slavka opazila, da je mati že ugasila luč.

»Danes je pa res vse narobe!« je rekla ihtavo.

»Kaj naj bo narobe? Vse je, kakor mora biti,« je rekel Martin.

Stala sta pred odprtim plevnikom in Martin ji je nena-doma položil roke na rame. Sklonil se je k nji — od njega je vel duh po pijači — in strastno šepnil:

»Kaj še ne verjameš, da te imam rad, Slavka?«

»Pijan si,« je rekla in se ga skušala otresti.

»Nisem!« Trdo jo je oklepil in iskal njenih ust.

»Pusti me, drugače bom zavpila!« je zagrozila.

»Ne boš!« Martin se je polglasno, pijano smejal.

»Jezus... Martin, ali si znorel?«

Držal jo je in je ni izpustil. Zamižala je in pomislila: Zdaj bi morala zavpiti! Pa ni. V njej so kakor vrtinec vrele nasprotujoča si čustva. Mislila je na Matevža, čutila, da ga

ima rada — njega, samo njega — in da ji je Martin zopr, tako zopr...

»Martin!... Martin, izpusti!...«

»Ne morem. Nočem, da bi imela Matevža! Ti moraš biti moja, samo moja!...«

Glas, s katerim je govoril, je bil tuj, prihajal je iz nekakšnih daljav, iz prepadov človeške duše, ki jih ni poznala. Zagrebla mu je nohte v obraz, a ni čutil, ni je izpustil.

Potem je ležala doma na postelji in v očeh so jo pekle solze. Hotelo se ji je jokati do onemoglosti. Nenadoma jo je bridkostno prevzelo spoznanje, da zija med njenim prejšnjim življenjem in prihodnostjo prepada, ki ga nič ne more premostiti. To, kar se je zgodilo z njo, se je zarezalo tako globoko v njeno življenje, da nikoli ne bo mogla izbrisati...

»Nisem kriva,« je šepnila predse. S suhimi, od gnusa drgetajočimi ustnicami je desetič, dvajsetič ponovila: »Nisem kriva... Nič ne morem za to, kar se je zgodilo.« A vsakokrat se je vzdignilo v njej: Zakaj nisi poklicala matere? Zakaj ne? »Nisem mogla, nisem si upala,« si je rekla. »Mati, če bi jo poklicala... še pretepla bi me!« Čuden strah, ki ga je imela pred materjo, ji je ohromil voljo prav v trenutku, ko bi bila mater potrebovala. Zdaj je prepozno...

»Prepozno... Zdaj je prepozno,« si je rekla in se ji je zdelo, da se ji srce trga na dvoje. »Prepozno je, a jaz nisem kriva!...«

Kakor bi ga poklicala, je nenadoma stal pred njenimi očmi Matevž. Videla ga je, kakršen je bil tisti večer pod češnjo, ko ji je povedal vse po pravici, in spet ga je videla, kako sta plesala. Žalosten je bil. Žalosten, ker ga je spet zavrnila, čeprav ji je povedal, da je z ono iz konzuma vsega konec. Kakor strup je ležalo v nji vse tisto, kar je Martin zadnje čase govoril o Matevžu. Zaradi tega strupa ga je zavrnila, čeprav ga ima rada. Bolj je verjela Martinu kot njemu! Le kako se je mogla tako zmotiti? Matevž bi nikoli ne bil mogel storiti tega, kar je storil Martin! Nikoli! A zdaj je prepozno... prepozno!

Spomnila se je Martina in prevzela jo je groza, da je komaj mogla dihati. Po tistem je stal pred plevnikom — bilo je, kakor da se je streznil — potuhnjeno je povešal glavo in rekel:

»Nikar si ne ženi k srcu. Saj te imam rad in te bom vzel.«

In videla se je, kako je tekla proti hiši, kakor bi jo še vedno preganjal, se obrnila in kriknila, ne da bi se bala, da jo bo mati slišala:

»Capin!«

Martin pred plevnikom se je zasmelaj:

»Se boš že unesla!«

Stopila je v vežo in se naslonila na vrata, s hrbtom jih je tiščala, kakor bi se bala, da bo skušal vdreti, in potem je kakor mesečna omahovala mimo materine postelje. Čudno, da se mati ni zbudila...

Ob misli na mater jo je spet grozljivo streslo. Kako trdo jo bo obsojala! Nikoli ni poznala nič drugega kot grunt. Morebiti tudi svoje otroke. Da, po svoje jih je imela rada. Oh, mati ji ne bo nikoli odpustila!

Ko je tako ležala, se ji je preteklost prikazala v najbolj vabljivi luči. Bila je tista preteklost, ki jo je tolikokrat sovražila, tisto življenje, ki se ji je zdelo trdo. Zdaj, ko jo je nocojšnji večer ločil od vsega, ni mogla razumeti, kako da je nekdaj vse tako krivo presojala. Saj je bilo vendar tako dobro in lepo. In zdaj ne bo nikoli več tako...

Nenadoma se je živo spomnila večerov, ko je ležala na postelji in opazovala mesečino, ki je migotala na lesenem stropu, pri tem pa je mislila na vse tiste drobne reči, ki jih je dekleško življenje polno. Mislila je na novo obleko, na obljubljenе čevlje, na to, kako bosta v nedeljo zjutraj spet šli z materjo v Kropo. Bredli bosta v rosno travo in mati se bo jezila, ker neki rosa prežre usnje. Slavka se bo materi smejala. Vse bo tako lepo in prijetno. Izza Kamniških planin bo vstajalo sonce in v Kropi se bodo lesene škodlaste strehe srebrnkasto lesketale. Potem je mislila na rožaste zastore v hiši. Tako dolgo si jih je želela in pregovarjala mater, dokler jih slednjič ni kupila! Nato na gosto brajdo nageljnov, ki visijo iz podstrešnega okna, in da ji je Peharčeva obljubila korenin za georgine. Zdaj pa je tega konec. Nič več ni deklica, ki bi smela misliti na rože. Martin je požgal vse cvetje... Z Matevžem je tudi za zmeraj konec.

Čutila je, da jo je življenje zgrabilo, kakor zgrabijo mlinski kamni žitno zrno, in da jo drobi, drobi v prah.

Martin je še naprej prihajal v hišo, kot bi se ne bilo nič zgodilo. Kakor prejšnje čase je skoraj vsak večer z nočjo prižvižgal po stezi in nenadoma stal pred hlevom. Navadno je dobil ženski pri molži in krmljenju.

»Pozni sta,« je zmeraj rekel v pozdrav.

Katra mu je vsakokrat odgovorila: »Dan se krajša, pa naju noč lovi.«

Bil je zelo ustrežljiv; kar mimogrede je skočil na pod in prinesel naročje zelene krme, zakuril v kotel ali naredil kaj drugega. Kdaj pa kdaj je pomagal rezati. Katra je to leto zelo varčevala s krmo in s Slavko sta ponoči ob medlem svitu petrolejke pripravljali rezanico. Katra je potiskala v slamo-reznico, Slavka je vrtela težko železno kolo.

»To pa res ni delo zate,« je rekel Martin in jo presnel pri kolesu. Z eno samo roko je gonil in se zraven še šalil. V pol ure je pripravil rezanico za tri dni. Drugič spet je ribal peso za krave ali pa sedel v veži in jima pomagal rezati pobiravce za žganje. Prvo sadje je zorelo. Užitno še ni bilo, a nekaj žganja se je le dalo iztisniti iz njega.

Slavki je bilo vselej mučno, kadar je prišel. Izogibala se ga je, bala se je ostati z njim na samem. Tudi Martin ni kazal želje, da bi govoril z njo. A opazoval jo je. Pogosto je začutila na sebi njegov težki, prežeči pogled. Tedaj si je hitro poiskala opravka drugod, da ji ni bilo treba biti v njegovi bližini. Bala se je njegovega pogleda, ki jo je povsod spremljal. Najhuje je bilo, ko je bilo zunaj vse opravljeno in je morala sedeti pri njem in pri materi v veži. Ves čas je molčala, a majhne rjave roke so ji samogibno obračale nož in rezale piškavo sadje. Vsi so rezali pobiravce in Martin se je med delom pogovarjal s Katro. Zmeraj sta se menila o živini, o polju, o ajdi — da bi je jeseni vsaj slana ne vzela kakor lani! — o volu, ki ga je Katra nameravala prodati, kakor hitro ne bo več vožnje, o tem, da so na odboru po znižani ceni delili krmila in da so spet vse pobrali dolinci kakor navadno, in sploh o vseh rečeh, ki so nekdam tudi Slavko živo zanimali, zdaj pa so ji bile tuje in nepomembne. Večer za večerom sta govorila isto in dekle je začela polagoma paziti na Martinovo govorjenje. Vse je hotel vedeti: koliko ajde sta posejali, koliko pšenice sta na-

mlatili in kako je nasul oves. Nekajkrat ga je videla, kako je hodil okrog hleva in poda in se razgledoval. Razgledoval se je, kot bi nameraval kupiti Baronovo domačijo. Ustavil se je pri preši za sadje, ki je imela odlomljen vijak, in zaskrbljeno zmajal z glavo nad tolikšno zanikrnostjo. Celo v klet se je vtaknil in popravil razmajane police za sadje. Katra njegovega početja ni opazila, Slavka pa je dobro vedela, da tehta grunt in ga ocenjuje. Vedela je tudi, zakaj to počne. Rad bi se priženil sem, rad bi postal gospodar in zdaj razmišlja, kako bo vse preuredil po svoje. Stiskala je zobe, sovražila Martina in si mislila: Nikoli! Čeprav se mu je posrečilo, da je enkrat zlomil njen odpor in si jo nasilno vzel, grunta ne bo imel nikoli! Med njima je bilo s tisto nedeljo vse končano.

Takoj po nesreči si ni upala misliti na Matevža, bila je preveč potrta in osramočena. Potem pa ji je pisal. Natanko dva tedna po veselici. Bila je navadna karta, razglednica z Vršiča, kamor je bil peljal tovarniške delavce na izlet. Zraven njegovega je bilo na karti še več drugih imen. Nobenega teh ljudi ni poznala in je vedela, da ji je pisal kar tako, ker je pač navada, da si ljudje z izletov pošiljajo pozdrave. Karto pa je le skrbno shranila v predalnik pod obleko in jo večkrat skrivaj gledala. Tistih nekaj besed je davno znala na pamet. »Rad bi, da bi bila tudi ti zraven...« Nekajkrat so jo spričo tega oblike solze.

Nekaj dni po tistem, ko je prejela karto, je ni več strpelo doma. Oblekla se je in odšla v Kropo. Bil je mali šmaren, vaščani so praznovali, in mati se ni začudila, ko ji je rekla, da gre v Kropo. Dala ji je celo nekaj denarja in ji naročila, kaj naj kupi. Slavka je šla v konzum. Morala je videti tisto prodajalko.

V prodajalni je bilo mnogo ljudi, skoraj samih okoliških kmetov, ki so prišli nakupovat. Slavka si je dobro ogledala prodajalca in obe dekleti, ki so stregli kupcem. Ena se ji je zdelo premlada. Torej bo druga. Potrpežljivo je čakala in jo opazovala, kako streže. Bila je že nekoliko izžita, nič več mlada in čisto drugačna, kot si jo je predstavljala. Tudi gosposka ni bila. Imela je sicer ondulirane lase in nekaj rdečila na ustnicah, tudi steklena ogrlica ji je visela okrog vratu in na roki se ji je zibala cenena zapestnica, a vse to je ni povzdigovalo nad druga dekleta. Zadirčno se je obračala k

mlajši pomočnici in ji ukazovala, kaj naj ji prinese na prodajno mizo. Ko je prišla na vrsto Slavka, jo je malomarno pogledala s sivimi, neizrazitimi očmi in ji brž dala, kar je zahtevala. Slavko je spričo nje obšlo rahlo zadovoljstvo. Za nekaj minut je čisto pozabila na mučni dogodek z Martinom in je bila vesela svoje moči in zdravja, kipeče mladosti, ki se ji je pretakala po telesu, in zdrave, nenarejene brhkosti. Ne, kar nič se ni čudila, da si Matevž hoče prebrati. Zlahka ga je razumela.

Ko je zapustila prodajalno, se ji je zdelo, da bi zdaj Matevžu lahko odpustila petletno znanje s prodajalko. Končno je bil res še zelo mlad, ko je prišel v mesto — s Tončkom sta bila skoraj istih let — in nič čudnega ni, da se je zapletel s tem dekletom. Najbrž je sama silila za njim. Pozneje, ko je že spoznal, da nista drug za drugega, pa ni mogel biti brezobziren, kakor so drugi. Ni ji mogel reči: Naveličal sem se te, pojdiva vsak svojo pot, ni maral ravnati nepošteno. Zdaj, ko se je Martin spozabil nad njo, se ji je zdelo, da sta si z Matevžem mnogo bližja, da se njuna preteklost med seboj izravnava. Ni ga več obsojala, a tudi na sebi ni čutila krivde. Kar se je zgodilo, se je zgodilo proti njeni volji.

Zaželela si je, da bi srečala Matevža in se pogovorila z njim. Nikogar ni imela, da bi mu mogla potožiti. Kakor skušnjava jo je zamikalo, da bi ga poiskala in mu vse povedala po pravici. Morebiti bi je potem več ne maral, a vsaj izpovedala bi se mu in bi ji bilo lažje. Obrnila se je proti kovaški zadruzi.

Ko je prišla na pol pota, se je ustrašila. »Ali norim?« se je vprašala. Začutila je, da bi mu za nič na svetu ne mogla povedati, kaj se je zgodilo z njo. Ne, ne, vsakemu prej kot Matevžu! Bila je samo nespametna, obupna misel, ki jo je gnala proti tovarni. Obrnila se je nazaj in skoraj tekla čez trg. Bolje je, da ga ne vidi več. Zdaj nič več.

Ob večerih, ko je Martin sedel v veži in govoril, kakor bi nameraval v kratkem prevzeti gospodarstvo, je mislila na vse to. Njegovo govorjenje jo je dražilo in včasih ga je skrivaj ošinila s sovražnim, žgočim pogledom. Sedi tu, malomarno reže pobiravce in govori, kakor bi imel čisto vest! Fej! Ali se prav nič ne sramuje? Gledala ga je, ko je delal enakomerno kakor navit stroj. Sedel je na nizki pručici, malce zanemarjen,

neobrit, s potlačenim kastorcem na oglati glavi, in zgrabilo jo je, da bi ga stisnila za vrat in držala tako dolgo, dokler bi ga ne zadavila. Potem se je ustrašila sama sebe. Tako daleč je torej prikipelo sovraštvo v nji! Bilo je, kakor da je neka druga, ne več tista Baronova Slavka, ki je bila še pred kratkim. A še zmeraj je mislila: zdaj je prepozno. To bi bila morala storiti prej, tisto noč, ko si jo je nasilno vzel. Toda takrat se ga je zbala, ustrašila se je njegove surove sile, ki je bila kakor neobrzdani hudournik. Spričo njega je bila samo šibek, preplašen otrok in zato se ni spoprijela z njim, kakor bi se bila morala. In pa tista zmeda čustev, ki jo je prevzela, ta jo je tudi zavedla, da se ni dovolj odločno uprla. Zdaj ji je vse jasno, a zdaj je prepozno. Tega, kar se je zgodilo, ne bo mogla nikoli več izbrisati.

Nihala je med upanjem in obupom in na tihem še zmeraj pričakovala, da se bo Matevž spet oglasil in se bo vse poravnalo, toda ni ga bilo na spregled. Potem pa je prišla neka septembrska nedelja in zrušila vsa njena pričakovanja.

Tisto nedeljo popoldne je prišla materina sorodnica in pripeljala s seboj fanta, ki naj bi služil pri Baronu za pastirja. Slavka je bila v kamri. Ni marala v hišo, kjer je oblastno sedel Martin in se vtikal v pogovor, kakor bi bil že gospodar. Sedela je na skrinji in poslušala, kako je sorodnica hvalila Jožka in mu v isti sapi naročala, naj bo priden in naj uboga teto Katro, ker mu ne bo hudega, naročala mu, naj bo teti hvaležen, ker ga je vzela pod streho, in hkrati trdila, da bi ga bila lahko oddala tudi drugam, ker kmetom manjka pastirjev. Fant je tu pa tam zamomljajal: »Ja, ja... ja, mati...«, sicer se pa zanj niso dosti menili. Martin je rekel, kako zdravo je za takegale fanta, da pridno dela. Kaj bi se potepal in Bogu čas kradel, domačim pa kruh odjedal, ko si ga lahko prisluži sam! Katra je dejala, da mu dela ne bo manjkalo, jesti pa tudi ne, in sorodnica je pristavila, da bo včasih prišla pogledat, kako je z njim; kajne, človek vendar ne sme pustiti otroka vnemar, čeprav je pri sorodnikih; saj še po živini povprašaš, kako ji je v tujem hlevu, kaj bi ne po otroku! Nato je mati poklicala Slavko in zavpila, naj pripravi nekaj zabele za teto, na mizo pa naj prinese žganja.

Slavka je nerada vstala in prišla v hišo. Komaj jo je sorodnica ugledala, je zavzeto tlesknila z rokami in se začu-

dila, ali je dekle bolna ali kaj, da se je tako spremenila, odkar jo je videla na semanjo nedeljo. Katra je zamomljala, da ima dekle premalo spanja — pri Baronovih ne utegnejo polegati, Slavki pa je ušel pogled v majhno, polslepo ogledalo na steni. Kakor bi ji potegnil pajčevino z oči, se je nenađoma videla čisto spremenjeno, vse drugačno, kakor je bila še pred kratkim. Obraz se ji je podaljšal, zdravo zagorela barva je izginila, lica so bila bleda in oči so ji živo gorele, kakor bi bila vročična. Nehote je postala pred ogledalom in opazovala čudno bolni lesk svojih zenic. Spreletelo jo je nekaj grozljivega. Zavest nečesa strašnega si je utirala pot v njene možgane in se hipoma prelila v spoznanje. Oh, na to doslej niti ni mislila... Kri ji je hušknila v lica in nehoti si je pritisnila roke na prsi, kakor bi hotela nekaj prikriti. V trenutku je pomislila, kako so vaše žene navadno že davno prej vedele, kje bodo imeli krstino, preden so drugi uganili. Način, kako se je sorodnica začudila nad njeno bledoto, ni bil samo gola sumnja. Ne, to je bila gotovost. Pred Slavko se je z vso jasnostjo pokazalo tisto, čemur ni mogla več ubežati. Nehote se je uzrla na Martina, ki je bil videti presenečen, trenutek pozneje pa se mu je okrog ustnic zazibal zmago-slaven nasmeh, ki ga je pa takoj zatajil.

Vse skupaj je trajalo samo nekaj trenutkov, ki so se Slavki zdeli dolgi kakor večnost, potem se je ovedela, se hitro zasukala in stekla ven. Kakor v sanjah je hodila po kašči in nalivala žganje, niti tega ni opazila, da razliva, ker se ji roka trese od razburjenja. Z leseno žlico je samogibno segala v dežo in nakladala zaseko, pri tem pa ji je kri razbijala v sencih kot kovaško kladivo. Pomislila je, da bi bila morala že sama opaziti spremembo na sebi, in bi jo bila tudi opazila, ko bi ne bila tako do dna prežeta s sovraštvom do Martina in še z neumnimi mislimi, ki jih je kar naprej pletla okrog Matevža, čeprav bi morala vedeti, da je vsega konec. Zgrozila se je kakor človek na robu prepada in ni prav nič vedela, kaj bo zdaj. Med sedanjostjo in prihodnostjo je stala visoka, temna stena, ni mogla in niti ni skušala pogledati čeznjo, preveč je bila omamljena. Nagonsko je čutila samo to, da mora svoje stanje za vse na svetu zakriti pred materjo in sorodnico.

Vrnila se je v hišo in sedla k mizi. Silila se je, da bi bila zgovorna. Mislila je na to, da nikakor ne sme oditi iz hiše,

ker bi potem morebiti sorodnica materi namignila na njeno stanje. Čutila je, kako ženska ves čas pase poglede po njenem obrazu in ji vrta v globino; drzno in sprenevedasto ji je vračala poglede in se nazadnje začela ukvarjati s fantom, da bi obrnila pažnjo drugam. Potem se ji je zdelo, da so vsi pozabili nanjo, in to je bilo dobro. Sorodnica je razvezala culo in naročala sinu, katero obleko naj nosi za delavnik, katero za nedeljo, in mu zabičevala, naj pazi na čevlje; za božjo voljo naj jih ne nosi vsak dan ali celo na pašo! Katra je rekla, da mu bo takoj dala napraviti par cokel, sicer pa da fant do prve slane lahko hodi bos. Končno se je ženska začela odpravljati. Katra ji je k zabeli navrgla še steklenico češnjevca in vsi trije so odšli ven.

Slavka se je naslonila na okensko polico in gledala, kako počasi stopajo po kolovozu pod hlevom. Ko so izginili za široko brajdo izabele, se je ozrla po Martinu. Gledala ga je molče in očitajoče, ustnice so ji drhtele, kakor bi morala zdaj zdaj planiti v jok. Martin se je skušal kazati mirnega in kakor bi ga prav nič ne zadeło, pa ni vzdržal. Nemirno se je presedal na klopi, naposled pa hripavo vprašal:

»A je res?«

Prikimala je. Po licih so se ji začele trkljati solze. Ni si jih obrisala. Tekle so čimdalje bolj, velike in vroče kakor krop. Martin je zahrkal in s težkimi koraki stopil po hiši k nji.

»Saj ti ni treba jokati,« je rekel.

Stresla je z glavo in še bolj jokala. »To si storil z menoj!« mu je bridko očitala.

»Pijan sem bil,« se je izgovarjal. Sedel je k nji na klop. a se je ni dotaknil, kakor bi se bal, da bi s tem izzval še večjo nejevoljo. Čakal je, dokler si ni obrisala solz, potem je rekel: »Ne boj se, da bi te pustil. Vzela se bova in vse bo dobro.«

Bila je preveč potrta, da bi mogla premisliti, kaj pomenijo njegove besede. Čutila je samo, da so ji prinesle veliko olajšanje. On jo je zakopal v sramoto in on edini jo je mogel pred ljudmi spet oprati. Vzdignila je zajokani obraz in vprašala: »Ali takoj?«

Zamislil se je. »Zaradi mene lahko takoj,« je rekel.

Olajšano je zavzdihnila in pokimala.

»Govoril bom s stricem. On naj vpraša zame,« je rekel Martin.

»Naj govori z materjo prej, preden bo opazila,« je rekla proseče in po dolgem času prvič pogledala Martinu v oči.

Zamišljeno je gledal mimo nje po hiši in nato rekel: »Ali bo mati voljna?« Potem ni čakal odgovora, zamahnil je z roko in pristavil: »Saj ne bo mogla odbiti. Zdaj ne.«

Poslovil se je, še preden se je Katra vrnila. Slavka je gledala skozi okno za njim, ko je šel navkreber, tršat in upognjen, spomnila se ga je takšnega, kakršen je bil na semanjo nedeljo zvečer, in obšel jo je strah pred njim. Tako ga je zasovražila, zdaj pa naj bo njen mož? A nič drugega ni mogoče storiti in biti mu mora celo hvaležna, ker jo je pripravljen vzeti.

— Dnevi, ki so naglo sledili drug drugemu, so ji neopazno spreminjali notranjost. Vse misli so ji bile obrnjene samo v to, kako bi materi prikrila svoje stanje. Zjutraj, ko se je oblačila, je prestrašeno in zaskrbljeno opazovala svoje telo in se bala, da se ji bodo boki neopazno začeli širiti. Vsako jutro si je dejala, da se ji zdaj še ni bati, saj je celo bolj vitka, kot je bila poprej. Toda bilo je toliko drugih znamenj, po katerih bi bila mati zlahka uganila, kaj je z njo, ko bi bila le pomislila na to, da se je s hčerjo zgodilo kaj takega. Vsako jutro ji je silila v grlo slabina in večkrat se je umaknila za hišo, vsa zelena v obraz, in čakala, dokler slabost ni prešla. A mati je bila vsa zaverovana v delo. Za Slavko se ni menila več kot toliko, da je delo teklo naprej. Sadje je zorelo in pastir Jožek je moral kar naprej tekati s cajno po sadovnjaku in pobirati. Delali so laže kot prej; Jožek, čeprav je bil majhen frkavec, je imel živino na skrbi in tudi sicer je kar dosti odrinil. Katra je menila, da je le dobro storila, ko ga je vzela v hišo. Ni se ji bilo treba ubadati z drobnim delom, ki vzame toliko časa. S Slavko sta se lahko lotili izkopavanja krompirja.

Krompir je rasel na strminah in je bil to leto posebno droben, ker ga je zamorila poletna suša. Previdno sta ga izkopavali in ga spravljali v koš. Vsa vas je krompir kopala. Le malo kmetov je bilo, ki so ga mogli izoravati. Baronovi niso imeli niti ene njive, kjer bi ga mogli izorati, treba je bilo izkopati ves ta pusti, drobni sadež s tako raskavo kožo, da je Slavko včasih preletel srh po hrbtu, ko ga je prijala. Njiva je bila dolga, začeli sta zgoraj in se polagoma pomikali navzdol. Slavka ni gledala okrog sebe, samo previdno je zasajala mo-

tiko v presušeno ilovico, razgrebla prst, požirala prah in metala krompir v koš, ki ga je tiščala s kolena v razor. Kadar je bil koš poln, si ga je zavihnila na rame in ga odnesla na konec njive. Delo se je slabo odsedalo in kup na ozarah se je le počasi večal.

Ves dan se jima je upiralo sonce v hrbet in žgalo. Slavka je čutila, kako se je spet loteva tista zoprna slabina, toda tu se ni imela nikamor umakniti. Ko je vzdignila poln koš, je začutila omotico in omahnila v razor. Krompir se je strkljal po njivi. Katra je presenečno izpustila motiko.

»To si nerodna!« je vzkliknila nestrpno.

Dekle je sedela v razoru in čutila, da ne more vstati. V sencih jo je tiščalo in ves svet je bil zavrt v sivo pajčevino, tako sivo, kakor je bil siv krompir ali prst na njivi. Skozi meglo je videla, kako gre mati preko razorov k nji, in je na smrt prestrašena zbrala vse moči in vstala. Negotovo je tipala za motiko in se opravičevala:

»Zvrtelo se mi je v glavi.«

Katra je stala pred njo in jo gledala. Ustrašila se je njene bleda obraza in brezkrvnih ustnic.

»Zvrtelo?« je rekla. »Od kdaj se ti vrti v glavi? Menda si reš bolna, ko si zmeraj tako nevečna. Ko odpraviva najhujše delo, te bom peljala v Kranj k zdravniku. Za zdaj pa sedi na mejo in počakaj, dokler ne preide.«

»Ne, ne,« se je krčevito branila Slavka. »Nič mi ni. Še nikoli se mi ni vrtelo v glavi. To je od sonca. Tako zagatno je danes. Čemu neki bi hodili k zdravniku? Glejte, zdaj mi je že dobro.«

Začela je spet kopati. Mati je nekaj časa stala ob nji, potem je skomizgnila z rameni in se vrnila v svoj razor. Slavka pa se je silila z delom, roke in kolena so se ji tresla. V materini skrbi je čutila raskavo dobroto, ki je tako redko pogledala na dan, in ji je bilo dvakrat hudo. Joj, ko bi mati vedela! Ko bi vedela, da to ni bolezen, temveč le znamenje, da v nji raste novo življenje, ki terja zase njeno kri in del njenih mladih moči!

Phala je krompir v koš in polagoma je slabost prešla. Čisto dobro ji ni bilo, a dobro ji ni bilo že ves čas, odkar se je zavedala, kako je z njo. Odnesele je krompir na ozare in

se zadihana vrnila nazaj. Kopala se je v znoju. Taka ni bila še nikoli. Da bi vsaj Martin snubil, preden bo materi jasno!

Sredi dela je prvič skušala pomisliti, kakšen bo pričakovani otrok. Globoko v srcu se ji je nekaj uprlo ob tej predstavi. Prav nič ljubezni ni čutila za bitje, ki je raslo iz njene krvi, ker ji je bil spomin na njegovo nasilno spočetje preveč mučen. »Kakšna mati bom?« se je strahoma vprašala. Ni si znala odgovoriti.

Ves teden sta kopali krompir. Slavki se je razbolel križ in še večkrat jo je napadla slabost, a naučila se je premagovati se. Omagovala je pod težkim košem in se skušala kazati pogumno, posebno še, ker je čutila, da jo mati opazuje. Potem pa je mati v večni skrbi za grunt spet pozabila na njeno čudno bolezen in Slavki je odleglo, ker ni več čutila na sebi njenega vprašujočega pogleda.

Krompir je bil pospravljen in na vrsto je prišla zadnja otava. Martin je dan na dan prihajal pomagat. Ko so posušili otavo, ga nekaj dni ni bilo blizu, a takrat nista imeli nujnega dela. Začeli sta obirati sadje. Zgodnje, ki ga ni bilo mogoče shraniti za zimo, je Katra naložila na voz in ga zapeljala v Kropo, kjer so ga kupovali za izvoz. Vrnila se je dobre volje. Spravila je izkupiček v predalnik in rekla Slavki, da si bosta letos precej opomogli, če jima le ne bodo spet obesili prevelikih davkov. Ako bo šlo vse po sreči, bo lahko Bohincu odplačala del dolga, da mu ne bo treba odriniti za dolg tisti kos drevošča v Štuli, ki se drži njegovega in ga je že pred vojno skušal kupiti od nje. Štula se res nerodno drži njegovih drevošcev in skoraj gotovo je bila nekdanj Bohinčeva, pa jo je Baron kupil od njega. Kljub temu pa se Bohinc lahko pod nosom obriše za Baronov drevošec! Katra je bila na skrivnem zelo ponosna na to, da ni odprodala niti pedi zemlje, čeprav je bila vdova in se je težko otepala na gruntu. Slavka je vedela, da mati Bohinca ne mara prav, čeprav si celo denar izposoja pri njem, in zaskrbelo jo je, ali bo voljna vzeti Martina v hišo.

Pred Martinom je še zmeraj čutila strah, toda bolj in bolj se je zavedala, da mora premagati odpor do njega. Naj ji je bilo všeč ali ne, zvezana sta bila za vse življenje. Nagonsko je začela iskati poti do njega. Odrinila je misel na Matevža in nekega dne je celo vrgla v ogenj razglednico, ki

ji jo je pisal — edini spomin nanj. Z mislijo nanj se ni hotela, ni smela več trapiti. Matevž si bo že pomagal. Ona mora misliti na Martina, ki bo kmalu njen mož. Morala ga bo imeti rada. Kako naj živi ta drug ob drugem brez ljubezni?

Sama sebi bi lagala, če bi tajila, da se ji je Martin skušal po svoje nerodno približati. Včasih, ko sta stala na koncu hiše, jo je celo okorno ljubkoval. Prizadevala si je, da bi bila prijazna z njim, toda zmeraj spet se ji je vsilil spomin na tisti usodni večer, z njim vred pa bojazen, da bi se utegnilo tisto ponoviti. Toda Martin je bil zdaj resen in je govoril samo o ženitvi.

Ko je ajda odcvetela in pokazala prvo, rjavkasto mlečno zrnje, ji je povedal, da bo prihodnjo nedeljo prišel stric Bohinc snubit zanj. Slavka se je za trenutek ustrašila:

»Kaj stric že ve, kako je z nama?«

Pomiril jo je. Ne, stric ne ve ničesar. Nič ne bo mogel povedati materi. Oddahnila si je. Končno...

7

V nedeljo popoldne je res prišel stari Bohinc. Slavke ni bilo doma, toda videla ga je s travnika pod potjo, kjer sta pasla z Jožkom. Za trenutek je kar odrevenela od strahu, potem pa se je zbrala in sklenila počakati, da pride mati sama in jo pokliče v hišo. Še malo ni dvomila, da jo bo kmalu poklicala.

Medtem pa je šel Bohinc v hišo. Bil je velik, tršat možak, skoraj nekoliko podoben Martinu, z ostro rezanim, odločnim obrazom in značilno držo hribovskih ljudi. Oblekel se je v črno kakor za največji praznik.

Baronovko je našel samo doma. Začudila se je nad tem, kako da je prišel, in še bolj, ko je videla, kako praznje se je opravil. Povabila ga je v hišo in mu prinesla mošta.

»Prvi je in učistil se tudi še ni, zato pa je sladek,« je rekla in mu nalila, zraven pa primaknila še kruha.

Bohinc ni bil nič manj začuden kot ona. Tako se vendar ne sprejema snubača! Malce napihnjeno je sedel na rob klopi, kakor da bi hotel samo trenutek posedeti, srknil pijače in prigriznil kruha. Razgledoval se je po hiši, dolgo je že ni

videl. Bila je majhna, senčna, tudi nekoliko zanemarjena — ali pa se mu je tako samo zdelo. Strop je bil lesen, vrezana letnica je pričala, da je star nad dve sto let, pa tudi precej vegast in razjeden od lesnega črva. Pogled mu je šel od stare krušne peči, zamazane z ilovico, do razmajanega skobeljnika, sklednika za vrati in vse tiste ropotije, ki je začela tudi iz hribovskih hiš že izginjati. — Kaj neki Martin misli, da rine sem? se je vprašal in z gospodarsko miselnostjo pristavil: grunt ni slab. — Spomnil se je, kako je v začetku tedna Martin omenil, naj bi stric šel snubit zanj.

»Ali na Vrhovše?« je vprašal Bohinc, ki je vedel, da se je nečak dolgo vrtel okrog Angele.

»K Baronu,« je rekel Martin.

Bohinc je bil resnično začuden. Stala sta z Martinom na robu in gledala v dolino. Globoko spodaj je bil Baronov les, hiše ni bilo videti. Bohinc je Martinu privoščil, da bi se kam priženil, sam pri sebi je že večkrat mislil na to. Martin jih bo jeseni izpolnil trideset in večno ne more ostati hlapec. Razen tega so Bohincu lastni otroci drug za drugim rastli pod vrh in hlapca skoraj ni več potreboval. Tudi so na odboru stalno govorili, da bi moral plačevati več davka, ker ima hlapca. Bohinc se je izvijal — Martin ni nikakršen hlapec, nečak je, kot otrok je prišel v hišo, nikoli ga niso imeli za tujega. Da nič zato, so menili na odboru, delovna sila je in še dober delavec, kakor vsi ljudje vedo. Že, je odgovoril Bohinc, delavec je dober, pa večinoma dela pri sosedih in naj tisti plačujejo davke, ki imajo toliko, da si najemajo. — Pa ne le zaradi sitnosti z odborom, tudi sicer bi bil čas, da pride Martin pod streho. Toda na Baronovo...

»Kaj ti je prišlo na um, da boš otroka jemal!« je rekel Bohinc.

Martin se je namuznil: »Osemnajst let ima.«

Bohinc je premišljal. Spomnil se je na leta okupacije. Od takrat je ostalo med njim in Martinom nekaj neizgovorjenega. Nekaj, kar sta vedela in nista nikoli omenjala. Tisto ju je vezalo med seboj in ju hkrati odtujevalo od vaščanov. Seveda, nihče ni mislil, da bo prišlo tako čudno, tako žalostno. Toda zgodilo se je in ni bilo mogoče več spremeniti.

Ko sta tako stala in gledala Baronov les, ki je zadrževal snežne plazove, kadar so se ob odjugi gnali navzdol, se je

Bohinc spomnil tudi tega. K temu so prišli še drugi spomini. Tako se je spomnil dneva, ko je bil v dolini na občini. Takrat je tam sedel nemški komisar in Bohinc se je šel pritoževati zaradi previsoko odmerjene oddaje krompirja. S svojo vojaško nemščino se je še kar dobro pomenil s komisarjem. Komisar je bil prijazen z njim, ponudil mu je cigareto in ga spraševal, kako živijo. Da slabo, je rekel Bohinc, kakor bi bil rekel tudi vsakemu drugemu uradnemu človeku. Nato ga je komisar nenadoma vprašal, ali zahajajo v vas partizani. Bohinc se je ustrašil. Ne, tega bi ne bil priznal za nič na svetu! Vedel je, kaj bi se potem utegnilo zgoditi. Samo reče naj temu gladkemu Nemcu, da so partizani stalno v vasi, pa bodo prišli in požgali hiše! In potem... taborišče, streljanje... Ne, ne! Zanikal je, toda na obrazu je videl komisarju, da mu ne verjame. Komisar ga je strogo vprašal, ali ve, kakšna kazen čaka tistega, ki bi videl partizane, pa bi jih ne naznanil nemškimi oblastem. Da ve, je rekel Bohinc in se nemirno presedel; žal mu je bilo, ker se je toliko gnal za koš krompirja, ki bi ga bil že še utrpel. Komisar je dejal, naj tega ne pozabi, in še, da so partizani največje zlo za ljudstvo. Potrepljal je kmeta po rami in rekel: »Zdi se mi, da ste pravi mož za nas.« Opomnil ga je, naj mu pride povedati, če bi kdaj videl partizane, in ga odpustil. Ko se je Bohinc vračal domov, so se mu kolena tresla.

Po tistem so ga še večkrat klicali na občino, toda nikoli ni izdal partizanov. Dejal je, da se najbrž zadržujejo v Jelovici, toda to vendar ni bilo izdajstvo, to je vedel vsak otrok! Komisar mu je kljub temu ostal prijazen. — Ko je Bohinc premišljal o tem, si je dejal, da je pravzaprav on, edino on rešil vso vas. Ljudje so menili, da je izdajalec, toda kdo drug na njegovem mestu bi se bil slabše odrezal. Ne, izdal ni nikogar. Ko je videl, da Nemcem slabo kaže, je celo namignil Martinu, naj se prikrije. Tako se je zgodilo, da sta si z Baronom Tončkom izkopala bunker in se skrivala.

Zima ju je zdelavala. Ljudje so govorili, da bo vojne kmalu konec, toda Martin ni mogel prav verjeti. Nekoč so Nemci zasledovali partizane, le malo je manjkalo, da niso odkrili bunkerja! To je Martina popolnoma zmedlo. Omenil je Bohincu, da bi se jim šel najraje sam javiti. Bohinc mu je branil. Le malo je še treba vzdržati, saj bo kmalu vsega konec! Morebiti bi bil Martin vzdržal, ko bi ne poseglo vmes

nesrečno naključje. Nemška patrolja, močna patrolja, dvajset mož — v manjših skupinah si Nemci že davno niso več upali na to področje — je padla v hišo, da bi dobila žganje. Zalotili so Martina, ki ni bil več vpisan na hišni listi. Morebiti bi se bil kako izmuznil, ko bi se jih ne bil tako ustrašil. Potem pa ... ne, to je Martin grdo naredil! Ali pa tudi ne, vrag vedi ... hotel se je pač rešiti.

Sedeli so v hiši in Bohinc jim je bil za tolmača. Barantali so, da, res barantali. Martin je namignil, da ima tovariša skrivača, in komandant patrolje mu je obljubil, da se mu ne bo nič hudega zgodilo, če jim izda skrivališče. Prav takrat so posebno vneto zasledovali skrivače, ki so se izmaknili nemškemu vojaškemu vpoklicu, in komandant je mislil, da bo bolje zapisan, če bo izročil gestapu kar dva skrivača hkrati. Tako jim je Bohinc natanko popisal pot na Vrh, z njimi pa ni šel in tudi silili ga niso. Dva sta ostala v hiši in stražila Martina in potem se je zgodilo tisto ... Sicer pa, kdo je mislil, da bo Tonček tako nespameten in bo streljal na celo množico dobro oboroženih Nemcev!

To je bil neprijeten spomin in ko se je Martin vrnil iz Nemčije, nista nikoli več omenila tistega dogovora z Nemci. Bohinc sam se niti ni čutil preveč krivega, kljub temu pa ga je prizadelo, da se Martin hoče priženiti prav k Baronu.

»Ti,« je rekel, ne da bi bil nečaku pogledal v oči, »ljudje marsikaj govorijo o tebi in Tončku. Ali bi ne bilo bolje, ko bi pustil?«

Tudi Martin ni pogledal starega, toda rekel je:

»Potem bodo nehali govoriti.«

Tako je bilo dogovorjeno, da pojde snubit. Posebno prijetna pot ni bila in raje bi bil videl, ko bi mu ne bilo treba iti, tudi zaradi tistega ne. Martin je čuden, samopriden, toda odreči mu ni mogel. Končno — če ga Baronovi ženski marata, kaj bi se on vtikal v njihove zadeve!

Razmišljal je o tem, ko si je ogledoval hišo, in čutil, kako stara Baronovka čaka, da bo sprožil, čemu je prišel. Navdajal ga je neprijeten občutek, da stara ne pričakuje snubitve, in razjezil se je na nečaka, ki ga pošilja snubit, kjer sam očitno še ni vprašal. Tako je iz zadrege začel govoriti o letini in kako poceni plačuje zadruga sadje, ki ga odkupuje za izvoz, in da je že vse tako urejeno, da kmetu nikoli nič ne ostane, pa naj

se obrača, kakor hoče. Katra je prikimavala in nekaj časa sta složno obirala odbornike, vse po vrsti. Katra je potožila, kako jo delo zmaguje in Bohinc je pograbil besedo.

»Zeta bi dobila v hišo, pa bi lahko prekrizala roke Katra.«

Baronovka se je zasmejala, kakor bi ji povedal slabo šalo. Znova je ošinila Bohinca s pogledom in pri sebi ugibala, kaj ga je prineslo.

»Potrebni bi ga bili,« je rekla, »toda dekle je še premlada in jaz tudi še ne maram iti v kot. Toliko let sem zmagovala, ko dekle še ni bila za nobeno delo, bom pa še nekaj časa, dokler ne omagam. Ko ne bom več za rabo, naj se omoži ali stori, kakor hoče.«

Zdaj je Bohinc dobro vedel, da ga je Martin na slepo srečo poslal po kostanj v žerjavico, in se je najprej razjezil nanj, potem pa brez vzroka še na Katro.

»Misliš ravnati tako, kakor tisti pregovor pravi: Meni luč, tebi ključ?« je rekel skoraj osorno. »Slišal sem praviti, da so dekletu zapisali tri dele.«

»Za takrat, ko bo polnoletna. Do tedaj je pa še tri leta.«

»Eh?« je zinil Bohinc. »Pa pravijo, da po novem...«

»Ne,« je odkimala Katra. »Dokler ni polnoletna, sem jaz gospodar. Saj je neumno vse skupaj! Komu pa naj bi dala, ko imam samo Slavko?«

Bohinc se je čimdalje nemirneje presedal, zdelo se mu je, da bo najbolje, če opravi na hitro. Brez obotavljanja je rekel:

»Nekdo me je naprosil, da bi vprašal zanj. Zato sem prišel.«

»Beži no!« se je zasmejala Katra. »Zato si ves v črnem, kakor bi sem sam ženil! Kateri pa je, sosed?«

»Poznaš ga in dovolj obletava hišo, saj ne mine dan, da bi ne prišel sem. Kar nič se ne sprenevedaj, Katra! Lahko da boš sicer dobila še slabšega. Delaven je, to že moram reči, drugega mu tudi ne more nihče očitati, pijanec ni, ne...«

»Ali Martin?« mu je Katra planila v besedo.

»Martin.«

Težak, gost molk je napolnil hišo. Samo za nekaj trenutkov. Potem je Katra strupeno uščenila:

»Zdaj vem, zakaj je prihajal vsak večer pomagat delat! Pa kar zastonj! Seveda, cel grunt bi si bil rad vzel za plačilo!«

Bohinc je jezo vstal. »Strupena pa si!« je siknil. »Kje boš le našla koga, ki se bo pulil za tvoj grunt? Jaz sem mu odsvetoval, odkrito povem, odsvetoval! Sam sili...«

»Verjamem! Kar povej mu, da iz tega ne bo nič! In če grem tri ure daleč iskati koga, da mi bo sadjevec kuhal, Martin naj se ne prikaže več čez moj prag!«

»Se tudi jaz ne bom prikazal več!« je vzrožil Bohinc.

»Se tudi doslej nisi, pa smo prebili.«

»Zato si pa ti pogosteje zahajala k nam,« je namignil Bohinc.

Baronovka je razumela namig in jezo odvrnila:

»Če si mi kdaj posodil, ali si mi na prazno? Na svojo domačijo dobim denar kjer koli! In če misliš, da boš za dolg dobil Štulo, se motiš! Izplačala te bom, pa še kmalu!«

»Prekleta baba, hudič je v tebi!« je zarobantil Bohinc. Štula ga je ugriznila; na tihem je zmeraj upal, da bo nekoč še njegova. Toda pokazal ni, kako ga je zadelo, in je samo zamrmral:

»Mar mi je Štula! Denar mi vrni! Samo kje ga boš dobila, to je pa drugo vprašanje.« Bohinc se je izražal nekoliko narajeno, kakor zmeraj, kadar je hotel poudariti svojo veljavnost. »Štirideset tisočakov, Katra! Jaz jih nisem na tleh pobral in ti jih tudi ne boš!«

»To naj te nič ne skrbi!«

»Bomo videli! Ni videti po tem, da bi pobirala denar po tleh.« Bohinc se je zaničljivo ozrl po zanemarjeni hiši. Stopil je k vratom in prijel kljuko. Pred odhodom je moral Katri še eno ali dve zabrusiti v obraz. »Martin naj Boga zahvali, da ni dobil takega hudiča za staro, kot si ti! Jaz na njegovem mestu bi se ne mešal v to stvar! Tudi za troje Baronovih gruntov ne!«

»Kdo ga je pa prosil?« je zrasla Katra. Bohinčeve besede so jo razkačile, da je tudi ona usekala. »Pa ravno Martina naj vzamem v hišo! Ravno njega, ko vsi ljudje govorijo, da je bil on Tončku kriv smrti!«

»Če bi te tožil,« je začel Bohinc, pa mu je Katra takoj odrezala besedo:

»Naj toži! Dovolj se jih bo našlo, ki bodo priložili svoje! Sicer pa...« Planila je k vratom, odrinila Bohinca in odprla na stežaj. »Poberi se, pa brž!«

»Hudičevka! Pa prav ti me boš metala skozi vrata! Bi bil šel tudi brez tvoje pomoči!« Bohinc je srdito stopal skozi vežo in na podstenu še zagrozil: »Denar mi pa le pripravi, sicer se bova menila na radovljiški sodnji!«

Jezen kakor že zlepa ne je sopihal v breg. Na robu ga je čakal Martin. Bohinc je planil:

»Preklete si me imel za norca! Nobene besede nisi spregovoril s staro, mene si pa poslal snubit! Kaj te je le obsedlo?«

»Kaj je rekla?« je mirno vprašal Martin.

»Kar pozabi na Baronov grunt, tam že nikoli ne boš gospodaril,« je odvrnil Bohinc. »Hudič je v babi! Še nikoli nihče mi ni takih nabrenkal.«

Martin se je porogljivo nasmehnil. »Prezgodaj sem poslal snubit, že vidim.«

Bohinc ga je začudeno pogledal, končno pa razumel in zasijal od presenečenja: »A tako?«

Nečak je skomizgnil z rameni.

»Če je mlada podobna stari,* si si pravega hudiča ujel,« je rekel Bohinc in šel počasi proti hiši. Ni mu bilo prav, da se je Martin spustil tako daleč.

Medtem je Katra doma v hiši premišljevala, kako je to, da je Martin poslal snubit, ko vendar nikoli ni omenil, da bi se rad priženil. Jeza jo je kuhala, žal ji je bilo, da se je sprla s sosedom, pri katerem je zmeraj iskala pomoč, naj je šlo za oranje, za sekanje lesa ali za denar. Zdaj se je sprla do grdega in zdraha se zlepa ne bo poravnala.

Popadla pa jo je tudi jeza, da ji hočejo iztrgati grunt iz rok. Natanko je vedela, da si Martin že dolgo prizadeva, da bi se kam priženil. Zdaj si je izbral Baronovo...

»Triinpetdeset let imam,« je pomislila tegobno. »Sedemnajst let sem vdova. Mučila sem se, da sta fanta dorasla. Potem sem se spet mučila brez njiju. Zdaj naj pa dam gospodarstvo iz rok! Delo, to bi mi Martin pač rad pustil, sicer bi bil pa oblasten in košat, kar se da!« Zdelo se ji je, da jo je Bohinčeva snubitev zadela prav do korenin, do tistih najglobljih, ki so pognale iz zemlje, s katero se je v teku let neopazno spojila v eno. »Lakotnik!« je srdito mislila o Martinu. »Mislil je, da me bo premotil s svojo prijaznostjo. Oženil bi se z otrokom, samo da bi se dokopal do grunta!« Potem pa

jo je spreletelo kakor električna iskra: »Kaj pa, če sta kaj spletla za mojim hrbtom?«

Oblila jo je vročina in hitro je odprla okno in zaklicala nad hčerjo, ki je s pastirjem sedela pri stogu, naj takoj pride gor. Videla je, kako je dekle obotavlja se vrgla šibo iz rok in počasi šla proti hiši.

»Vse ve,« je spoznala. »Ve, da je Bohinc vprašal za Martina!« Bolno se je razraslo v nji. »Edina hči, samo zanjo se ubijam, pa je taka podmuljenka! Nič mi ni povedala!«

Dočakala je, da je Slavka prišla v hišo. Dekle je obstala pri vratih, roke so ji mlahavo visele ob telesu, boječe je gledala mater. Slutila je, da se je slabo izteklo, ker je mati ni poklicala poprej, in je potem videla Bohinca, ki je odhajal naglo in ne da bi se ozrl. Mati jo je premerila in revsknila:

»Kaj si imela z Martinom, to mi povej!«

Dekle se je stisnila tesneje k vratom, zardela, takoj nato pobleдела in rekla s tujim, drhtečim glasom:

»Saj me bo vzel...«

Katra je široko razprla oči. Počasi ji je prihajalo do zavesti spoznanje, ki jo je udarilo kakor s kolom po glavi. Tista slabost, omotica, prepadlost... Kakor vihra se je odtrgala od mize in planila k hčeri. Potegnila jo je za debelo kito in zdrto kriknila:

»Kaj... kaj si rekla?«

Bilo ji je, kakor da jo nekdo para na dvoje.

Slavka ni čutila bolečine, ni videla, kako jo je mati zagrabila za rame in jo sunila, videla je samo materine oči, drobne, sive oči, stroge in skoraj že brezbarvne, ki so vrtale vanjo, kakor bi ji hotele privrtati do dna, do tistega, kar je skrivala globoko v sebi. Nagonsko je dvignila roke in si pokrila obraz, nato je jeknila:

»Jaz nisem hotela! Mati! Jaz nisem hotela!«

Katra jo je izpustila in se opotekla po hiši. Z obema rokama se je zgrabila za glavo, majala se je sem in tja kakor pijana. Potem jo je spet premagala divja jeza, da bi znova zgrabila hčer in jo tepla iz najglobljega razočaranja, iz spoznanja, da se je zrušilo tudi zadnje upanje, iz zavesti, da je bilo vse njeno prizadevanje zaman. Po smrti obeh sinov je skrivaj upala, da bo v hčeri oživel vse, za kar si je prizadevala. Na tihem je včasih sanjala: Slavka, dvajsetletna,

čedno dekle, dedinja Baronovega grunta... bila je ponosna na njeno razvijajočo se lepoto — nato Slavka petindvajsetletna mlada žena, zdrava in vedra, delavna in spodobna, kakor jo je vedno učila. Gospodinja, ki se mora kosati z najboljšimi v vasi. Takrat bo ona sama že stara in trudna, toda še zmeraj bo delala. Pozneje, ko ne bo mogla več na polje, bo varovala vnuke. Tudi vnuke je videla v svojih sanjah: Ivana, Tončka... natanko taki bodo, kot so bili njeni sinovi. Zdaj pa...

Nenadoma se je sesedla na klop pri peči in vzkriknila:

»Ali sem prekleta, da me Bog tako tepe? Ali je ta hiša prekleta?«

Slavka je vstala in si popravila zmršene lase. Ves čas ni zajokala. Ni pomislila zakaj, toda občutila je materin izbruh malone kot olajšanje. Medtem ko jo je mati suvala, je mislila samo: »Zdaj torej mati vse ve... Ničesar več mi ni treba skrivati. In zdaj naj stori z menoj, kar hoče, vseeno mi je!« Ko pa je videla, kako se je mati obupano zrušila vase in da ne more razumeti, zakaj jo zadevajo taki udarci, je začutila, da je ona tista, ki je zadala materi najhujši udarec, kar jih je morala prenesti v trdem, neveselem življenju. Stala je sredi hiše in po rokah so ji že stekle modrice, toda prav nič ni mislila na bolečine, samo mater je videla in skozi vso grozo čutila njeno čudno ljubezen, ki se je razodela v besu in udarcih. Tiho je zajokala in se ji skušala približati.

»Mati,« je rekla plaho, »ne bodite hudi, saj se bo vse popravilo!« Prav nič si ni mogla misliti, kaj naj se zdaj popravi, ko je mati vendar odgnala snubača in se tako neusmiljeno znesla nad njo, toda morala je nekaj reči.

Katrina jo je slišala, a smisel njenih besed ji ni segel do zavesti. Niti pogledala je ni in je samo pokazala na vrata:

»Proč, grdoba!«

Slavka je nagonsko čutila, da bi bilo nevarno še dalje ostati v hiši. Ni mogla vedeti, ali ne bo mati spet planila nanjo in jo prebila na mrtvo. Preplašeno je stekla ven.

Zatekla se je za pod in sedla v travo. Prižela je obraz na zemljo in dolgo, sunkovito jokala. Potem je sedela in skušala razmisliti. Njena pol otroška, pol dekliška, pa tako zgodaj zamorjena duša je bila pritisnjena k tlom, misel ji je blodno iskala rešitve in je ni našla. Pomislila je, da je vsekakor dobro,

da mati ve. Morebiti ji bo le mogla povedati, prepričati jo, da se ni zgodilo po njeni krivdi. A če bo mati zvedela vso resnico, potem bo šele neodjenljiva in za vse na svetu ne bo pustila, da bi Martin prišel v hišo. Če je pa Martin ne vzame, bo ostala v sramoti. Sram jo bo pred ljudmi, skrivala se bo pred njimi in ko bo rodila otroka, jo bo bolela zavest, da je njen otrok nekakšen izobčenec, brez pravic, ki jih imajo drugi. In ona tudi. Kako čudno je vendar življenje, da dvema ne kaže enakega obraza! Ko bi bila poročena, bi se vsi z njo vred veselili otrokovega prihoda, tako pa jo bodo zaničevali. Za nekaj trenutkov se je dvignil v nji nemočen upor zoper krivico.

Nenadoma je začutila globoko usmiljenje do svojega nerojenega otroka. Čustvo, ki se je zganilo v nji, ni bila ljubezen do lastne krvi, bilo je samo obupano sočutje in zavest nemoči, da bi branila otroka pred okolico. Od vsega, kar se je zgodilo z njo, je v vsej jasnosti in neusmiljeni trdoti umevala samo to, da je čisto prepuščena sama sebi in da niti pri materi ne more pričakovati opore. Sama je bila še zmeraj otrok, ki bi se ob nevarnosti želel zateči v materino krilo. To, da je v nji klilo novo življenje, je bilo samo eno tistih nasilnih dejanj zoper naravo, ki rušijo naravni red stvari. Ko je izmučena od joka sedela za podom in strmela predse, je bila tako uboga in zbegana, da ni pomislila niti na Martina, niti na to, kaj bo zdaj, ko je mati odpodila starega Bohinca.

Sedela je z mlahavimi, povešenimi rokami, spuščeni in naročje in okrog nje se je počasi spuščal večer. Slišala je glas kravjih zvoncev, a ga ni dojela. Pastir je prignal živino in jo spustil v hlev. Pomislila je, da bi morala vstati in iti delat, a je obsedela in sedela je tudi še potem, ko je pastir že davno opravil svoje delo in stal na dvorišču, žvižgajoč dolgočasen napev. Videla ga je, kako je naposled počasi zavil proti svislim, spat, očitno brez večerje, a ji tudi tega ni bilo mar. Samo tiho je sedela, želela, da bi mogla kar naprej tako sedeti in da bi se ji nikoli več ne bilo treba vrniti v hišo, kjer jo čaka mati. Bila je samo nesrečen otrok, izgubljen v morju gorja in visoko nad njo so sijale zvezde, svetle in brezčutne.

Nenadoma se ji je nekdo dotaknil rame, da je planila kvišku in kriknila.

»Ne kriči,« je rekel globok moški glas.

»Martin...« Vsa je zadrhtela, kakor bi šele zdaj do konca doumela svojo nesrečo.

Martin je sedel zraven nje v travo. »Vedel sem, da jokaš,« je rekel. »Zato sem te poiskal.« Pomolčal je in nato vprašal: »Te je mati tepla?«

Ni odgovorila. »Kaj bo zdaj?« je vprašala.

»Mati vse ve?«

»Da.«

»Potem se bo unesla in kmalu se bova vzela.«

Njegova samozavest ji je vlivala moči. Kakor utopljenec se ga je nenadoma oklenila, pritisnila lice k njegovemu in ga močila s solzami. »Martin, samo ti mi lahko pomagaš!« je ponavljala med jokom. Nič mu ni več očitala, vsa nejevolja se je razgubila, čutila je samo to, da razen njega nima nikogar več na svetu.

»Bodi mirna,« je rekel in si brisal mokro lice. »Saj sem rekel, da te ne bom zapustil. Mati bo popustila.«

Ker je on tako trdil, je verjela. Privila se mu je v naročje: ubog, zapuščen otrok, ki je našel zavetje. Martin jo je nerodno božal po laseh. Tedaj se je spomnila, kako jo je mati vlačila za kite, in spet zajokala.

»Nikar tako ne jokaj! Saj nisi več otrok!« je rekel.

Pritišala je jok. Potem si je prizadevala, da bi se kazala pogumno in odločno. Nazadnje se je celo nasmešnila. Da, mati bo morala odnehati. Raje bo dovolila, da pride Martin na Baronovo, kakor da bi njena hči rodila nezakonskega otroka. Preden se je poslovil, je bila že na pol potolažena.

Ločila sta se kot zaljubljenca. Slavka se kar ni mogla odtrgati od Martina. Sam jo je moral opomniti, naj gre v hišo, da ne bo matere še bolj razdražila.

Ubogala je in šla. Vežna vrata je našla odprta, ogenj v štedilniku je davno ugasnil ali pa mati sploh ni zakurila. Iz hiše je hripala pesem. Ostrmela je, nato je odrevenela od temne groze, ki je grabila po nji. Glas, ki je pel, je bil materin!

Ptički, jaz vprašam vas...

Raztrgani odlomki pesmi so segali v mračno vežo. Slavka je hotela v hišo, pa si ni upala. Mati je še zmeraj pela:

... me bodo djali v to črno zemljo...

Nikoli je še ni slišala peti, sploh nikdar ni pomislila na to, da bi mati pela. Dolgo je stala in čakala. Slednjič je pesem utihnila. Počasi je odprla v hišo.

Katra je ležala vznak na postelji, noge je imela na tleh. Zraven nje na klopi je stala na pol prazna zelenka žganja.

8

Od tiste nedelje, ko se je Baronova Katra tako opijanila, se je v hiši nekako vse spremenilo. Obrnilo se je očitno na slabše.

Zjutraj po tisti hudi pijanosti se je Katra pozno zbudila z razbolelo glavo in se začudila, kako je to, da leži na pol oblečena. Skozi okno je videla, da je visok dan, lep in sončen, eden tistih jesenskih dni, ki zorijo sadje in ajdo. Iz navade je pomislila na delo. Treba bo napraviti krmo za prašiče in zvečer, da, zvečer bodo začeli prešati mošt. Potem pa ji je izginila zavesa z motnih čutov, obsedela je na postelji, položila roke v naročje in rekla:

»Saj ni vredno, da bi se človek še gnal.«

Zdaj se je vsega dobro spominjala. Vedela je, kako je prejšnji dan sedel Bohinc v hiši in snubil za Martina, kako mu je pokazala vrata in ji je zagrozil, naj mu vrne posojeni denar, ker jo bo sicer tožil, kako je prišla v hišo Slavka in da jo je pretepla, kakor ni še nikoli pretepla nobenega svojih otrok. Ponovilo se je nekaj takega kakor prve čase po Tončkovi smrti. Tudi takrat je skušala utopiti žalost v pijači. Napila se je žganja in potem so ji bile misli nekaj časa vesele, čisto je pozabila na prazno hišo, ni je več strašila praznota življenja, ki je zijala pred njo. Večkrat se je napila in potem se je zavlekla v seno in se prespala. Toda grunt, ki mu je vse življenje služila in ji je bil zvest, jo je klical in terjal svoj del. Dva, tri mesece se je izgubljala v pijači, potem je spregledala. Slavka je bila takrat še dekletce in Katra si je ob pogledu nanjo mislila: »Vsega še nisem izgubila. Njo imam, zanjo moram delati.« V duši je včasih zaključevala bolečina, ki je bila skoraj podobna sramoti, bolečina spričo tega, da bo izginilo staro hišno ime. Primitivna žalost kmečkega človeka, za-

koreninjenega v tradiciji, trdno verujočega v nespremenljivost od davna veljavnih zakonov, prizadetega v najglobljem bistvu, če izumre moška veja rodovine. Katrin stric, ki je imel pet hčera in nobenega sina, se je zaradi tega zapil. In nihče ga ni obsojal, še pomilovali so ga. Toda Katra je bila močnejša in se je temu uprla. Streznila se je iz pijanosti, skušala potlačiti obup in je spet delala, kakor bi se ne bilo nič zgodilo. Žalost je ostala. Kadar ni bila zakopana v delo in skrb za grunt, se je oglašala v nji. Najprej jo je razjedala kakor bolezen spričo spomina na Tončka, kot ga je videla na step-tanem snegu, z bledim obrazom in visokim čelom, ki so ga zdrobile krogle. Potem se je oglasila skoraj potlačena bolečina zaradi starejšega, Ivana. Po maši je večkrat stopila na Tončkov grob in se spominjala Ivana. »Ko bi vsaj v domači zemlji počival!» se je oglašalo v nji. Misel je iskala v neznano, v tuje pokrajine. Kje ga je zemlja vsrkala vase? Najbrž gnije kje na tisti neskončni ravnini, o kateri je pripovedoval rajni mož, ki je v prvi svetovni vojni obredel Galicijo, v zemlji, kjer ni niti enega kamna in kjer celo les hitro strohni, ker so tla zmeraj vlažna. Pozneje se je vdala v svojo usodo. Sinova sta mrtva — mnogo jih je bilo, ki so padli v tej vojni, življenje pa teče svojo pot. Treba je živeti. In končno ima vendar še Slavko. Slavko, ki ima prav take oči, kot jih je imel Tonček. Zdaj pa ... kakor da je izgubila tudi njo.

Mrtvo je sedela na razmetanem posteljnaku. Čutila se je ubito in trudno kakor še nikoli. V hiši je bilo neznansko tiho, celo budilka je obstala. Tudi zunaj se ni nič zganilo. Jožek je najbrž odgnal živino in Slavka ... Slavka naj bo, kjer hoče!

Na okenski polici je opazila zelenko z žganjem, tisto, iz katere je prejšnji večer pila, da bi v omami pozabila nesrečo, ki je spet navalila nanjo. Grlo ji je bilo presušeno in zahotelo se ji je, da bi se spet napila. Napila do nezavesti, pa čeprav bi se potem nikoli več ne prebudila. Tako bi bilo morebiti še najbolje! Bi ji vsaj ne bilo treba gledati sramote! Potem pa se je domislila, da je imela steklenico zraven sebe. Torej jo je Slavka postavila na okno. Pogledala je na bose noge, nekdo ji je moral sezuti čevlje in jo spraviti v posteljo. Povesila je glavo in občutila žgoč sram. Najbrž jo je hči našla pijano v hiši, jo spravila spat in sezula ... Eh, kaj neki si je mislila pri tem?

Občutek ponižanja pred lastnim otrokom jo je spravil na noge. Oblekla se je in potoglavo odšla v kuhinjo. Na štedilniku je stala kava, kuhinja je bila pometena. Vežna vrata so bila priprta. V kotu so ležala jabolka, še rosna, pravkar pobrana v sadovnjaku. Videti je bilo, da je Slavka vstala, kakor bi se ne bilo nič zgodilo, in odpravila Jožka na pašo, sama pa delala okrog doma. Spet je Baronovki postalo nerodno. Potem se je razjezila. To dekle ... zakaj dela, kakor bi ne bilo nič posebnega? Sinoči je priznala, da se je spečala z Martinom, zdaj se pa ravna, kakor bi ne bilo nič! Ali nima prav nič sramu?

Pobrala je plažnik in počasi odšla v zelnik pred hišo. Nabirala je krmo za prašiče. Delo se ji ni odsedalo, roke so samogibno rile po zemlji, pri tem pa je ves čas mislila samo: »Čemu pravzaprav delam? Saj nima nobenega smisla več! Vse moje delo je bilo zaman.« Globoko se je upogibala pod težo občutka, da je vse tako, kakor da počiva nad njo kletev, nekakšna usoda, ki ji ne more uiti.

Opoldne so molče sedeli pri mizi. Pastir je začudeno pogledoval zdaj Slavko, ki so se ji na obrazu poznale praske in modrice, zdaj gospodinjo, ki je zajemala počasi, kakor bi se ji vsak grižljaj ustavljal v grlu. Slavka je molče pospravila mizo. Potem je vprašujoče pogledala mater, kakor bi po stari navadi čakala, da bo gospodinja odredila delo za popoldne. Toda Katra se ni zmenila za njen pogled. Tedaj je Slavka nekoliko negotovo rekla:

»Jožek, midva greva na vrt. Urščki so dozoreli, za ropotavčke je pa že zadnji čas, da jih oberemo, drugače bodo vsi odpadli.«

Še enkrat je pogledala mater, kakor bi se hotela prepričati, ali ji je storila po volji, toda Katra je trdovratno zrla mimo nje. V obraz je bila rumena in pod očmi upadla, sledovi včerajšnje pijače so se šele zdaj pokazali. Slavka je zmignila z rameni, poiskala dve vreči, si ju vrgla čez rame in odšla s pastirjem.

Do srede popoldneva sta z Jožkom obirala ropotavčke, potem ga je poslala na pašo. Sama je obirala naprej in odnašala jabolka v kaščo. Mislila je na včerajšnji prizor v hiši, na pijano mater, ki se ji je gnusila, in to je povzročilo, da je izgubila dobršen del spoštovanja do nje, s spoštovanjem vred

pa je uplahnil tudi strah pred materino strogostjo. Spreletelo jo je celo, kakor da je mati kriva njene nesreče.

»Matevža je tako odganjala, Martinu pa me je zaupala brez pridržka. In vendar je bil Matevž pošten, povedal mi je, da ima drugo, in nikoli bi me bil storil kaj takega kot Martin! Toda materi je bilo samo za Martinovo delo in zdaj ima!«

Za nekaj časa je skoraj pozabila nase in privoščila materi. da je prišlo, kakor je prišlo. Potem se je zavedela, kako nespametno misli; odrinila je misel na Matevža in si skušala približati Martina. Sinoči je bil zelo dober z njo. Zdaj ji ne preostane drugega, kot da se ga oklene. Martin edini jo lahko reši sramote, v katero jo je pahnil. Mati bo odnehala, da, prav gotovo. Nekaj dni bo treba potrpeti, potem bo privolila. Da bi bila poroka le pred zimo, dokler ljudje ne opazijo, kako je z njo. Ko bo poročena, ji ne bo nihče več zameril.

Toda minil je ves teden in Katra še zmeraj ni spregovorila besede z hčerjo. Slavko je začelo skrbeti, skrivaj je opazovala materin obraz, skušala je iz potez razbrati, kaj se ji kuha za visokim, nagubanim čelom. Zdelo se ji je, da se je mati v tem tednu postarala, nezdravo rumena barva ji ni izginila z lic in oči so zmeraj gledale nekam v prazno, kakor bi ji okolice ne bilo nič mar. Ves teden ni izrekla nobenega ukaza, niti za pastirja se ni zmenila. Slavka je obotavljaše se naročala Jožku, kaj naj dela, pri tem je opazovala mater, zdelo bi se ji kakor odrešenje, če bi vzrojila in preklicala njene ukaze, toda nič takega se ni zgodilo.

Konec tedna je bilo treba peljati v mlin. Slavka je omenila pri južini, da bo treba pripraviti žito, toda mati se ni zmenila za njene besede. Dekle je obupana vzela vrečo in šla v kaščo. Odprla je visoko skrinjo in gledala, kako se je zrnje počasi usipalo v podstavljeno povico. V oči so ji silile solze. Ali hoče mati pokazati, da ji ni ničesar več mar? Ali pa jo je v resnici tako prizadelo, da je brez moči? Morebiti bo spet začela piti... Slavka se je zdaj spomnila, kako je mati skrivaj pila tudi prvo leto po Tončkovi smrti. Nekoč jo je našla v svislih za opažem, potem ko jo je zaman iskala in klicala okrog hiše, stekla celo na oddaljeni travnik in trepetala od strahu, kaj bo, če se mati do noči ne vrne, ali bo potem morala ostati vso dolgo noč sama v prazni hiši? Mati se je skobacala izza opaža in se spravila na kolena; oči so ji gledale izgubljeno,

kakor bi ničesar ne videle. »Mati, kaj vam je, ali ste bolni?« jo je takrat jokaje vpraševala Slavka. »Bolna sem bila, zdaj pa mi je že preleglo,« je odvrnila mati in opotekaje se odšla s svisl. Iz ust ji je smrdelo po sparjenem žganju... Samo da bi se mati ne vdala pijači! Kadar je pijana, je trmasta in ni mogoče govoriti z njo. Razen tega bi morebiti Martinu ne bilo prav, če bi zvedel, da mati pije...

Povica je bila polna in Slavka ni niti opazila, da zrnje leti po tleh. Tedaj je nenadoma vstopila mati, odrinila hčer in zapahnila linico. Stresla je žito v vrečo, znova nasipala in zagodrnjala:

»Nismo tako bogati, da bi brez škode stresali žito po tleh!«

To so bile prve besede, ki jih je spregovorila in Slavka je bila hvaležna zanje. Hitro je pometla raztreseno zrnje in ga vrgla nazaj v kaščo. Potem si je oprtala vrečo in jo odnesla na koreto. Mati je medtem pripravila soržice in turščice. Ko je bila koreta naložena, je rezko dejala:

»Povej mlinarju, naj žita ne moči preveč. Zadnjič je bil kruh tako težak.«

Slavka in Jožek sta peljala v mlin. Fant je vlekel, Slavka mu je potiskala. Lovila sta se po razkopanem kolovozu in Slavki se je zdelo, da je zdaj nenadoma lahka, tako lahka, kakor že dolgo ni bila več. Mati je spet začela govoriti in čeprav še ni pokazala prijaznega obraza, je bil led vendarle prebit. Ko se vrneta, jo bo morebiti spet nadrla, kričala bo in ji metala očitke v obraz. Naj kriči! Vse je bolje kot ta strašni molk, v katerem tiči materin obup in sovraštvo.

V mlinu je bilo mnogo ljudi. Bilo je sobotno popoldne in meljavci so prišli od vseh strani. Moški so sedeli na veliki skrinji za moko, kvartali in se smejali. Steklenica žganja je romala iz rok v roke. Ko je prišla Slavka, so se komaj ozrli nanjo, takoj so nadaljevali igro. Slavka je stopila v temačen kot k pajklju. Odkar je vedela, kako je z njo, je čutila mučen strah pred ljudmi in potrebo, da bi se jim skrivala. Bala se je, da jo bodo prehitro spregledali. Mlinar, ki je nesel največjo vrečo, jo je poklical:

»E, ti, ne misli, da bom znosil vse sam!«

Hitro je skočila h koreti in skušala vzdigniti vrečo turščice. Iz mlina je prišel mlad fant, ki je prej sedel pri kvar-taičih, in ji presnel vrečo.

»Bom pa jaz namesto tebe.«

»Ni treba,« se je branila. Fanta je po obrazu poznala, včasih ga je videla v Kropi.

Zasmejal se je in si z lahkoto zavihtel vrečo na ramo. Odnese jo je v mlin. Ko so stehali in je odhajala, je spet prišel za njo. Pastir je že tekkel s koreto po poti.

»Ti si Baronova?« jo je nagovoril.

»Kako me poznaš?«

»Videl sem te na veselici. Takrat, ko je neki hribovec zaradi tebe hotel preteptati Matevža.«

V zadregi je brskala s konico izhojenega čevlja po tleh. Fantu si ni upala pogledati v obraz. On pa jo je opazoval prav od blizu in se smehljajal.

»Pa si res čedna. Nič čudnega, če sta si skočila v lasel!

Vedela je, da se ne spodobi, da stoji tu pred mlinom, vsem na ožeh, in se pogovarja s tujcem, toda dekliška samovšečnost ji je branila oditi. Našobila se je in zviška menila.

»Ne vem, zakaj naj bi se bila ravno zame tepla! Saj Matevž ima dekle!«

»Neumnost,« je resno dejal oni. »Prilepila se je nanj kot klop in se je ne more otresti.«

»Pa tako dobro vse veš! Skoraj bi mislila, da te je Matevž najel, da bi govoril zanj.«

»Tega pa ne,« je rekel veselo. »Bi tudi ne maral, ker si mi samemu všeč. Slavka!« je nenadoma s poudarkom izrekel njeno ime.

Začudila se je. »Celo moje ime veš!«

»Spraseval sem po tebi.« Z živimi, prostodušnimi rjavimi očmi je lovil njen pogled. »Ali se kaj pokažeš v dolini?«

»Redko.«

»Jutri bo veselica v Rovtah. Boš prišla, če te povabim?«

Žalostno je odkimala. »Ne.« Zavedala se je, kako nespetmetno je, da stoji tu in se pogovarja z mladim fantom, ki ga niti dobro ne pozna. Ko bi vedel... Pokimala mu je, na videz zaskrbljeno pogledala za pastirjem in vzkliknila: »Oh kje je že Jožek! Moram za njim.« Nato je urno šla.

Pomenek s prijaznim fantom jo je užalostil. Še najbolj jo je zadelo, da ji je omenil Matevža in povedal, da tisto s prodajalko ni nič resnega. Oh, kako vse drugače bi bilo lahko, ko bi ne bil posegel Martin vmes! Niti zavedela se š-

ni svoje mladosti in že leži pred njo v črepinjah! Nikoli ji ni dala tistega, kar ponuja drugim mladim ljudem. In pravzaprav je vse prišlo zaradi grunta! Zadihano je hitela v hrib in čutila, da ga sovraži, ta grunt, zaradi katerega ne more biti srečna. Če bi ne bilo grunta, bi se morebiti omožila z Matevžem, delala bi na Nežini bajti, Matevž bi hodil delat v Kropo in živelo bi se dobro in prijetno. Lahko tudi, da bi Matevž po materini smrti bajto prodal in bi se preselila v mesto, nji bi bilo vseeno. Sita je bila zemlje, ki plačuje trud in znoj tako skopo in terja vsega človeka, celo sleherni njegovo misel. Da, če bi ne bilo grunta, bi se Martin nikoli ne zmenil zanjo, to je dobro vedela. Morebiti jo ima rad, toda rad jo ima zaradi grunta, brez njega bi mu ne pomenila nič. A zdaj lahko za vselej pokoplje sanje o prijetnejšem, udobnejšem življenju. Morala bo ostati doma, sužnja grunta, in biti celo vesela, če se bo tako izteklo.

Vrnila se je domov z občutkom živali, ki jo poganjajo v vitlu, ves dan naokoli, kar naprej naokoli, dokler ji ne izgine ves svet izpred oči in ne ostane vitel zanjo edina, zadnja resničnost.

Naslednje dni mati še zmeraj ni dosti govorila z njo. Samo tu in tam nekaj besed, in še te osorno. Njenega stanja ni omenila nikoli več. Z nobeno besedo ni omenila Martina in ženitve. Slavko je jelo skrbeti.

Martin zdaj ni več prihajal v hišo. Samo enkrat je prišel, bilo je štirinajst dni po ponesrečeni snubitvi. Pričakal jo je na podu, kamor je prišla po mrvo. »Kako je?« je vprašal.

»Kakor navadno.«

»Mati nič ne reče?«

»Nič.«

Martin je siknil kletvico. Bil je zamišljen. »Mislim, da bi morala govoriti z njo,« je rekel. »Če hočeš biti omožena, preden boš zibala, potem ji reci.«

Slavki so se roke brez moči povesile. »Ne upam si...«

»Moraš!« Njegov glas je bil trd, gospodovalen. Čez čas je pristavil: »Jaz ti ne morem nič pomagati.«

Obljubila je, da bo govorila z materjo, čeprav ni vedela, kdaj in kako naj to stori. Bala se je, da bi je s prvo opombo ne razdražila. Potem bo mati spet pobesnela, morebiti se bo

znova napila in nato... Toda čas priganja in morala bo poskusiti.

Obotavljala se je teden dni. Ves čas je imela besedo na jeziku, toda kadar je srečala materin strogi, vase zaprti pogled, ji je pogum upadel. Prizadevala si je, da bi ji v vsem ustregla, vstajala je še pred njo in kadar je Katra prišla v kuhinjo, je navadno v štedilniku že gorelo in krave so bile pomolžene. Toda Katra ni opazila ali pa ni hotela opaziti hčerinega prizadevanja — nikoli ni izrekla niti besedice priznanja. Hodila je mimo hčere kakor mimo tujke.

Nekega dne je Slavka vzela iz omare debelo krilo od prejšnjega leta in si ga nataknila, ker so bili dnevi že občutno mrzli. Ko se je zapenjala, se je ustrašila: Krilo ji je bilo preozko. Naglo-ga je slekla in se zavedela, da je zadnji čas, da spregovori z materjo. Čez mesec dni, morebiti še prej, bodo ljudje začeli opazati. Ob tej misli se je kar zgreznila vase.

Popoldne sta grabili listje, pastir ga je pehal v steljnjak. Ko je odšel na pašo, je Slavka zbrala ves pogum in obupno odločnost. Morala je spregovoriti...

»Mati,« je začela, ko sta grabili na kup, »menda me ne boste pustili takole...«

Katra jo je bežno pogledala in stisnila tanké ustnice, kakor bi bila odločena, da si ne dá iztrgati nobene besede iz ust.

»Mati,« je spet začela Slavka, ko molka le ni bilo konec, »menda...«

»Prej bi bila pomislila. Sama si si kriva,« je odsekala Katra, poprijela grablje in odšla na drugi konec. Srdito je potezala po vresju, kakor bi hotela svojo jezo stresti nad grabljami.

Slavka je prišla za njo. »Nisem toliko kriva, kakor mislite, mati!«

»Natanko toliko si kriva, kolikor je kriva vsaka taka.«

»Nikoli vam nisem povedala...«

»Tudi ne maram slišati! Vseeno mi je, kje in kako si se spečala. Sama si si naložila, zdaj pa nosi.«

»Toda jaz se moram vendar omožiti!« je obupano vzkliknila dekle.

»Omoži se,« Katra je sovražno in prezirno skomizgnila z rameni.

Slavka je obstala. Dobro je čutila materino odločno voljo, da ne bo dovolila, da bi Martin prišel v hišo. Krčevit jok ji je silil v grlo. »Toda tako ... Saj ste vendar moja mati!« je vzkliknila obupano proseče, kakor bi ji šlo za življenje.

Katra se je naslonila na grablje. »Menda res,« je rekla ubito. »Pa bi bilo boljše, ko bi ne bila. Pet sem vas imela, zdaj se mi zdi, da bi bilo boljše, ko bi ne bila imela nobenega. Dva sta umrla, preden sta vedela, kaj je svet, druga dva so mi ubili, toda nobeden mi ni prizadel take žalosti kakor ti.« Globoko je zajela zraka, kakor bi jo dušilo. »Za koga pa sem se mučila, odkar je Tonček padel? Zate! Za koga sem delala, ne kakor gospodinja, temveč kakor gospodar in gospodinja v enem, če ne zate? Ne pomnim več, kdaj sem si zadnjič kupila novo krilo, da si bila oblečena ti! Zakaj? Zato, da bi tebi ohranila grunt, zato, da bi se tebi ne bilo treba vse življenje pretikati skozi komat, kakor sem se morala jaz! Ti ne veš, kaj pomeni biti vdova z majhnimi otroki na gruntu, kakršen je naš, na gruntu, kjer te vsaka slaba letina zadene v živo in požre dve dobri! Jaz vem! Ti ne veš, kaj pomeni skrbeti za vse sam in ne imeti žive duše, ki bi ti svetovala in pomagala. Jaz vem! In ti? Nič drugega nisi znala, kot da si se zavrгла s prvim, ki se je želel polakomniti našega grunta!«

Slavki so materine besede težko padale na srce, toda ni je mogla do dna razumeti, ker je mislila samo na to, da se mora omožiti z Martinom, preden bodo ljudje začeli govoriti o njeni sramoti. Materina nenadna zgovornost se ji je zdela dobro znamenje, zato je še bolj pritisnila nanjo:

»Saj vse to vem, mati, toda zdaj ne morem več spremeniti. In tako hudo ni, ... Samo recite, Martin je vsako uro pripravljen ...«

»Iz tega ne bo nič,« je odrezala Katra. »Nisem se zato mučila, da bi sedel na grunt Bohinčev hlapec! O, diši mu, diši, dobro vem, toda kar izbi je naj si iz glave!«

»Moj Bog, mati, kako ste trdi! Kamen bi se prej usmilil!«

»Nisem bolj trda, kakor si bila ti do mene.«

»Toda — saj ni mogoče, da bi ostalo tako ...«

»To je pa tvoja stvar! Martin ne bo prišel v hišo!«

V Slavki je zrasel obupen odpor in skoraj zlobno je rekla:

»Saj ni samo vaše! Tudi moje je! Zapisali so mi!«

»A tako?« Katra je vzdignila grablje, da bi oplazila hčer, in Slavka je hitro odskočila. Potem se je unesla, se naslonila na grablje in samo odločno rekla: »Ti je Martin tudi to povedal, da je tvoje? Le kako dolgo bi bilo tvoje, ko bi se jaz ne mučila? Kako dolgo boš imela, če zdaj vse spustim iz rok? A prav je... Lahko čakaš, dokler ne bo v resnici tvoje! Do takrat mi pa Martina nikoli več ne omeni. Nikoli več, pomni to!« Začela je spet grabiti in kakor sama zase mrmrala: »Da bi vselej, kadar bi mi prišel pred oči, morala misliti, ali le ni kriv Tončkove smrti.«

Pogovor stvari ni premaknil, le to je zdaj Slavka za trdno vedela, da matere ne bo pregovorila. Cela dva tedna je čakala na Martina, da bi mu povedala. Skoraj bala se je, kdaj bo prišel, in si ga je hkrati želela. Vsak večer je upala, da jo bo kje čakal, morebiti za podom ali pod hlevom, kjer ju mati ne bo mogla videti. Ni ga bilo. Ko je njena muka prikipela do viška, ga je sama poiskala. Ugledala ga je za šupo, kjer je podpletal velik koš za listje. Boječe se mu je bližala in pri tem oprezovala na vse strani, če so kje v bližini Bohinčevi. Na srečo ni bilo videti nikogar.

Martin je bil presenečen, ko je prišla. »Kaj je?« je vprašal in odložil vitre.

»Mati ne pusti,« je povedala.

Zaklel je in sedel na tvalo. »Kaj je znorela?«

»Pravi, naj se možim, ko bom sama gospodar, prej ne.«

»Do takrat je še tri leta.«

»Tri leta.«

Gledal jo je, ko je stala pred njim in tiščala roke pod predpasnik, kakor bi jo zeblo. V obraz je bila upadla, cvetoča dekliska lepota, ki ga je nekaj let mikala, se je neopazno porazgubila. Ozko, visoko čelo so ji začele prekrivati rjave lise. Ustnice, ki so bile nekoč kot pravkar razcvel nagelj, so bile sedaj široke in brezbarvne, okrog njih ji je trzalo, kakor bi ji šlo ves čas na jok. Gledal je njene roke, mršave, v členkih otroško drobne, in vedel, kar je vedel že od vsega začetka, da je Slavka nedozorel otrok. Ko je tako stala pred njim in ga proseče gledala, se mu je zasmilila. Morebiti pa tisto le ni bilo prav... Toda sočutje ni bilo v njegovi naravi in hitro se je otresel mehkih čustev in mislil v svojo smer. Čez tri leta bo Slavka sama gospodar, da. Potem Katra ne bo imela

več besede in ne bo mogla braniti. Če bi počakal... Baronov grunt je vreden čakanja. Toda tri leta je dolga doba in v tem času se utegne marsikaj spremeniti. Slavka je tako šibka, lahko se ji kaj zgodi. In otrok morebiti ne bo ostal pri življenju. Če bi se to zgodilo, bi bilo za trdno vsega konec. Pa tudi z otrokom bi si utegnila dobiti drugega ženina. Že zaradi grunta. Ne, treba je vztrajati, prisiliti Katro!

»Martin!«

»Kaj?«

Slavka se je nasmehnila, kakor bi bila ujela novo, rešilno misel. Sedla je k njemu na tla in se mu dotaknila komolca.

»Martin, ali ne moreva živeti brez grunta? Nekoč si mi pravil...«

»Kako pa naj drugače živiva?« jo je zavrnil razdraženo, surovo.

Ni se dala omajati. »Pravil si mi, da lahko dobiš delo v tovarni. Kaj, ko bi...? Mislim, dokler nisem sama gospodar. Saj bi lahko živela kot drugi. Znam gospodinjit in potratna tudi nisem.«

Spet bi se mu skoraj zasmilila, a je potlačil čustvo in rekel:

»Na roke se pa jaz ne bom ženil.« Vstal je, pobral šop viter in jih previdno začel vdevati. Tudi Slavka je vstala. Zaupljivi smehljaj ji je izginil z obraza. Neodločno je stala in ga gledala.

»Zakaj bi ne mogla...« je poskusila še enkrat.

»Ne!« je odsekal.

»Potem... potem me nimaš nič rad,« je rekla s silno muko.

Martin ji ni dal oči. »Te imam,« je rekel. »Da bi pa sebe in tebe pokopal v revščino samo zato, ker te imam rad... nak! In pomisli, kaj bi se medtem zgodilo z gruntom! Mati bi ga zanemarila in ko bi ga midva dobila v roke, bi preteklo dokaj let, preden bi ga spravila v red. Kar pozabi na to!«

»Kaj pa potem?«

»Stara noče popustiti?«

»Ne...«

»Če je tako...« Martin je nehal vdevati in se je tolkel z vitrami po kolenih, »... če je tako, potem...« Pogledal jo je in opazil, da je v slutnji tega, kar je nameraval izreči,

pobledela kot krpa. Obrnil je besedo in ježno rekel: »Ne daj ji miru! Dan na dan jo priganjaj! Kaplja za kapljo še skalo izdolbe.«

Bila je slaba tolažba, toda Slavka jo je morala sprejeti. Da, celo vesela je morala biti, saj se je bala, da bo rekel še vse kaj hujšega. Da je konec med njima. Spet mu je obljubila, da bo skušala mater omečiti, in potem je šla. Bilo ji je, kakor da se utaplja in se ji že zgrinjajo valovi nad glavo, človek, ki jo je pahnil v vodo, pa da sedi na obrežju in gleda, kako tone. Martin je bil ta človek. Mati tudi. Lahko bi jo rešila sramote, pa noče. Za trenutek je pomislila, da mater sovraži. Sredi poti domov je kar omahnila v travo, grizla si ustnice in ječala:

»Kaj je to moja mati? Je to sploh mati? Zakaj moram imeti tako mater?«

Jokala je do onemoglosti, potem se je vrnila domov. Nobenega kraja ni bilo na svetu, ki bi ji bil bolj zoprni kot dom, in vendar je bila priklenjena nanj. Njena pot ni držala nikamor drugam.

9

Martin ni bil občutljiv, toda tisto popoldne, ko je Slavka odšla od njega, je le mnogo mislil nanjo. Sedel je na leseni kobili, vpletal vitre in ves čas se mu je spovračal njen upadli obraz. Plave oči, ki so bile uprte vanj, kakor da edino od njega pričakuje pomoči, so ga mučile. Ni se mogel iztrgati mislim na Slavko.

»No, zdaj sem si nakopal hudiča na vrat,« je razmišljal in ježno zatezal vitre. »Kdo bi si bil mogel misliti, da bo stara tako trdovratna!« Spet in spet se mu je vsiljeval dekletov prepadli obraz. »Jaz ji ne morem pomagati!« je vzkliknil polglasno. »Hudič me je obsedel tisto nedeljo! Ko bi se vsaj tisto ne bilo zgodilo! Če bi bil snubil in bi se podrlo, bi nihče ne mogel dosti govoriti, zdaj pa me bodo vlačili po zobeh brez konca in kraja! Prav zares sem moral biti pijan.« In še jeza na Matevža ga je grela.

Ko se je tako opravičeval sam pred seboj, so se mu čustva neopazno spreminjala. Sočutje s Slavko se je razgubilo in zdaj je mislil nanjo, kakor da je ona vsega kriva. A ne

samo ona, tudi drugi so bili krivi. Bohinčevi. Morebiti bi ne bil niti pomislil nanjo, ko bi ne bili prav tiste dni toliko govorili o nji in o tem, da so ji v Radovljici zapisali tri dele grunta, tako pa je prišlo, kakor je prišlo... Živo se je spomnil večera, ko sta kuhala žganje. Videl jo je pred seboj, kakor jo je gledal takrat: mlado, na pol doraslo stvarco, nekoliko prelahko za hribovsko dekle, a lepo, kakor razcvetajoč se nagelj. In za vsem tem še Baronov grunt! Natanko je še vedel, kaj si je takrat mislil: Čemu bi čakal, da bi jo začeli obletavati drugi? Treba mi je samo stegniti roko in Baronov grunt bo moj!

Od nekdanj že si je želel, da bi gospodaril na gruntu. Ta želja je vzkliła v njem še doma, v Lajšah. Zrasel je na bajti, ki je bila taka kakor vse hribovske bajte: nizka, zvežena, da se je zmeraj zdelo, kakor da po nekem čudežu še stoji pokonci in jo bo prihodnja zima za trdno zrušila na kup, poleti skrita za zelenjem sadnega drevja, pozimi do strehe obložena z butarami, bajta z majhnimi, slepimi okni in starim hlevom iz surovega skrilavca. Življenje v takih bajtah teče kakor ura; vsakih trideset let enkrat se kolo zasuče. Ko se oženi mladi gospodar, se bajta napolni z otroki, ki boleajo in umirajo za davico in škrlatinko, božjastjo in udničo, ne da bi se kdo zato kaj vznemirjal. Kolikor jih dočaka sedmo ali osmo leto, gredo služiti za pastirje. Iz pastirjev zrasedo v hlapce ali pa se razkropijo po dolini, kjer delajo na žagah kot pomožni delavci, služijo kot vozniki ali sekači. Zadnji rod si je pomagal v tovarne. Tu in tam ujame kdo kanček sreče: postane železničar, vratar v tovarni, šofer... Več si niti ne želijo. Kolo časa pa se vrti in preden se bajta izprazni, traja petindvajset, trideset let. Takrat prevzame bajto nov gospodar in vse se začne znova, kakor bi se nikoli ne bilo nič spremenilo.

Tak je bil tudi Martinov dom. Stvari ni spremenilo niti to, da je bila mati doma z Bohinčevega grunta. Kvečjemu jo je še poslabšalo. Mati se prav do konca življenja ni mogla sprijazniti z bajtarsko beračijo, ohranila je svoj gruntarski ponos in to je rodilo neskončne prepire z očetom. Martin je bil še otrok, ko je z odprtimi usti začudeno poslušal psovke, ki sta si jih metala v obraz. Spoznal je tudi, kako je mati pravzaprav prišla v Lajše. Zgodba je bila kaj preprosta, a za otroka pretresljiva. Njegov oče je služil pri Bohincu za hlapca

in se je nekaj spletko med njim in materjo. Martin, ki je bil prvi, se je rodil še pri Bohincu, ker se ded ni hotel vdati in omožiti hčere s hlapcem. Oče jo moral iz Bohinčeve hiše in je delal po žagah v Poljanski dolini. Ko je ded umrl, je imel Martin že štiri leta. Takrat sta se oče in mati vzela. Čudno, strašljivo, kakor podoba iz mučnih sanj je zmeraj vstajal pred njim brkati obraz tujega moža, ki si ga je posadil na kolena in rekel, da je njegov oče. Polagoma so spomini na Bohinčevo hišo, kjer se je čutil doma, zbledeli in odraščal je skupaj z brati in sestrami, ne da bi mogel pozabiti na mučni občutek, ki ga je zmeraj spremljal, da nekako ne sodi mednje. Da, včasih se mu je zdelo, da se ga celo starši sramujejo zaradi njegovega prezgodnjega rojstva.

Iz otroških let je ohranil v spominu, kako je oče poleti zmeraj delal doma in hodil k sosedom v dnino, pozimi pa si je iskal zaslužka pri lesu. Kolikor starejši je bil, večkrat se je napil. Ko je Martin že hodil v šolo, skoraj ni minil dan, da bi oče ne bil pijan. Mati je besnela in se spozabljala v besedi. Nekajkrat je Martin prestrašen stal sredi mlajših bratov in sester in gledal, kako je mati pobirala borne cunje iz predalov, jih vezala v culo in med jokom grozila očetu, da bo šla z otroki vred od hiše. Oče je samo zaničljivo zamahnil z roko. Potem, ko je dolgo čakala, da bi ji rekel, naj ostane, je vsa osramočena spet razvezala culo in spravila cunje nazaj v razmajani predalnik. Tako je bilo pač življenje, bridko in resnično, in ko je Martin dojel, da mati svoje grožnje ne more izpolniti, se je nezavedno postavil na očetovo stran. Tudi on se je zaničljivo smehljal, kadar je spet grozila, da bo šla. Po drugi strani je mati vplivala nanj. Večkrat mu je pripovedovala o prijetnem in brezskrbnem življenju, ki ga je imela, dokler je bila doma. Takrat se je Martinu prvič zapičila v možgane beseda »grunt« in ga ni več izpustila.

Bilo mu je nekako devet let, ko ga je mati peljala k mlademu Bohincu. Potreboval je pastirja in je pokazal sestri toliko sorodniške naklonjenosti, da je vzel Martina namesto tujca. Martin se je pri Bohincu hitro privadil. Včasih so vstajali v njem celo zabrisani spomini iz najzgodnejše mladosti in kdaj pa kdaj ga je prevzel občutek, da se je vrnil na svoj pravi dom. Gospodarju je rekal stric in gospodinjo klical za teto; to mu je dalo nekaj veljave med vrstniki v vasi.

Sicer pa Bohinčevi niso ravnali z njim nič bolje, kot bi bili s tujcem. Poleti je spal v listnjaku, pozimi s hlapcem v hlevu. S prvim svitom ga je gospodar vrgel na noge in vse nedelje je prebil na paši. Domači otroci so mu smeli nagajati, ne da bi se gospodar zmenil za to, in Martin sam ni nikoli pomislil, da se mu godi krivica. Maščeval se je nad vrstniki na paši in jim z obrestni vračal, kar so mu posojali stričevi. Včasih se je tudi znesel nad stričevimi otroki; kadar ga nihče ni videl, jih je hudo strahoval.

Vse to je davno minilo. Ko je zrasel in začel misliti na to, da bi si poiskal zaslužka v dolini, kakor so drug za drugim storili njegovi bratje, je Bohinc spoznal, da ima v Martinu pridnega in zanesljivega hlapca. Obljubil mu je plačo in ga sploh skušal navezati nase. Martin je prevzel hlapčev pograd v hlevu in pri mizi ga niso več ločili. Začelo se mu je dozdevati, da je v resnici domač. V vasi so ga klicali »Bohinčev Martin« in nikomur ni prišlo na misel, da bi ga imel za hlapca. Bohinc sam je včasih mimogrede rekel: »Martin, saj si naš.«

Tako je prebil čas do vojaščine. Ko je služil rok, se je komaj kdaj domislil, da bi pisal očetu — mati je umrla že prej — samo po Bohinčevih se mu je tožilo. In teta Bohinčevka je bila, ki mu je za praznike pošiljala gnjati in potic. Tudi dopust je zmeraj preživel pri stricu.

Ko se je vrnil od vojakov, je spet služil pri Bohincu in ni več mislil, da bi odšel drugam. Bohinc je bil dober gospodar. V letih, ko je gospodaril on, je prezidal hlev, kupil gepelj; uredil si je vodovod in malo pred vojno je začel vneto tekati okrog in nagovarjati vaščane, naj bi si napeljali elektriko. Vedel je tudi, da Martin ne bo dolgo zadovoljen s položajem, ki ga je imel v hiši, in da bi mu ne prišlo na misel poiskati si drugo službo, mu je večkrat govoril:

»Martin, s tovarno ni nič. Tam nisi nikoli sam svoj gospodar. Vsak škric, še vsak delovodja sme kričati nad teboj. Počakaj še nekaj let, morebiti se ti ponudi priložnost, da se boš kam priženil in boš na svojem.«

Martin mu je pritrjeval. Ravno tedaj se je začel ozirati za dekleti. Grizlo ga je, ker ga gruntarske niso marale. Bajtarskih se je sam izogibal. Potem pa je prišla vojna in ni več mislil na ženitev.

Čas je tekel. O vsem, kar se je dogajalo, je imel Martin čisto svoje, pravzaprav Bohinčevo mnenje, ne da bi se bil tega zavedal, in to je bilo čisto drugačno od mnenja sosedov. Vedel je, da se stric dobro razume z Nemci. Včasih je rekel:

»Nemci mirnemu človeku ne store ničesar. Oblast so in oblasti se moraš pokoriti. Tako je bilo in bo zmeraj. Molči, potrpi in skrbi zase! Prvo je, da ostanemo živi, vse drugo bo prišlo, kakor mora priti.«

Ko pa so na zimo štiriinštiridesetega leta vpoklicali Martina hkrati z Baronovim Tončkom, mu je le svetoval, naj ne hodi k Nemcem. »Zdi se mi, da bo kmalu zropotalo na kup, in bolje storiš, da ne greš,« mu je rekel.

Tako sta si s Tončkom izkopala bunker in se skrivala. Martin je upal, da ne bo dolgo trpelo, morebiti največ dva, tri mesece. Toda vleklo se je in Martina se je v bunkerju pogosto loteval do takrat neznan občutek popolne izgubljenosti in zapuščenosti. Tonček je čutil podobno. Nekoč mu je rekel:

»Ali ne bi bilo bolje, ko bi šla v partizane?«

»Zdaj je prepozno,« se je branil Martin. Partizanov ni maral.

»Ni prepozno,« je zamišljeno odgovoril Tonček.

Martin je mozgal v sebi Tončkove besede. Sedel je v bunkerju in tuhtal. V partizane? Ne. S partizani od prvega dne ni maral imeti nič skupnega. Sovražili so Bohinca in njega. Ne more se jim pridružiti. V njem je tlelo nerazložljivo sovraštvo do njih. V bunkerju živeti je težko, a vendar bolje kot postati partizan.

Tonček pa je naprej in naprej govoril o partizanih. Martinu je bilo zmeraj bolj mučno. Vštric s Tončkovimi besedami o partizanih je v njem začela tleti misel, ali bi ne bilo bolje, ko bi odšel in se javil Nemcem. Nekoč ponoči, ko je šel k Bohincu po hrano, je videl pred hišo nemški lepak. Odtrgal ga je z drevesa in prebral: »... kdor se bo sam predal nemškim oblastem, se mu ne bo zgodilo nič hudega. Dobil bo delo v rajhu, kjer bo varen pred zasledovanjem komunističnih banditov! Javite se najbližji postaji nemške žandarmerije!« Martin je spravil listek pod srajco. Pokazal ga je Tončku, a ta je mislil drugače. »Večno ne moreva čepeti v bunkerju! Kaj bo, če naju izsledijo?« je silil vanj Martin. »Poiščiva terence. Vem, da bodo veseli, če prideva,« je rekel Tonček.

Dnevi v bunkerju so bili bolj in bolj neznosni. Martina je nenadoma začel mučiti strah, neznosen strah, kaj bo, ako ju Nemci izsledijo. Ni bilo verjetno, da bi ju našli, a se vendar ni mogel otresti bojazni. Potem se je spet bal, da bi ju ne našli partizani. Vsak čas bi na svojih poteh lahko naleteli na bunker... Zaradi Tončka si ni več upal razgrinjati in prebirati razcefranega nemškega letaka, toda skrivaj ga je otipaval pod srajco. Ponoči, ko je ležal na pogrado, je držal roke na lepaku in si mislil: Če me dobijo Nemci, jim ga bom pokazal... Ni vedel, ali bi mu verjeli, toda oklepal se je lepaka kakor upanja. Dva, tri tedne je preživel v strahu in negotovosti. Potem je začel razmišljati o tem, da bi jo skrivaj pobral.

Živela sta v istem tesnem prostoru ves čas v temi. Podnevi sta zastirala vhod s smrečjem. Včasih Martin, včasih Tonček sta sedela tesno ob vhodu in gledala v dolino, v brez-krajno zasneženo pokrajino med vznožjem Jelovice in vencem Karavank. Trikrat, štirikrat na dan je mrtva pokrajina oživila. Po progi vzdolž Save je peljal vlak. Zdelo se je, da se premika neznansko počasi. Martin ga je spremljal s pogledom in, ko je izginil, je vzdihnil. Spet je bil obsojen na praznino in čakanje. Tudi Tonček je vzdihnil, kadar je vlak odpeljal.

Ponoči sta kurila na zasilnem ognjišču in molče jedla. Potem sta ležala vsak na svojem pogrado in strmela v tlečo žerjavico. Nič več si nista imela povedati. Misli so jima šle svojo pot. Vedela sta drug za drugega, kaj mislita, toda nobeden več ni spregovoril. Kadar sta govorila, sta bila nataknjena. Bunker jima je postal pretesen. Martin si je vsako noč rekel:

»Ko pojdem prvič po hrano domov, se ne bom več vrnil...«

Tonček ni hodil domov, predaleč je bilo v Baronov graben in Baronovka se je bala, da bi ga utegnil kdo videti.

Toda Martin le še ni šel. Izbičan v notranjosti, preplašen, je vendar še odlagal. Pred Nemci je čutil strah. Ni povsem zaupal rdečemu lepaku, ki ga je grel na prsih. Ležal je na pogrado. Tonček je ležal na drugi strani. Tedaj se je Martin ozrl vanj in vprašal:

»Kaj spiš?«

Tonček mu ni odgovoril, a Martin je dobro vedel, da ne spi. V svitu tleče žerjavice je videl Tončkove zenice, vročično so gorele.

»Tudi ta misli, da bi šel,« si je dejal. »Če pojde prvi, bo povedal partizanom, da se skrivam tu, in prišli me bodo iskat. Torej moram iti. Tako j moram iti. Jutri zjutraj.«

Naslednje jutro sta se sovražno merala z neprespanimi, rdeče obrobljenimi očmi. A nobeden ni šel. Nobeden se ni mogel odločiti.

Potem se je zgodilo. Bilo je konec januarja in Martin je šel domov. Ko je odhajal, je snežilo, potem pa se je nanagloma ujasnilo in se je zbal, da bi ga sledovi ne izdali. Sklenil je pri Bohincu pričakati naslednje noči, morebiti bo čez dan pomrznilo in bo ponoči držal sren. A prav sredi popoldneva, ko niti ni mislil, da bi utegnil kdo priti — saj so se sosedge izogibali Bohinčeve hiše, kakor bi bila kužna — je padla noter nemška patrolja. Bila je močna patrolja, dvanajst mož. Martin, ki se je nameraval predati Nemcem, je bil ves zbezan, ko so Nemci v resnici stali v hiši in zahtevali žganja. Preplašeno je pogledal po sebi, po nekakšni vojaški bluzi, ki jo je nosil, nato proti kamri. Sestrična Marica mu je pomolila turšični storž in mu pomigala, naj bo miren in naj robka kakor drugi, pa je bil preveč zmeden, da bi se znal pretvarjati. Tako so ga imeli, preden se je prav ovedel. Natanko se je spominjal, kako so ga pehali sem in tja po hiši.

Bohinc je stal za vrati in gledal Nemce, bled ko stena. Oficir se je obregnil obenj in kričal, da se v tej prekleti deželi ne moreš na nikogar zanesti, vsi od kraja so lopovi in hinavci! V mučnih trenutkih, ko je Martin že mislil, da je vse izgubljeno, pa se je spomnil letaka pod srajco. Izvlekel ga je in rekel, da bi se rad nekaj pomenil z gospodi. »Gospodje« mu niso prav zaupali, čeprav je razgrnil komaj čitljiv letak po mizi in zatrjeval, da je prišel samo zato, ker se je nameraval javiti nemški žandarmeriji, da ni partizan, ker se je samo skrival, in da bi ga partizani ubili, ko bi ga dobili v roke. Bohinc, ki je prej stal kot okamenel, je naglo oživel in začel prizadevno tolmačiti. Toda oficir ni maral verjeti, da prijete ni partizan. Zahteval je od njega, naj pove, kje se je skrival, če ne v tej hiši.

Dolgo so se pregovarjali. Končno je Martin povedal, kod je najkrajša pot do Vrha. Potem so šli. Dva sta ostala in stražila Martina; pila sta žganje, se vznemirjala, ko sta slišala strelja-

nje in pretila, da ga bosta ustrelila, če je izvabil patroljo v zasedo.

Ves dan se je vleklo. Popoldne je Martin videl skozi okno, da ženejo Baronovko. Z nočjo so se vrnili. Zvedel je, da so Tončka ubili. Nato so ga odgnali.

Ko se je vrnil iz Nemčije, je čutil, kako težko se mu je živeti v ljudi in biti z njimi, kakor da se ni nič zgodilo. Slutili so, da pri Tončkovi smrti ni čisto nedolžen. Dve, tri leta so se vztrajno ponavljale govorice. Dokazati mu niso mogli ničesar. Edini, ki bi mogel kaj povedati, je bil Tonček. Martin je včasih pomislil, kako dobro je pravzaprav, da je Tonček mrtev. Če bi ne bil ... kdo ve, kaj bi se bilo zgodilo z njim! Najbrž bi ga bili zaprli in morebiti ... Prve čase po vojni so bili ljudje kruto pravični. Tako pa so polagoma potihnili. Celo sam je skoraj že pozabil na to in, kadar se je spomnil, si je dejal, da ni mogel ravnati drugače. Moral se je rešiti. In ko se je pogajal z Nemci, ni mislil, da bo šlo tako daleč. »Nisem mogel vedeti, da bo Tonček tako nespameten in bo streljal,« si je zatrjeval. Kadar se mu je vsilila misel, da bi bili Tončka tako ali drugače ustrelili kot dezerterja, jo je hitro potlačil. V življenju se mu je nakopičilo mnogo stvari, ki je nanje le nerad mislil.

Ljudje pa so ga potrebovali, delavcev je manjkalo na vseh koncih in krajih in Martin se ni branil dela. Čutil je, da se bo tako še najlaže spet zbližal s sosesko. Največkrat so ga klicali na Vrhovše, kjer sta padla oba sinova in je starima ostala samo Angela. Angela je bila košato deklet in ni se ji bilo lahko približati, a nazadnje je Martin vendar dosegel, da je bila prijazna z njim. Ljudje so celo začeli govoriti, da Angela ne stori slabo, če ga vzame, saj je dober delavec, in to je edino, česar vrhovški grunt pogreša. Potem pa je prišlo vmes to s Slavko.

Daljš ko je razmišljal, bolj mu je bilo jasno, kako neumno se je zaletel. Ko se je spomnil njenega upadlega lica in boječega glasu, ko je pomislil, kako zbegana je in da si sama ne zna pomagati, le nanj se zanaša, ga je pograbila jeza. Nenadoma se mu je zazdelo, da je edino Slavka kriva, da gre vse narobe. Tako lepo si je zamislil ... Tako preprosto in dobro. Priženil bi se k Baronu, imel bi lažje življenje kot na Vrhovšah. Slavko bi mogel zmeraj voditi, kakor bi ga bila volja.

Angela je iz drugačnega testa, nikoli ne bo pozabila, da je grunt njen. Končno je bila Slavka v mnogočem taka, kakršno si je želel: tiha, vdana, potrpežljiva, neodločna. Ob nji bi se dalo gospodariti!

Zadnje mesece se je že videl gospodarja na Baronovem. Kadar je delal doli, je preračunaval pri sebi, kaj bo prihodnje leto sejal na tej njivi, kaj na oni. Natanko je vedel, kako bo ukrenil s travniki, in že je videl, kako bo prezidal in preuredil hišo, da ne bo več zanemarjena in starinska. Tudi elektriko bo treba potegniti v grapo. V vasi jo imajo, pa da bi je Baronovi ne imeli! Mnogo bo stalo, a nič za to! Spuščal se je v take podrobnosti, da je v mislih že določal les, ki ga bo posekal za drogove. Šest, sedem drogov, in na Baronovem bi zasvetila elektrika. Sčasoma bi si uredil slamoreznico na električni pogon, žago za drva... Samo pet let bi gospodaril na Baronovem, pa bi naredil iz pušče domačijo kot zagre. Vsi bi se čudili in mu zavidali Zdaj pa... Prekleta Katra!

Nikoli se ni spraševal po tem, ali ima Slavko rad. Imela bo grunt in čedna je, celo mnogo lepša kot Vrhovška Angela. To mu je bilo dovolj. Svojo prvo šolo v ljubezni je imel v Bohinčevem hlevu pri hlapcu. To je zbuvalo v njem radovedno poželjivost, hkrati pa zaničevanje do vseh žensk od kraja. Nikoli se jih ni naučil spoštovati. Bohinc, ki je bil dober gospodar in Martinu v vsem vzor, je svoji ženi zmeraj trdo ukazoval. Niti nji sami ni prišlo na um, da bi mogla v hiši kdaj obveljati druga beseda kot gospodarjeva. Njegov oče je tepel mater in Martin ni nikdar pomislil, da ne ravna prav. Dobro je vedel, kakšno življenje imajo hribovske žene in da je že mnogo, če jih pijani možje ne pretepajo. Tako je pač zmeraj bilo in bo. Ni on kriv, da je tako. Slavka bi prav gotovo ne imela vzroka, pritoževati se čezenj.

Zgodaj se je znočilo in moral je pustiti delo. Šel je v hlev. Domači sin Ciril je pehal seno konjem v lijak. Martin je zavpil nad njim, zakaj ni vzel slabšega sena, ko konji nimajo hudega dela, nato je šel pokladat kravam. Godrnjavo je hodil po hlevu in pometal drobir. Sestrična Marica je prišla molst in ga je brž uščenila:

»Kaj pa se znašaš? Sta se s Slavko sprla?«

»Jezik za zobe, zijalo!« je zarenčal Martin.

Dekle se je hihitaje sklonila pod kravo in mleko je začelo v tankih curkih teči v žehtar. Presešla se je pod drugo kravo in spet vprašala:

»Po kaj pa je prišla?«

»Kaj ti mar!« je osorno odvrnil Martin in šel v hišo.

Na mizi se je kadila večerja. Martin je ves čas med jedjo molčal. Po večerji je Marica spet namignila, da je bila Slavka popoldne tu. Bohinc je naglo pogledal Martina in menil:

»Če ti je za pameten svet, pusti stvar v miru.«

Martin je skomizgnil z rameni. Pusti stvar v miru, če moreš! Ko bi ne bila šla tako daleč, bi bilo lahko. Izognil bi se Baronovi hiši in vse bi bilo opravljeno. Zdaj pa...

»Jaz bom staro tožil za denar,« je rekel čez nekaj časa Bohinc.

Martin ga je prizadeto pogledal. Prav tega je bilo še treba! Zdaj se bo šele upirala! Srdito je glodal z žlico po skledi.

»Vrhovške Angele bi se bil držal,« je rekla gospodinja.

»Vsi bi me samo učili!« je nenadoma vzrožil Martin in vrgel žlico po mizi.

»Dobro ti hočemo,« je rekel Bohinc.

Martin ni odgovoril. Jezilo ga je, da so videli Slavko. Že brez tega so dovolj govorili o ponesrečeni snubitvi. Strahoma se je zavedel: Samo malo časa še, pa bodo vedeli tudi to, kako je z njo. Potem ne bo imel miru pred njimi! Vstal je in šel. »Napojiti je treba,« je rekel med vrati.

Ciril se je vzdignil od mize. Napajanje je bilo njegovo delo. »Bom nocoj jaz,« ga je zavrnil Martin.

Napojil je živino. Potem je stal pred hlevom, suknjič si je vrgel čez rame. Od Jelovice je vleklo hladno. Gledal je proti vasi. Na Vrhovšah je gorela luč. Samotna kmetija je čepela široka in temna v bregu. Nenadoma ga je prijelo, da bi šel na vas, in je brez odlašanja zavil proti Vrhovšam. Nekam je moral, le k Baronu ne.

»Bom vsaj videl, koliko so ji,« že povedali,« je mislil o Angeli.

Na Vrhovšah je bilo vse mrtvo in tiho. Stara sta bila najbrž v hiši, vrhovški gospodar ni trpel, da bi dolgo v noč vili z delom. Angela je sedela v prašičji kuhinji pred kotlom in kuhala pičo. Martin ji je nekoliko v zadregi voščil dober večer in se prislonil h kotlu.

»Kaj pa ti?« se je začudila Angela.

»Nič. Vasovat sem prišel.«

Zasmejala se je in pri tem pokazala dve vrsti širokih zob. Dva sta bila zlata. »Sem mislila, da si že zgrešil pot k nam. Pa, seveda, imel si svoje opravke.«

»Opravkov se ne manjka.« Martin je sedel na klado pred kotlom. »Kaj pa ti?« je vprašal izzivalno. »Sem slišal, da se možeš.«

Všečno se je zasmejala. »Lahko bi se, pa se mi še ne mudi.«

»Kdaj pa se ti bo mudilo?« Martin je cikal na njena leta. Bila je komaj za leto mlajša od njega. Angela je čutila zbodljaj, pa ga je brž zavrnila:

»Tako stara pa še nisem, da bi ne mogla dobiti moža. In mlečnozobca bi tudi ne marala.«

»Prav imaš,« je rekel na videz ravnodušno. Sam pri sebi pa je mislil: Kakšen hudič me je prinesel sem? Saj že vse ve, če še ne, bo kmalu izvedela. Neumno bi bilo, ko bi se skušal spet sprijazniti z njo!

Angela je vstala in pogledala, ali je piča že kuhana. »Še bom morala sedeti,« je rekla in se težko zavalila nazaj na stolček.

Martin je začel govoriti o delu in Angela mu je odgovarjala. Komaj je nehal, ga je spet grizla:

»Sem slišala, da hodiš k Baronu delat. Koliko ti plača Baronovka?«

»Se še nisva pogodila.« Martin je nesramno pomežiknil. »Koliko bi mi pa ti plačala?«

Angela mu je narejeno ježno zapretila z okleščkom. »Bi si rad prebral?«

Skomizgnil je. Najraje bi bil vstal in šel. Kljub temu je obsedel. Skušal se je celo šaliti z Angelo, kakor nekdanje čase. Prijel jo je okrog vratu. Otresla se ga je.

»To pa kar pusti,« je rekla odrezavo. »Sem sama videla, kako si se z Nežinim Matevžem tepel zaradi Slavke!«

»Zaradi Slavke pa že nikoli,« se je branil. »Zato sem se, ker ima Matevž dolg in strupen jezik.«

»Ne verjamem.«

»Kakor hočeš.«

Svinjska piča je bila kuhana in Angela je podgrebla ogenj. Vstala je in si odvezala plažnik. »Zdaj grem pa spat.«

»Lahko noč,« je rekel Martin in si mislil: Pravega še ni izvedela!

»Lahko noč,« je odvrnila Angela. Ko je naredil nekaj korakov, ga je poklicala: »Til!«

»Kaj?«

»Jutri bomo meli. Boš prišel tlačit babo?«

»Bom, če boste dali pijače.«

»Nekaj bo že. Oče so pripravili strdenega žganja.«

»Potem pa prav za trdno pridem. Lahko noč, Angela!«

»Lahko noč.«

Ko je hitel po poti proti domu, ga je ves čas mučila misel: Zavozil sem ... Presneto sem zavozil! Angela me mara in jezna je, ker sem začel hoditi k Baronovi. Ko bi vsaj ne bilo tega, pa bi se vse lepo uredilo. Nič več bi mi ne bilo treba viseti pri Bohincu. Ciril je že pod vrhom, Marica tudi, oni trije bodo kmalu za vsako delo. Pa sem se zaletel in bom obvisel pri stricu kot sračje gnezdo, vsem v nadlego. Končno mi ne bo preostalo drugega, kot da se bom vtaknil na kako žago. Eh, hudič! ...

Drugi dan je šel na Vrhovše met proso. Zbrali so mence iz vse vasi in celo harmonikarja so dobili. Do desetih so omeli prvi nasad, do polnoči zadnjega. Martina je prevzela obupna veselost, tlačil je proso, skakal po nasadu in bil ves večer med najglasnejšimi. Nekdo ga je vprašal, kdaj bodo meli pri Baronu.

»Jih nisem vprašal,« je rekel kratko.

Potem je vezal proseno slamo in metal otepe pred pod. Angela jih je odnašala. Čutil je, da je bolj prijazna kot prejšnji večer in da bi se zlahka pobotal z njo, ko bi ne bilo tistega ... Otrok, ki ga je pričakovala Slavka, se mu je ves čas postavljaj na pot, ves večer ni mogel pozabiti nanj. Kakor bi se hotel prepričati, ali mu je Angela v resnici še zmeraj naklonjena, jo je ujel za stogom, kamor so nosili slamo in jo vrgel na otepe. Pokleknil je k nji in jo uklenil za zapestja.

»Tako! Zdaj mi pa uidi, če moreš!«

»Tebi sem še zmeraj kos!« Za šalo se je začela rvati z njim.

»Nisi!« Stisnil je tesneje.

Zdaj se je nehala smejati. Martin je čutil, da popušča. Poiskal je njene ustnice in ni se branila. Šele potem ga je pahnila od sebe.

»Kaj pa misliš?«

»Nič...« Martin je topoglavo vstal.

Vrnila stá se na pod, kjer je stari Vrhovčan ponujal strdeno žganje. Angela je zaklicala, da večerja že čaka in naj gredo ljudje v hišo.

Po večerji so plesali. Izpraznili so pod in nabijali skoraj do jutra. Ko se je Martin vračal domov, je že rdel nad Karavankami prvi svit novega dne. Bil je pijan od žganja in od zavesti, da bi zlahka dobil Angelo, z njo vred pa grunt, ko bi se ne bil tako neumno spozabil s Slavko.

Dva dni ga misel na Angelo in na smolo s Slavko ni zapustila. Potem se je odločil. V soboto je pozno zvečer smuknil po stezi proti Baronu. Potrkal je na kamrino okno in poklical Slavko. »Pridi ven,« ji je rekel.

Sedel je na skladovnico drv in jo čakal. Lotila se ga je skoraj dobra volja. Vse je premozgal v zadnjih dnevih. Če bo dekle pametna, se bo zadeva uredila zlepa in brez nepotrebne govornje. Potem se bo zlahka dogovoril z Angelo. Zdelo se mu je, da ima vse lepo napeljeno.

Slavka je kmalu prišla. Bila je samo za silo oblečena in bosa. Martin jo je posadil zraven sebe.

»Se je mati že odločila?«

»Mati ne bo odnehala,« je plaho rekla Slavka. Naslonila se je nanj in začela: »Martin, nič drugega nama ne bo preostalo, kot da storiva, kakor sem ti zadnjič rekla. Poišči si delo in se bova vzela.«

V poltemi je nerazločno videl obris njenega ozkega obraza in srdito pomislil: Kaj je znorela? Skoraj polglasno je rekel:

»Iz tega ne more biti nič. Ti si premlada in preneumna, da bi to razumela.«

»Zakaj?« Že ji je šlo na jok, toda prizadevala si je, da bi ga pregovorila. »Pozneje... mislim, ko bi mati umrla... bi lahko prodala grunt, sezidala bi si hišo...«

»Avšal!« Martin ni mogel zadržati jeznege vzklika. »Mati lahko živijo še dvajset, trideset let!«

»Saj jim ne želim smrti!« je goreče vzkliknila Slavka.

»Jaz tudi ne,« je prisiljeno mirno odvrnil Martin. »Toda če ne dajo grunta, se ne moreva vzeti. To drži kakor pribito.«

»Kaj pa bo z nama?« Slavki je drhtel jok v grlu.

Martin si je grizel ustnice in se skušal obvladati. »Mirno me poslušaj,« je rekel. »Nikar zmeraj ne tulil! Ne znaš nič drugega kot jokati?« Sedel je tesneje k nji in jo objel, da bi jo pridobil. »Slavka, vse se dá urediti tako, da bo za oba prav.«

»Kako pa?«

»Saj ni, da bi morala imeti otroka...«

Njegove besede so težko padle v noč. Dekle je nekaj časa sedela, kakor bi ne razumela smisla. Polagoma ji je prihajalo do zavesti. Ko se je čisto ovedela, je sunila kvišku in vzkriknila:

»Ti hočeš, da bi ga ubila?«

Tudi on je vstal in jo začudeno gledal. Sklepala je roke in se upogibala kakor pod težo zločina. »Ti torej hočeš, da ga ubijem?« je ponavljala.

»Ubiješ... ubiješ...« je momljaje ponovil. »S teboj je res križ! Naredi tako kakor druge. Dal bi ti denarja za to. Poišči si pripravno žensko...«

Trmasto je stresla z glavo. »Ne, tega pa ne. Nikoli! Martin! Svojega otroka ne bom ubila!« Glas ji je bil odločen in prav nič zbeگان.

»Zakaj nočeš?« je vprašal tiho, preteče.

»Tega ne morem storiti. Samo premisli!«

»Zakaj bi prav ti ne mogla tega storiti? Nihče ne bi zvedel. Ti bi bila rešena in jaz... tudi!«

»Ne. Obljubil si mi, da se bova vzela. Zakaj me zdaj pregovarjaš...«

»Stara naj dá grunt, pa te bom vzel!« je vzkliknil nestrpno.

Stopila je tesno k njemu. V njenem nastopu, v odločnem vedenju je bilo nekaj, česar pri nji doslej ni poznal. Skoraj bal se je in se odmaknil za korak.

»Tega ne bom storila. Ne boš me pripravil do tega,« je rekla jasno in odločno. Govorila je, kakor bi bila neka druga, zrela in odrasla ženska, ne Slavka, plaho in udržano dekle. »Zdaj vem: samo za grunt ti je bilo! Nikoli me nisi imel rad!«

»Rad, rad... Zmeraj govoriš samo o tem! Sem mar dolžan, da se zavržem v kaki tovarni samo zaradi tebe in

tega otroka? Povrh se ves čas delaš, kakor bi bil samo jaz vsega kriv!»

»Dobro veš, kako je bilo!»

»Povedal sem ti, da sem bil pijan!»

»Tu se zdaj ne dá nič spremeniti,« je rekla Slavka. »Otrok je na poti in ne boš me pregovoril... Sicer pa, sram te bodi!»

»Že prav!» je zviška odvrnil Martin in se obrnil. »Že prav! Jaz sem ti hotel dobro. To je zadnje, kar sem mogel storiti zate. Če nočeš, kar sebi pripiši. Me boš pač tožila. Boš videla, koliko boš dobila! Sodišče se figo zmeni za ženske, ki tožijo za preživnino!»

Videl je, da dekle drgeta od mraza ali od notranje bolečine, toda zatajila je drget in rekla z glasom, ki je bil kot struna, preden se utrga:

»Kar pojdi, Martin! A zdaj vem, da je vse res, kar mi je Matevž govoril o tebi! In tisto tudi, kar pravi mati!»

»Prav,« je surovo rekel Martin. »Prav! Toda ne pozabi: jaz ti nisem ničesar več dolžan! Midva sva opravila!»

Ni čakal odgovora, hitro je šel. Jeza je vrela v njem. »Sem pa mislil, da je kakor jagnje, da bi še vode ne skalila,« si je rekel in pri tem planil v razdražen smeh. Zavedel se je, da se smeje kakor norec, in utihnil. Nato je bil jezen nase, na svojo nerodnost. »Bedak sem bil, kolikor me je! Da nisem znal zasukati takega otroka! Drugače bi bil moral govoriti, bolj previdno, bolj potrpežljivo, pa bi jo bil pridobil. Ali pa bi jo bil vzel s seboj in jo popeljal k tisti ženski. Preden bi se zavedela, bi bilo vse opravljeno. Toda zdaj je, kar je, in jaz ne bom več tiščal za njo. Mogoče bo še spoznala, da sem ji pametno svetoval, in bo šla... Če pa ne, meni tudi nič mar. S tem sem opravil.«

Za trenutek se mu je zdelo, kakor da je odvrigel težko breme s pleč. Toda še preden je prišel do Bohinca, je spoznal, da se najhujše šele začinja. Preden bo minilo dva, tri tedne, bodo ljudje začeli govoriti. Ženske bi bile že zdaj opazile, ko bi se Slavka ne bila skrivala pred njimi. Toda kmalu se ne bo mogla več tajiti in takrat bo zavrelo. Kaj bo rekla Vrhovška Angela, ko izve?

Prevzel ga je občutek, da se mu neznansko mudi in da bi moral nekaj storiti, nekaj odločilnega, preden bo prepozno.

Vleklo ga je, da bi zavil naravnost na Vrhovše, poklical Angelo in se pomenil z njo. Toda kaj naj bi ji povedal? O Slavki in otroku? Ne, ne, to bi bila norost. Še tako bo prekmalu izvedela.

Nenadoma se je domislil, da mu je Slavka omenila Matevža, spomnil se je pretepa na veselici in obšla ga je nova misel, ki se je je oklenil kakor utopljenec rešilne bilke. Ko bi ljudem rekel, da se je Slavka spečala z Matevžem... Verjeli bi mu. Začel je varati sam sebe in si je rekel: »Morebiti sta pa res kaj imela. Zakaj naj bi se bil sicer tako gnal zanjo na veselici?« Toda vedel je, da si laže. »Ko bodo ljudje začeli govoriti, bom zvrget na Matevža,« si je dejal brez sramu. »Ne,« je pomislil trenutek kasneje, »nič ne bom rekel. Molčal bom in se delal, kakor da nič ne vem. Šele če bo prišlo do najhujšega, bom omenil Matevža. Tako mi bodo raje verjeli. Koliko jih je, ki so se tako izvili! Končno nisem mislil slabe in samo Katrina trma je kriva, da je prišlo tako daleč. Raje bi videl, ko bi šlo vse gladko in bi bil zdaj že priženjen na Baronovem.«

Misli so se mu motale po glavi in podile druga za drugo. Ves čas se mu je spovračala Angela in dopovedal si je, da bo vse zaigral, če se pred njo ne opere. Moral bi jo zasnobiti zdaj, takoj, dokler še ni prepozno. Mora jo prepričati, da je imel pri Slavki Matevž prste vmes. Samo da bi se to posrečilo, potem bo vse dobro.

»In otrok?« mu je zaključevalo v mislih. Iz globin opomina mu je vstajal občutek krivice, ki so jo njemu samemu prizadeli, še preden se je rodil, zavest, da pečat nezakonskega rojstva lepi na njem vse življenje in ga nikoli ni mogel povsem izbrisati. Mati se ga je sramovala in oče ga ni maral; morebiti si je mislil, da bi se mu ne bilo treba oženiti z njo, če bi ne bilo Martina, in bi mu tako ostalo prihranjenih mnogo bridkih ur, ki mu jih je pripravila mati. Martin ni stikal za vzroki, toda zmeraj je vedel, da je med njim in starši nekakšna odtujenost, ki je niso mogli premostiti. Za trenutek ga je zapekla misel, da bo tudi njegov otrok nezakonski, a jo je brž odgnal.

»Ne bo mu sile,« si je dejal. »Na gruntu mu ne bo nič manjkalo. Nikoli se mu ne bo treba potikati po svetu, nikoli služiti, kakor sem moral jaz.«

V tem je videl opravičilo zase. Končno je zamahnil z roko in menil:

»Koliko takih otrok je na svetu in nihče se ne vznemirja zaradi njih!«

Zavil je v hlev in iz navade pogledal po živini. Potem je oblečen legel na pograd. Položil je roke pod glavo in strmolet v liso mesečine, ki se je risala na vlažnem stropu. Živina je spokojno dihala. Mislil je na leta, ki jih je prebil v hlevu pri živini, nato na čedno, poslikano zgornjo hišo, kjer sta spala gospodar in gospodinja.

»Sit sem hlapčevskega življenja,« si je rekel. »Čas je, da začnem živeti kot človek, kot gospodar.«

Noč je neopazno drsela nad vasjo, Martin pa je še zmeraj razmišljal. Slavka se mu je bolj in bolj odmikala in nazadnje je mislil samo še na Vrhovško Angelo. Samo prepričati jo mora, da je vsega kriv Matevž in potem... potem bo vse dobro.

10

Slavka doslej ni mnogo razmišljala o svojem otroku. Bil ji je v breme in je vzbujal v nji samo odpor. Nasilno spočet, je rasel pod njenim srcem in ji vsako uro, vsak trenutek klical v spomin skrb, kdaj bodo ljudje opazili, kako je z njo. Dolgo se že ni upala pokazati na vasi, zadnje čase pa tudi ob nedeljah ni več hodila z materjo v Kropo k maši. Prejšnje čase — zdelo se ji je, da je od tega že neznansko dolgo — se je zmeraj veselila nedelje. Že v soboto zvečer si je pripravila nedeljsko obleko in veselilo jo je, ko je gledala pisano krilo, razprostrto na skrinji, in zraven njega svetle nedeljske šolne. Lepo je bilo ob poletnih jutrih stopati po ozki stezi med rosno travo in še lepše se ji je zdelo pozimi, ko je mati nosila spredaj prižgano smolnico. Na vasi jo je ugasnila, od tam je šla pot po novi cesti v mesto. Pred cerkvijo sta zmeraj naleteli na znanca, mati se je pogovarjala in Slavka je ogledovala dekleta, ki so hodila mimo nje, tako lepa in brhka. Zdaj je bilo tega veselja konec. Polagoma, skoraj neopazno je izgubljala svoj deklinški videz. Zdaj je nosila grde, ohlapne obleke. Edino, kar je ohranila, so bile dolge kite, ki jih je še zmeraj

puščala viseti po hrbtu. Kadar je kdo prišel v grapo, ga je prepustila materi, sama pa naglo odšla iz hiše, kakor bi se ji mudilo po neodložljivih opravkih. Otrok je bilo nekaj, kar ji je leglo na mladost kakor temna senca in ji že v kali zatrla vse lepe sanje o življenju. Zaradi otroka je morala pozabiti na Matevža. Kadar se ji je vsilila misel na komaj spočeto ljubezen do njega, si je strogo poočitala, da je ničvrednica, ker nosi pod srcem Martinovega otroka, a še zmeraj misli na drugega. Saj je vendar jasno, da je zdaj zvezana z Martinom za vse življenje! Pozneje, ko se je mati uprla snubitvi, jo je sovražila, in tudi to je bilo zaradi otroka. Ko bi ga ne bilo, bi ji bila celo hvaležna, ker je odgnala Martina. Tako pa je včasih stala, trda od sovraštva, in gledala za materjo, ko je ta hodila po hiši, in si pri tem mislila, da je mati kriva vsega njenega gorja, ker ji ne pusti vzeti Martina. Drugič spet se je ovedela svojega nenaravnega odnosa do matere in ponoči skrivaj jokala in si očitala, da je slaba hči. Tudi tega je bil kriv otrok, ki je proti njeni volji rasel in bo nekega dne ugledal beli dan. Zaradi otroka si je prizadevala, da bi imela Martina rada. Pobotala se je s svojo trdo usodo in si mislila: »Namenjeno mi je, da bom za zmeraj ostala doma.« Sprijaznila se je z življenjem, ki je bilo pred njo, in ni več z odporom mislila na koše, ki jih bo nosila do konca, na otroke, ki jih bo vzrejala, na Martina, ki bo njen mož in gospodar, na vse tisto, kar je v delež hribovskim kmeticam. Kdaj pa kdaj so jo te misli celo zazibale v ponosne sanje: gospodinja bo, dobra in skrbna gospodinja, ob nji bodo drug za drugim odraščali otroci in ljudje bodo morali priznati, da se je pri Baronu spet vse obrnilo na bolje. A kljub temu ni do otroka čutila nobene ljubezni. Ni si ga želela in malone vseeno ji je bilo, kakšen bo.

Šele tisti večer, ko jo je Martin postavil pred trdo resničnost, se je prebudilo v nji nekaj novega, česar dotlej ni poznala. Še ko je stala zraven njega in poslušala njegovo pregovarjanje, si je rekla:

»Ne, z zločinom si pa ne bom mazala rok!«

Nekaj časa jo je obvladoval samo strah pred zločinom, pozneje, ko je vse znova premislila, pa je zrasla v nji moč in je mislila:

»Moj otrok ima pravico živeti kakor kateri drug! Če mu drugi to pravico jemljejo, mu jo moram dati jaz.«

Martin, ki se je tako bal otrokovega rojstva in ji prigovarjal, naj seže po nerojenem življenju, se ji je zagnusil. Vse tisto, kar je nasilno skušala zbuditi v srcu, ker je vedela, da ne bo mogla živeti zraven njega, ne da bi ga imela vsaj malo rada, se je sesulo. Videla ga je kot na dlani, spoznala ga do dna in se zgrozila nad njegovo podobo. »Slab človek je, izprijen do dna,« si je rekla in stala pred tem kakor pred strašnim odkritjem. Poznala je mnogo ljudi, o katerih so govorili, da so slabi. Bili so pijanci, pretepali so svoje žene, bili lakomni in pogoltni, toda Martin je bil izprijen na poseben način. Z njim je bilo tako daleč, da se svoje malopridnosti ni več zavedal. In to je bilo tisto, kar je bilo najhujše.

Vedela je, da mu gre za grunt; že davno je to vedela, a zdaj je vedela drugače. Prejšnje čase se je slepila z mislijo, da jo ima po svoje nerodno vendar rad. Zdaj se ji je zjasnilo: bilo mu je za grunt in samo za grunt. Da bi se dokopal do grunta, bi bil sposoben vsega, morda celo krvavega zločina.

Nekoč v otroških letih je slišala strašno zgodbo, ki jo je navdala z grozo. Zgodilo se je na samotni kmetiji. Hči in zet sta ubila gospodarja, onemoglega starca, ki jima ni hotel prepisati grunta. Nekoč, mnogo let pozneje, ko sta šli mati Katra in Slavka tam mimo, ji je mati pokazala razpadlo hišo. Vrata so visela s tečajev in po dvorišču so rasle koprive. Slavko je prevzela temna groza ob pogledu na kraj zločina.

Zdaj se je spet spomnila na to. Zdelo se ji je, da bi ne bila niti presenečena, ko bi ji Martin rekel, naj zadavi mater, ki noče izročiti grunta. Tresla se je ob misli nanj, stiskala pesti in si ponavljala:

»Saj to je zločinec, zločinec...«

Otrok ji je znova napolnil vse misli, toda mislila je nanj drugače kot doslej. Čutila je, da je nekaj nebogljenega, nekaj, kar mora varovati. Nikogar ni bilo na vsem svetu, ki bi si ga želel. Njena mati ga je sovražila, oče je zahteval, naj ga ubije, drugi niso vedeli zanj. Ko bodo zvedeli, se nihče ne bo razveselil. Slavka je dobro vedela, kako so vaše gospodinje rekale o nezakonskem otroku: »Saj bi bilo bolje, da bi umrl.« Kadar se je zgodilo, da je umrl zakonski otrok, takrat so skoraj trdo pristavljale: »Tak pa ne umrje, ki bi ga prav nič treba ne bilo.« In to so govorile žene, ki so same rodile mnogo otrok, spoštovane žene in gospodinje, ugledne in znane daleč

okrog. Nenadoma ni mogla razumeti trdote življenja, ki je bilo tako neusmiljeno že z otroki. In njen otrok bo tudi eden tistih nesrečnikov, ki so odveč na svetu. Obšlo jo je, kakor da mu je delala veliko krivico, ker ga doslej ni ljubila. Včasih se je ustavila sredi dela in trda odločnost ji je napolnila srce. »Moj si,« je rekla, »in če so te vsi zavrgli, jaz te ne bom!«

Nenadoma jo je začel mučiti strah, da bi se otrok utegnil roditi mrtev ali umreti kmalu po rojstvu kot kazen za to, ker je doslej mislila nanj samo kot na nadležno breme in brez ljubezni. Takrat je strahoma računala: Moral bi se že zganiti, čas bi bil... Potem ji je bilo, kakor da nosi s seboj težko gmoto, mrtvo snov brez življenja. Noč in dan je mislila na to. Ponoči se je prebujala iz spanja, zdelo se ji je, da ji je telo togo in napeto, kakor zvezano breme, v njem pa vse mrtvo. Potem je tiho jokala, vroče solze so ji tekle iz oči, pustila jih je, da so drsele po licih, ni si jih obrisala. Spominjala se je vsega, kar je kdaj brala o materinski ljubezni, in skušala podoživeti. Potem se je spomnila, da je tudi njena mati ljubila svoje otroke, ta trda in stroga mati, ki se ji je včasih zdela tako brezsrčna. Zdaj so se oživljali v nji spomini, ki ji poprej ni bilo zanje, ker so bili del življenja, prav tako trdno povezani z njim kot vsakdanja jed in delo.

Bila je še majhna, ko je morala mati nekoč v Kropo. Naročila je Ivanu, naj skuha južino, in Tončku, naj pazi na Slavko, da se ji ne bo kaj zgodilo. Popoldne so vsi trije otroci odšli navzdol po grapi, sedli v travo in nestrpno čakali, kdaj se bo mati vrnila. Prišla je po bližnjici in se jim že od daleč smehljala.

»Samo da se vam ni nič zgodilo, vso pot me je tako skrbelo,« je rekla.

Tiste čase je mati večkrat tožila, da jo srce boli. To je bilo od skrbi za otroke, je zdaj vedela Slavka. Da, in potem je segla v košaro in jim dala lecta...

Se se je spomnila, kako ponosno so materi žarele oči, ko je ob nedeljah gledala oba fanta, ki sta se vrtela po hiši. Ali pa, kako je včasih njo potegnili k sebi in jo gladila po glavi. »To je pa naša mala.« Ni pustila, da bi jo bila Ivan ali Tonček kdaj tepla. Nikoli ni rada kazala mehkobe, toda imela je otroke rada. Da, bilo je tako, kakor je rekla tistikrat, ko sta grabili steljo in ji je Slavka prigovarjala, naj ji pusti omožiti

se z Martinom — mati si je pritrgovala, da so imeli otroci. Nedeljo za nedeljo je hodila k maši v visokih čizmih iz kravine s težkimi podkvicami na petah, v katerih se je tako težko hodilo, leto za letom je nosila svoje starinske obleke, da je mogla otrokom kupiti nove. Ljubila jih je s trdo, raskavo ljubeznijo, kakor so bile raskave njene dlani, toda ljubila jih je. Slavka pa poprej nikoli ni mislila na to, nikoli tega spoznala...

Od gora je začelo vleči mrzlo in dozorele so pozne hruške, trpke moštnice. Prešanje moštnic je bilo zadnje veselje pred zimo. Tudi Katra je naprosila nekaj znancev, naj bi prišli prešat. Ženski sta pripravljali prešo in hruške. Katra je pregledala polovnjak in Slavka ga je umila. Med delom je začutila, da se je nekaj v nji premaknilo. Bil je rahel, komaj zaznaven gib, toda vso jo je pretreslo, nehote se je vzravnila in polglasno vzdiknila. Potem je čakala, da bi se gibanje ponovilo, toda nič več se ni zganiilo. Kljub temu je vedela, da njen otrok živi. Srečen smehljaj ji je spreletel upadli obraz.

Katra je slišala polglasni vzdik in opazila spremembo na hčerinem obrazu. Z žensko tankočutnostjo je dojela, kaj se je zgodilo. Proti volji jo je obšla ginjenost. Globoko v duši ji je nekaj reklo, da je materinstvo nekaj svetlega in da tega ni mogoče tajiti. Toda že naslednji trenutek je siloma premagala toplo čustvo, ki se je dramilo v nji, stisnila ustnice in samo skrivaj opazovala hčer. Kar je videla, jo je navdalo z jezo. Slavka je bila oblečena tako ohlapno, da bi mogel vsakdo že na prvi pogled opaziti, kaj je z njo. In prav danes se je oblekla tako površno, ko bodo zvečer prišli ljudje iz vasi! Ali jim hoče nalašč pokazati, kako je z njo? Ali hoče morebiti s tem prisiliti mater, da bi privolila v možitev? Jezno je stopila k dekletu in zagodrnjala:

»Kako pa si se oblekla? Vsi bodo takoj opazili... Ali te je tako izpridil, da niti sramu nimaš več v sebi?«

Slavka je zardela, toda odgovorila ni. Mati bi je ne mogla razumeti. Kako naj ji pove, da je v njenem ravnanju kljubovanje Martinu, ki si želi, da bi spravila otroka s poti? Kako naj ji pojasni, da noče več tajiti otroka, ker se je bala zanj, ker je trepetala v misli, da bi se utegnil roditi mrtev? Najbolje je molčati in potrpeti.

Zvečer so prešali. Mraz je že pošteno pritiskal. Nebo je viselo nizko nad zemljo, zvezde so bile goste in svetlejše, večje kot v poletnih nočeh. Karničar, njegova žena, Peharčevi dekleti, Valentinov hlapec in nekaj otrok so si hukali v prste. Prišlo je manj ljudi, kot sta jih pričakovali. Povsod v vasi so prešali moštnice in mladi so vedeli, da je pri prešanju v vasi bolj veselo kot v Baronovi samoti. Kljub temu je Katra skuhalo z maslom polito kašo in spekla celo orehovih štrukljev.

Otroci so nasuli moštnic v korito in mladi so pograbili za drog, da bi gonili kolo, veliko kot mlinski kamen. Tudi Slavka se je uvrstila mednje. Tedaj jo je Peharčeva odrinila:

»Ti pa kar pusti!«

To je izrekla tako pomenljivo, da so se vsi s starim Karničarjem vred ozrli na Slavko. Valentinov hlapec je zazvižgal skozi zobe.

Slavki je bilo, kakor da jo slačijo s pogledi. Čutila je, da mora nekaj storiti, nekaj odločnega, molka in zvedavih pogledov ni mogla prenašati. Odločno je zgrabila drog, se zasmejala in zaklicala:

»No, kaj? Dajmo no!«

Trenutek pozneje je kamnitno kolo trlo sadje in iz žlebiča je curljal sladek, vonjajoč mošt. Vse dvorišče je zadišalo po sadnem soku in tropinah.

Ko so sprešali prvo korito, si je Slavka olajšano oddahnila. Najhujše je šlo mimo. Ljudje vedo, trenutek, ki se ga je tako bala, je minil. Opazila je, da jo še zmeraj skrivaj opazujejo, toda delala se je, kakor da tega ne vidi, in je mirno odrejala delo. Na tihem si je celo mislila: Toliko strahu in vendar — saj ni tako hudo.

Naprešali so poln polovnjak mošta in potem so jedli. Večerja je bila dobra in obilna; Katra ni marala, da bi kdo rekel, da jih je slabo pogostila. Med večerjo je ena deklet vprašala, kako da ni Martina. Peharčeva Cila, ki je uganila, kako je s to rečjo, je rekla:

»Martin nocoj preša pri Vrhovških.«

Slavka je naglo segala v skledo, napomenek Martina ji je pognal rdečico v liča. Cila je sunila sestro s komolcem. Karničar je gledal v mizo in kar med jedjo segel po žganju. Pil je, da se mu je zaletelo. Potem je rekel, kakor bi hotel Slavki pomagati:

»Smo tudi brez Martina dobro opravili. Trije polovnjaki so prav gotovo polni letos, kaj, mati?«

»So,« je pritrdila Katra. Z zgovorno vnemo je začela ponujati orehove štruklje in prigovarjati ljudem, naj potegnejo češnovca.

Po polnoči so odhajali. Katra je stala pred vežo in se vsakemu posebej zahvalila.

»Boste že vrnili,« so rekali odhajajoči. Peharčevi sta povedali, da bodo pri njih prešali drugi večer, in povabili Slavko, naj pride. Neodločno je prikimala.

Zvečer je zares šla k Peharcu. S seboj je vzela Jožka. Ljudi se je nabralo več kot pri Baronu in bilo je bolj hrupno. Okoli desete je prišel tudi Martin. Ko je opazil Slavko, se je hotel umakniti, pa so ga zadržali.

»Le pomagaj, le,« mu je nagajala Cila. »Sinoči smo te čakali pri Baronu, pa te ni bilo.«

»Sinoči smo prešali na Vrhovšah,« je rekel, od jeze bled v obraz.

»Pa bi se bilo spodobilo, da bi bil prišel k Baronu,« je natolcevala Cila. »Včasih si bil zmeraj doli. Saj ste si skoraj v žlahti.«

»Nisem utegnil, pa je. Pretrgati se ne morem, da bi bil na dveh krajih hkrati,« se je izmikal in hitel vrteti kolo.

Ves večer so ga zbadali, on pa se je delal, kakor da jih ne razume. Kljub temu ni vzdržal, še pred večerjo je izginil. Slavki je odleglo, ko je šel. Zdaj vsaj ne bo več mislil, da ga bo ubogala in storila, kakor ji je rekel. Dokazala mu je, da njene besede niso prazne.

Potem je žalost pozne jeseni zagrnila hribe. Delo se je uneslo. Slavka je pogosto stala pred vrati in razmišljeno opazovala prazni sadovnjak. Nad hišo sta molela gola oreha kakor okostnjaka. Čudna tegoba je legla nanjo in žalost jo je mučila. Pogum zadnjih tednov, porojen iz obupa, je splahnel.

Zdaj je dobro vedela, da je otrok živ, in na tihem je izračunala, kdaj bo rodila. Sredi aprila. Takrat bodo češnje cvetele. Bila je polna pričakovanja in želela si je, da bi mogla kdaj spregovoriti vsaj besedo o tem. Toda nikogar ni bilo, ki bi jo poslušal, nikogar razen sosed, ki so se vedečno vtikale vanjo. Včasih se ji je zdelo, da čutijo z njo, drugič spet ji je bilo, kot da vrtajo vanjo samo iz škodoželjnosti in da jo vse

po vrsti trdno in neprizanesljivo obsojajo. Ko bi mogla govoriti z materjo ... Toda mati nikoli več ni omenila njenega stanja, delala se je, kakor da tega ne vidi. Slavko je mučila misel, ali jo bo mati do konca puščala tako v nemar. Ali se tudi za otroka ne bo prav nič zmenila? Včasih jo je zaskrbelo, ali se bo morala ob svoji uri zavleči v kot kot žival, ne da bi se kdo zmenil zanjo. Prijelo jo je, da bi se razjokala in rekla materi: »Oh, mati, ali še nisem dovolj kaznovana? Zakaj me tako prezirate?«

Toda tega ni mogla izreči, za vse na svetu ne. Drugič spet se ji je zdelo, kot da mati čaka njene besede, da čaka, kdaj jo bo prosila odpuščanja in bo potem spet vse dobro med njima. Gledala jo je s takim posebnim pogledom. A to so bili samo trenutki. Kakor hitro se je Slavka z očmi srečala z materjo, se je v starki nekaj zakrknilo; pogreznila se je vase in bila nepristopna. S Slavko je malo govorila, zdaj, ko ni bilo več toliko dela, da bi morala pogosto ukazovati, manj kot kdaj prej.

Nikoli še niso bili večeri na samotni kmetiji tako pusti kot to leto. Ob večerih niso posedali v kuhinji kot prejšnja leta. Slavka se je s hrepenenjem spominjala prejšnjih jeseni, ko sta z materjo sedeli zraven štedilnika, majili kostanj in se pogovarjali. Mati, ki nikoli ni bila posebno zgovorna, se je ob takih večerih otajala in pripovedovala to in ono. Večkrat se je spominjala mladosti, svojih staršev, življenja doma. Zdelo se ji je, kakor da so bila samo tista leta njenega življenja mirna in srečna. Pozneje ni bilo nič več veselega. Otroci, ki so drug za drugim prihajali na svet, rasli ali umirali, oče, ki je padel s češnje in se ubil, nato Ivan in Tonček ... Vse je bilo samo delo in skrb. Slavka si je težko predstavljala svojo mater drugačno, kot jo je poznala, toda po pripovedovanju je sklepal, da je bila nekoč čedno, veselo dekle. S sestro Rozalko, ki jo je pobrala jetika, ko ji je bilo komaj devetnajst let, sta večkrat zapeli. Rozalka je imela lep glas, bila je cerkvena pevka. Potem pa je umrla tako hitro, kakor bi utrnil svečo. »Galoppierende Schwindsucht«, je rekel zdravnik, ki jo je preiskal in mati si je vtisnila v spomin čudno tujo besedo, ki je skrivala v sebi smrt. — Zdaj mati nikoli več ni govorila o mladosti, govorila ni sploh o ničemer. Hitro so pojedli in potem legli — Jožek v hlevu, da bi ponoči pazil na živino,

Katra v hiši in Slavka se je zavlekla v kamro, vnaprej se boječ dolge noči, ko se človeku vsiljuje toliko žalostnih misli.

Samo nekajkrat je videla mater zgovorno in skoraj veselo. Toda ta veselost jo je bolela, vedela je, da je iz žganja. Mati je spet začela skrivaj piti. Pila je po malem, redkokdaj toliko, da bi bilo opaziti. Samo nekajkrat jo je premagala pijača in takrat je govorila hrupno, s čudnim, tujim glasom. Toda celo kadar je bila pijana, se ni menila za Slavko.

Tako se je napila tistikrat, ko je dobila sporočilo od sodišča, da jo Bohinc toži za posojenih štirideset tisočakov z obrestmi vred in zahteva denar ali pa predlaga vknjižbo na parcelo, imenovano Štula. Tisti in še drugi dan je bila Katra hudo pijana. Sedela je v hiši na skrinji, gledala fotografije svojih sinov in govorila sama s seboj. Slavka je slišala njene samogovore, pa si ji ni upala pred oči. Mati je zdaj objokovala sinova, zdaj klela Bohinca in se rotila, da nikoli ne bo imel Štule. Kakor nečesa daljnega, tujega se je vmes domislila Slavke. Glasno je izrekla njeno ime. Slavka je vztrepetala in napeto prisluhnila. Trenutek tišine je bil neskončno dolg. Potem je mati kriknila:

»Ni več moja hči! Zavrgla se je z Martinom! Candra!«

In nato spet neskončne tožbe za Ivanom in Tončkom, posebno za Tončkom...

Dva dni je pijano motovillila po hiši, potem je šla v vas. Slavka ni izvedela ničesar, vendar je uganila, da si je mati nekje izposodila denar in plačala Bohinca. Ko se je vrnila iz Radovljice, je samo rekla:

»Obrisal se je pod nosom za Štulo. Dokler bom živa, je nikoli ne bo imel! On že ne!«

Pa še to je izrekla tako, kakor da govori sama sebi in ne hčeri, ki je napeto poslušala.

To zimo sneg dolgo ni zapadel. Vsako jutro je ležala slana, strupeno mrzla, za prst debela, in po drevju se je obešalo ivje. Po trdi, zmrzli poti je neke nedelje prišel Nežin Matevž v grapo. Slavka se ga je ustrašila, da je kar odrevenela, Matevž pa ji je dal roko, kakor bi nič ne opazil, in jo domače pozdravil. Katra je bila zunaj in nekaj časa sta bila sama v hiši. Slavka se je tiščala peči, Matevž je sedel k mizi in jo gledal. Nekoliko v zadregi je le bil, bobnal je s prsti po mizi in kar ni našel snovi za pomenek. Končno je rekel:

»Ali ste zmeraj tako sami?«

»Kdo pa naj prihaja pozimi sem dol? Čudno, da si se ti izgubil sem.«

»Zakaj? Sem rekel ... moral sem pogledati, kako je ...«
Matevž se je zataknilo in naglo se je popravil: »Mislil sem si, da moram pogledati, kako se imate.«

»Vendar nekdo, ki mu je mar, kako živimo,« je bridko rekla Slavka.

Matevž je gledal skozi okno, mencial sem in tja in potem naglo spregovoril, kakor bi se bal, da bo Katra prehitro prišla in ne bo mogel povedati, kar se je namenil:

»Ali se bosta vzela?«

Odkimala je. Matevž je vstal od mize. Nemirno je šel po hiši gor in dol.

»Zakaj ne? Ali te bo pustil tako?«

»Mati ne puste.«

Sedel je nazaj k mizi. »Toda ... kako pa bo s teboj?«

Spet se mu je nasmehnila s prezrelim, bridkim nasmeškom. »Komu je mar, kako bo z menoj?«

»Kaj pa on?« je vprašal, kakor bi ne maral izgovoriti priskutnega imena.

»Mene ne sprašuj,« je odsekala Slavka, kakor bi jo vlekel na natezalnico. »Jaz ne hodim za njim, ne vem, kaj počne.«

»Torej ga ni blizu?« Matevž se je očitno čutil.

»Ne.«

»Nista prijatelja?«

»Ne več.«

»Pa vsaj rada si ga imela!« je planil Matevž.

Skomizgnila je z rameni. Gledal jo je in zmajal z glavo.

»Čimdalje manj te razumem, Slavka. Ali si mi tako zamerila ... tisto mislim, kar sem ti takrat povedal ... da si se samo zato spustila z Martinom tako daleč?«

Mislila si je, da mu mora vse povedati, opravičiti se. Matevž bi ji verjel! On edini bi verjel, da jo je Martin vzel zoper njeno voljo, s silo. Razumel bi, da je bil čuden strah v njej, ki ji je branil, da bi se mu v odločilnem trenutku iztrgala in začela klicati mater na pomoč, strah, ki je bil razumljiv zaradi čudnega odnosa do matere, neodločnost, ki je izvirala iz globin, ki jih sama nikoli ni pregledala in spoznala. Toda bila je ponosna in ni mogla govoriti. Če bi mu

zdaj, ko je tako z njo in jo je Martin zapustil, začela razlagati, kako se je vse zgodilo, bi bilo, kakor da se opravičuje, kakor da hoče zmanjšati svojo krivdo. Zato je samo rekla:

»Je pač tako prišlo. Zdaj ni več mogoče pomagati.«

»Jaz pa sem mislil...« je začel Matevž, utihnil in jo plaho gledal, nato pa se spet zbral in povedal do konca: »Jaz sem mislil, da sem morebiti kriv. Bolje bi bil storil, ko bi ti bil zamolčal tisto, dokler ni bilo končano. Potem ko sem se izvlekel, sem spet mislil, morebiti boš ti...«

»Ali nimaš več svoje prodajalke?« je vprašala Slavka skoraj brez zanimanja. Zdaj je bilo pač vseeno.

»Ne,« je olajšano vzdihnil Matevž. »Saj sem ti rekel, da ona ni zame in jaz ne zanjo. Pa je le hotela, da se poroči. Zdaj si je našla drugega, komija, skupaj delata v konzumu. Sta se že vzela.«

»Tistega visokega, plešastega?« je vprašala, ko se je spomnila moškega, ki ga je videla v konzumu takrat, ko si je hotela ogledati Matevževo prodajalko.

»Ne, tisti je poslovodja. Neki nov je prišel, še čisto mlad, mlajši od nje. Zdi se mi, da je komaj odslužil vojaščino. No, zdaj sta skupaj.«

»To je šlo pa kaj hitro.«

»Hitro in gladko, bolj kot sem pričakoval.« Matevž se je zasmel.

Slavka je gledala mimo njega skozi okno in opazila, da je začel naletavati prvi sneg. Srce se ji je stisnilo, sama ni vedela zakaj.

»Sneži,« je rekla.

Brez zanimanja je sledil za njenim pogledom. »Saj res.« Potem je šel nazaj na staro. »Vidiš, in sem si mislil, morebiti se bo zdaj dalo govoriti s Slavko. Vedel sem, da imaš Martina, takrat na veselici sem videl. Toda mislil sem si, da si si ga izbrala le iz ključbovalnosti, zato da bi mi vračala, čeprav nisem zaslužil, zares ne, Slavka. Potem mi je pa mati povedala...«

Matevž je utihnil in Slavka ni odgovorila. Oba sta čutila, kakor da je hiša polna žalosti, ki nima ne imena ne oblike. Nič več si nista imela povedati. Matevž je mislil, kako vse drugače si je predstavljal svidenje s Slavko, in ona se je spominjala karte, ki ji jo je pisal z Vršiča in kako je šla

v Kropo in ga iskala, da bi se zblížala, ker še ni vedela za sad tiste nesrečne nedelje. Obema je bilo hudo, toda čutila sta, da drug drugemu ne moreta pomagati. Zdaj ne več...

Skoraj oddahnila sta se, ko je prišla Katra. Ni bila osorna z Matevžem, kot se je Slavka bala, celo mošta mu je ponudila. Vprašala ga je, kaj piše oče iz Amerike, in nato, ali ve, da jo je Bohinc tožil za dolg. Matevž je pritrdil in dejal, da bi si ne bilo treba izposojati pri Peharcu, ker bi tudi njegova mati posodila. Katra ga je negotovo pogledala in Slavka je razumela njen pogled: mati je že sama mislila na to, da bi si izposodila pri Neži, a si ni upala prositi. Nato je rekla Katra, da je zdaj vseeno, glavno je, da je Bohinca izplačala. Skoraj zgovorno je pripovedovala, kakšen obraz je naredil, ko mu je naštel denar, in še, da jo je domov gredoč ogovarjal in se skušal pobotati z njo, pa ga je zavrnila. Da, celo to ji je rekel, da po njegovem Martin ni storil lepo...

Bilo je prvič, da je sama omenila Martina, in Slavka se je ustrašila, da bo izbruhnila in začela Martina in njo sramotiti. Toda Katra je mirno omenila Tončka in dejala Matevžu, da zdaj verjame...

»Jaz sem bil zmeraj prepričan o tem,« je rekel Matevž. »On ga je izdal. In niti tega mu ne verjamem, da je bil zares v Dachau! Nihče naših ga ni videl, nobeden ne ve povedati, da bi bil z njim skupaj. Domov je prišel, ko so bili vsi že davno doma, šele na jesen petinštiridesetega. Toliko časa je čakal gori nekje, ker se je bal. Morebiti je mislil ostati kar gori, pa je spoznal, da bi mu ne bilo ravno mehko postlano, in se je vrhil. Potem si je pa izmislil pravljico o tem, kako so ga zajeli žandarji, ki so že vse vedeli, in da je v Dachau nosil mrlič v peči...«

Katra je prikimala Matevževim besedam. Oglato, strogo lice se ji je napelo, ugasle oči so ji zagorele, ko je rekla:

»Ko bi mu mogli dokazati!« Naredila je kretnjo, kakor da nekaj lomi na dvoje.

»Ali je izdal Martin sam ali pa v dogovoru s starim,« je rekel Matevž. »Nobenemu ne zaupam.«

»Stari je cigan, tolikšen kot Martin pa le ne,« je rekla Katra. Nato je hipoma ježno vzklopela: »Pa da se je hotel še našega grunta polastiti!« Mignila je z glavo proti peči. »In tale mu je pri tem pomagala!«

»Slavka pa že ne!« je ugovarjal Matevž.

»Mati... mati,« je zastokala Slavka.

Stara jo je preteče pogledala. »Saj me ne boš premotila, ne,« je rekla. »Martin me je dolgo vlekel, slednjič so se mi pa le oči odprle. Dekle pa... Zdaj vzdihuje: Mati, mati... Zakaj nisi prej klicala matere? Toda kaj je mati, kadar pride takle podmuljenec! Ne vem, kaj sta se menila, za mojim hrbtom, ne kaj sta počela, pa mi je tudi vseeno. Ona že ima svoje! On pa...«

»Tudi Martin bo že še dobil svoje,« je odločno, ježno rekel Matevž. »Že marsikdo je mislil, da je vse, kar je storil, pozabljeno in prikrito, pa se je pozneje izkazala resnica, tudi pri njem se bo!«

»Da bi se vsaj! Samo to bi še rada čakala, potem naj umrjem! Toda Martin na mojem ne bo gospodaril! Ne, in če bi morala požgati z lastno roko!«

Slavka je prestrašeno strmolela v mater, Matevž je spravljivo rekel: »No, no...«

»Da, in če bi morala z lastnimi rokami požgati!« je strastno ponovila Katra. »Kdaj že bi se bila ta streha podrla, ko bi jaz ne bila skrbela zanjo! Kdaj bi bil že grunt propadel! Vse sem držala na svojih ramah in vseeno mi je, če izgine v nič, toda on tu ne bo nikoli gospodaril!«

»Mati, saj ne bo! Nikoli!« je kriknila Slavka in vstala.

Katra je ni pogledala. »Noč in dan nimam miru,« je zamomljala. »Zmeraj mislim na Tončka, kako je ležal na snegu in mu je manjkalo teme. Pa toliko krvi je bilo okrog njega, toliko krvi... In Nemci so stali zraven kakor lovski psi, ki so raztrgali divjad! Mislim, obračam in, kakor obrnem, vem, da je bil Martin kriv! Zdaj pa ta podmuljenec živi, Tončka pa ne bo nikoli več...«

Matevž in Slavka sta se spogledala. Čutila sta težo, ki jo je nosila na sebi ta stara žena, žalost, ki se je sprevračala v blaznost, in mračen obup, ki jo je gnal v misel, da je bolje, če uniči delo svojega življenja, kot da bi ga užival morilec njenega sina. Slavka se je zgreznila vase in začutila žgoče sovraštvo do Martina, sovraštvo, ki ji je hotelo razgnati prsi. Težko je dihala. Otrok pod njenim srcem se je bolešno zganil in za hip jo je prešinilo, da je Martinov. Potem je odgnala to misel. Moj si, samo moj! je pomislila, kakor da bi jo moglo

nerojeno bitje razumeti. Otrokovo gibanje jo je umirilo. Toda še zmeraj je čutila, da je hiša nabita s sovraštvom in slepo strastjo, ki se ne bo ustavila, dokler se ne zgodi nekaj velikega, usodnega. Kakor da bi to, kar se je zgodilo dóslej, še ne bilo dovolj težko in usodno.

Potem niso govorili več o tem. Matevž si je prizadeval, da bi obrnil pogovor drugam. Celo Katra se je unesla. Še pred mrakom se je Matevž poslovil. Slavka ga je spremila do konca hiše. Videla je, kako je včasih skrivaj ošinil njeno iznakaženo postavo, toda pred njim ji ni bilo nerodno. Več je vedel o nji, bolje jo je razumel kot kdor koli drug. Stisnila sta si roki in Matevž se je zagledal po praznem sadovnjaku, ki ga je opadel sneg. Še zmeraj je naletavalo.

»Ali se spomniš ... takrat pod češnjo?« je rekel tiho.

Pokimala je in stisnila ustnice. Da, takrat pod češnjo ... Šele zdaj je razumela, kako dober in pošten je bil. Ona pa mu je v svoji otroški zaletelosti tako hudo zamerila, ker je hotel, da bodi med njima vse jasno ...

Počasi se je odpravljal, kakor bi se mu ne ljubilo prav zagaziti v sneg. Še enkrat ji je stisnil roko.

»Pa nič ne zameri. Moral sem videti, kako ti je.«

»Ti ne zameri, Matevž. Je pač tako, da morava vsak svojo pot.«

Globoko je zajel zraka, voščil lahko noč in šel. Gledala je za njim, ko je izginjal v metežu. Naletavalo je bolj in bolj.

11

Zalosten in zlovoljen je Matevž bredel v sneg in se jezil, ker mu je vso pot spodrsavalo na ledu, ki ga je sneg prekril. »To ti je pot! Kakor takrat, ko smo bili v partizanih,« je mislil in si otiral z obraza snežinke, ki so se mu obešale na trepalnice. Ko se je prikopal do vrha, je trenutek preudarjal, ali naj gre v Kropo, potem se je odločil:

»Nič, kar domov pojdem. Če ponoči ne bo več snežilo, bom zlahka v eni uri v Kropi, če ga pa namede, potem jutri ne bo za vožnjo in je vseeno, če pridem nekoliko pozneje. Sicer pa mora avto tako v popravilo, razplinjač ne dela prav.«

Obrnil se je in zavil na vas. Šel je mimo hiš in čutil za zadržanimi okni prijetno toplino. Kar prevzelo ga je.

»Pa je le drugačno življenje tu kot v mestu,« je občutil. »Če bi le ljudje vedeli, da jim je dobro, mnogo bolje kot nam, ki se pehamo za kruhom drugod. Za pošteno krvavico in kos domačega soržičnega kruha dam vse, kar mi v gostilni nanosijo na mizo!«

Šel je ravno mimo gostilne in zdelo se mu je, da skozi slabo zagrnjeno okno vidi Martina. Zavil je proti pragu, a se premislil! Ne, ne bo izzival.

Hipoma se mu je storilo, da je pravzaprav truden in sit vsega, brezkončnih cest, bencinskega izpuha, večnega popravljanja avtomobilov, in sit ljudi, ki se med njimi kar ni dobro počutil. Spet mu je stopila pred oči Slavka! Ko bi se ne bilo vse tako grdo podrlo, kakor se je, bi lahko mislil na svoj dom. Bi spomladi vedel, kako zadiši zemlja. V tovarni pa poznajo samo železo. Prav. Toda Matevžu bo železo vedno hladno in tuje, ker ga ni jemal v roke od otroških let.

Otresel se je misli in stopil v domačo vežo. Toplo mu je dahnilo naproti. V peči je pokljala žerjavica. Mati je pomolila glavo skozi hišna vrata.

»Kdo pa je?«

»Jaz. Dober večer, mama.«

»A, ti si. Sem mislila, kdo neki prihaja tako pozno.« Neža je hitela zapirati vrata. »Kako da si tako pozen? Samo pogledaš domov, pa spet greš!«

»Nocoj bom ostal doma,« je trudno rekel Matevž in stopil v hišo.

Sam je obsedel v hiši. Mati je ropotala na ognjišču, vedel je, da mu pripravlja večerjo. Razgledoval se je po domači hiši. Bila je nizka, majhna, bajtarska, toda urejena in snažna. Pod ogledalom je stal šivalni stroj, na mizi je bil pisan prt in v kotu visoka vaza s suhim cvetjem. Tla so bila belo poribana in Matevž se je nasmehnil, ko je opazil sledove svojih stopinj na podu. To se bo mati jezila! Vedno je tako zelo skrbela za red v hiši! Na obešalnikih je videl nekaj pisanih bluz; mati se je zmeraj jezila, ker ji je oče pošiljal tako pisano šaro. Hkrati pa je bila vesela in vaškim dekletom je prodajala rožaste svilene rute, ki jih je dobivala od moža.

Od bluz je Matevžu ušel pogled na očetovo povečano fotografijo, ki je visela na steni. Nič se ga ni mogel spomniti in tihi, vase zaprti mož mu je bil zmeraj nekam tuj. Hkrati ga je misel polnila s pritajenim hrepenenjem, da bi ga videl. Že od otroških let je bilo tako. Imenitno se mu je zdelo, da ima očeta v Ameriki, hkrati pa si je želel, da bi bil doma, kakor so drugi očetje. Morebiti bi bil strog, strožji kot mati, a Matevž bi kljub temu čutil, da je njihov dom v resnici dom, da so družina. Zdaj je oče gotovo že hudo v letih. Matevž jih ima sedemindvajset. Čas bi bil, da bi se vrnil domov. Dovolj dolgo je delal po clevelandskih tovarnah!

Mati je prišla z večerjo in Matevž je brez slasti začel jesti. Med jedjo je vprašal:

»Je oče kaj pisal?«

»Saj res! Kmalu bi bila pozabila!« Neža je prizadevno pobrskala za ogledalom na steni, našla pismo in ga dala sinu. Matevž je razgrnil liste, popisane z veliko, okorno pisavo in bral. Pismo je bilo natanko tako kakor vsa pisma, ki jih je pošiljal oče že skozi leta in leta. Še zmeraj je živel in dihal z domačijo. Poizvedoval je, kako je z Matevžem, ali je še zmeraj šofer. Najraje bi ga vzel k sebi v Ameriko, kjer da šoferji lahko zaslužijo, samo če so res dobri. Nato se je razpisal o njivah in prosil ženo, naj mu sporoči, kaj so kje vsejali in koliko so pravzaprav pridelali. Prav kakor bi bil šele pred nekaj meseci odšel z doma, tako je pisal o svoji zemlji.

»Zakaj pa ti piše?« se je začudil Matevž in naglas prebral odstavek:

»Če bi se zgodilo, da bi jaz tu umrl, je vse poskrbljeno, da bosta ti in Matevž dobila, kar bo ostalo po meni. Veliko nimam, življenje je tu drago in delati tudi ne morem več tako kakor mladi. Nekaj sem si pa le prihranil in potem glejta, da si s tem denarjem popravita hišo; do danes mi še nisi sporočila, ali si prekrila hlev z denarjem, ki sem ti ga poslal lani, ali ga še nisi. Rad bi pred smrtjo še enkrat videl domače kraje, pa tebe, Neža, tudi in Matevža, a človek nikoli ne ve, kako mu pride. Kakor je namenjeno, tako bo. Tri mesece nisem nič delal, noge so mi otekale, doktor pravi, da je vodenica, pa ne vem, so mi prejšnja leta tudi otekale, a je spet prešlo in če bi le kaj bilo, sem za vse poskrbel in moj

testament hrani Mr. John Rakowetz, to je sin nekega rojaka z Dolenjskega in je advokat, jaz se zanesem nanj ...»

Matevž je odložil pismo in pogledal mater. Sedela mu je nasproti, zamišljeno poslušala in si brisala solze. Pomenljivo je prikimala.

»Naj oče vendar pride domov!« je vzkliknil Matevž. »A hoče umreti na tujem? Si mu že pisala, mama?«

»Veš, da sem!« Neža si je otrla solze s predpasnikom. »A saj veš, kakšen je!« je potožila. »Petnajst let se že pripravlja, da bi prišel domov, a še zdaj ni prišel. Pred vojno je že nameraval, za trdno mi je pisal, da bo delal samo še do zime v rudniku in da se bo potem vrnil, nato pa je prišla vmes vojna. Po vojni je tudi vsako leto pisal, da pride, a se še zdaj ni odločil! In vse se mi zdi, da se tudi ne bo.«

»Piši mu, da mora priti! Ali pa mu bom pisal jaz!«

»Ti mu piši, ti,« je rekla Neža. »Če je zelo slab, bo že prišel. Če se mu pa izboljša, bo hotel še zaslužiti in bo ostal.«

Matevž je zamišljeno prikimal. Za očetovim pismom je čutil tragedijo izseljenca, ki ni našel zlatih gradov, kakor si jih je obetal, in je trdo delal, skrbno hranil in užival v tem, da mu je kupček počasi rasel, toda zdel se mu je še vedno premajhen, da bi se že vrnil domov. Če se hočeš vrniti iz Amerike, moraš prinesiti domov mnogo denarja, drugače te ljudje ne cenijo.

»Dovolj je,« je rekel Matevž. »Pisal mu bom, da bomo živeli, če prinese kaj ali nič. In priti mora, zadnji čas je že.«

Neža je zamišljeno prikimala. Potem je mirno obsedela in gledala, kako sin večerja. Bila je majhna in debelušna, v obraz gladka in še zmeraj čedna, ni se prezgodaj zgarala in postarala kakor kmečke gospodinje. Matevž ji je bil neverjetno podoben, samo po rasti je bil višji, bolj očetov. Bil je edinec in Neža je bila vsa zaverovana vanj. Ko je zdaj opazila, kako se mu jed upira, je vprašala:

»Kaj pa ti je, da ne ješ? Saj bi ti napravila kaj drugega, toda kaj naj v taki naglici?«

»Je že dobro,« je rekel Matevž, »pa nisem lačen.«

»Kaj ne boš lačen, če si prišel iz Krole?«

»Nisem prišel iz Krole. Pri Baronu sem bil, stara mi je dala mošta,« je odkrito, kakor zmeraj, povedal Matevž.

Neža je vedela za njegovo rvanje z Martinom zaradi Slavke in je takrat sina hudo oštevala. Tudi zdaj ji ni bilo čisto po volji.

»Kakšnih opravkov si pa imel pri Baronu?«

»Nobenih,« je rekel Matevž.

Neža je vzdihnila in se presedla. Oble roke je prekrižala v naročju.

»Nikoli se ne boš spametoval in unesel,« mu je očitala. »Čas bi bil, da bi se oženil. Drugi tvojih let so že gospodarji, samo ti visiš in fantuješ in se ne domisliš, kaj bi bilo prav. Jaz ne bom zmeraj!«

»No, no, mama!« Matevž se ji je smehljal. Potem jo je podražil: »Ko sem se hotel oženiti, si mi pa branila!«

»Saj, tisto iz konzuma! Pametno izberi, pa ti ne bom branila!«

Matevž se je zresnil. »Saj sem si, pa...«

»Po toči je prepozno zvoniti,« je menila mati.

»Menda res.«

Neža je nekaj časa molčala, potem pa jo je zmogla radovednost in je vprašala:

»Ali je hudo potrta?«

»Saj si lahko misliš.«

Ženska je kimala, potem pa v nenadnem navalu sočutja vzdihnila:

»A kaj je le mislila! Tako mlada je še, pa gre in si pokvari življenje za zmeraj!«

»Ne vem, kaj je ona mislila, vem pa, da je Martin mislil na grunt,« je rekel Matevž.

»Saj! Grabežljiv je kakor vsi Bohinčevi! To so pravi volkovi.«

Matevž je resnobno prikimal, nato pa hudomušno menil:

»In če bi bil Slavko hotel vzeti, ali bi ti bilo prav?«

»Nič ne rečem. Toda mlado je še, hudo mlado...«

»Pa bi jo bil vzел,« je zatrdil Matevž. »Prav za trdno! In čeprav bi bil moral pustiti službo in se vpreči v grunt.«

Neža ni rekla nič, samo prikimavala je. Razumela je življenje in ji je bilo skoraj žal, da je s Slavko tako prišlo.

»Povrh pa še pravijo, da se Martin spet ženi pri Vrhovski Angeli,« je povedala.

Matevž je zinil od začudenja. »Kje ga bo pa vzela! Saj mora vendar vedeti!«

»Seveda ve.« Neža se je hahljala. »Spodrecala pa ga zaradi tega ni. Mogoče jo je prepričal, da otrok ni njegov.«

»Pojdi, pojdi, mama, koga neki bo prepričal!«

»Pravijo, da se dela, kot bi o Slavki nič ne vedel.« Neža je premišljevala, ali naj reče ali ne, nazadnje se je le odločila in povedala: »In še to je slišati, da govori okrog, da otrok ni njegov. Tisti, ki je poleti z njo češnje bral, tisti bo vedel, kako je s tem, so ga slišali reči. Ali jih nisi ti, Matevž?«

Matevž je razburjeno vstal in stopil k peči. »Sem,« je rekel, »jaz sem ji pomagal češnje brati. A če to govori o meni...«

»Če bi bila jaz na tvojem mestu, bi zdaj ne hodila okoli Barona,« je rekla Neža.

»Ti tega ne razumeš, mama,« jo je zavrnil Matevž.

»Zmeraj si trdil, da te ne razumem,« je nekoliko grenko dejala Neža. »Takrat, ko si šel v partizane, te tudi nisem razumela, jeli? In ti nisem nosila hrane in obleke, dokler si bil pri terencih? Nisem vsak dan tekla v Kropo samo zato, da bi izvedela, kaj je z Nemci in če ne pripravljajo hajke?«

»Saj si, mama, saj si,« je spravljivo rekel Matevž. »Nerodno jo je prijel za roko in jo bežno pogladil. »Drugih stvari pa ne razumeš. Ali je treba Slavko obsojati, ker jo je ta cigan spridil?«

»Jaz je ne obsojam, snili se mi. Samo tebi svetujem, da se nikar ne mešaj v to godljo, ko si Martin že brez tega dovolj prizadeva, da bi vrgel krivdo na druge.«

»O tem se bom pa sam pomenil z njim!«

»Nikar, Matevž!« se je zgrozila Neža. »Ne dregaj v osir!«

»Pa bom, če gre za mojo čast! In za Slavkino... da, za njeno tudi!«

»Pusti zdaj Slavko in pozabi. Drugega ti ne preostane.«

»Menda res ne, a molčal ne bom.« Matevž je pomislil, kako je vendar čudno, da so ljudje v najglobljem bistvu ostali prav takšni, kot so bili pred vojno. Toliko je slišal in bral o tem, da nezakonski otroci ne smejo več trpeti krivice, kakršno so trpeli nekoč, in vendar mu je bilo, kot bi ga nekdo mahnil s kolom po glavi, ko je zvedel, kaj se je zgodilo s Slavko. In vaščani — prav tako jo obsojajo, kakor bi jo bili pred dvaj-

setimi leti, in prav tako malo zamerijo Martinu, kakor so zmeraj malo zamerjali nezakonskim očetom. Ni se mogel premagati in je ježno vzrožil: »Rad bi pa le vedel, čemu smo štiri leta nosili glave naprodaj, če se danes nihče ne upa zavzeti za zapeljano dekle in povedati zapeljivcu v obraz, kaj si misli o njem! Pa še takemu, kakršen je Martin!«

»Tak je svet. Ti ga ne boš obrnil.«

»Zakaj ne? Štiri leta smo ga obračali in tudi obrnili! Pa da bi ga tu ne?«

Neži je bil pogovor prekočljiv in je vstala. »Ali ne bi šla spat, Matevž?«

»Prav.« Matevž je bil voljan. Imel je toliko razmisliti, da je želel biti sam.

Ko je že hodil po podstrešni kamri, kjer je bila zmeraj pripravljena postelja zanj, se mu ni dalo leči. Slišal je, kako je mati spodaj ugasnila luč in odšla v kamro. Ves čas je mislil na njene besede, da Martin namigava nanj, čeprav z imenom še ni prišel na dan. Sedel je na posteljno končnico in premišljeval:

»Moral se bom temeljito pomeniti z njim. Kaj si neki misli? Na semnju sem moral požreti sramoto in izzivanje, ker so drugi posegli vmes, toda samo eno naj mi še kdaj zine, pa se bova drugače spogledala! Ko bi ga zdajle srečal, to bi...« Zaželel si je, da bi imel Martina pred seboj. V jezni ihti si je predstavljal, kako bi ga zdelal. Zase in še za Slavko!

Hipoma se je domislil, da bi ga še utegnil dobiti v gostilni. Še isti trenutek si je zapel suknjič in odšel tiho po stopnicah. Ni maral, da bi mati vedela, kam gre. Vražje stopnice so škripale, presušeni les je počil pri vsakem koraku in Matevž si je prizadeval, da bi stopal nalahko. Mati ni vstala... Odrinil je zapah in stopil ven.

V gostilni je še gorela luč. Zagazil je v sneg, nasulo ga je že do gležnjev in še zmeraj je padal v gostih kosmih. »Zjutraj bom breedel v celo,« je pomislil in skoraj žal mu je bilo, ker ni bil odšel od Barona naravnost v Kropo. Toda če zdajle dobi Martina in mu dopove enkrat za vselej, naj njega ne meša v svoje umazane posle, mu bo malo mar jutranje poti.

Ni se zmotil: Martin je res sedel v gostilni. S starim Karničarjem, mladim Valentinom in Peharčevim Tonetom so kvartali. Razen njih ni bilo nikogar v gostilni. Niso se zmenili

zanj, samo Karničar mu je pokimal. Pritekla je domača hči in vprašala, kaj bo naročil.

»Dva deci,« je rekel Matevž in sedel. Ko mu je dekle nalilo vina, je izzivalno glasno dejal: »Saj bi dal za pijačo, pa nikogar ni, da bi pil!«

»Kako da ne?« se je hitro oglasil Karničar. »Tu smo kar štirje!«

»Le daj za pijačo, Matevž, saj dobro služiš,« je uščenil mladi Valentinov gospodar.

Martin in Peharčev sta previdno molčala.

Matevž je uvidel, da bo moral zgrabiti naravnost.

»Bi dal,« je rekel, »pa vem, da bi se Martinu v grlu zataknilo, ko bi pil za moj denar!«

»Zakaj neki,« je malomarno rekel Martin.

»Ker sta se na semnju tepla za dekle, ha, ha!« se je zakrohotal Karničar.

»Jaz se nisem za nobeno tepel,« je odbil Martin. »Samo zgrabil sem ga, ker je skakal vame kakor petelin na tujem plotu.«

Valentin je spoznal, da se grizeta in iščeta, kako bi prišla drug drugemu do živega. Ni mu bilo do prepira, še manj do tepeža. Človek mimogrede katero stakne in če ni drugega, moraš hoditi po sodnji in pričati. Skušal je obrniti pogovor:

»Tisto bi že lahko pozabila! A veš, Matevž, vi, ki ste partizanili in ste zdaj v partiji, bi le morali gledati nekoliko tudi na nas kmete. Takrat, ko ste nas potrebovali, ste nam obetali dobro življenje, zdaj pa ...«

»Kar pritoži se,« je hladno rekel Matevž. »Imaš svoj odbor, tja stopi in jim povej, jaz nisem odbornik in ne poslanec. Saj si sami urejate; malo bolj človeški bodite drug z drugim, pa vam bo bolje. A to je, da človeški biti ne znate!«

»No, no, no,« je zamomljal Karničar, »kdo pa ni človeški?«

»Sami si urejamo!« se je jezno oglasil Martin. »Mi smo zato tu, da prikimamo, kadar odbor kaj reče! In samo zini katero, pa ti bodo pokazali, kaj znajo! Zaman se niso štiri leta učili v hostah!«

Karničar je pogledal stran in mešal karte, Valentin je hitro nagnil kozarec in samo Tone se je zasmel. Matevž je vstal in se obrnil naravnost nanj.

»Tone, ali nisi bil partizan?«

»Čemu pa sprašuješ, ko veš!«

»Potem se pa kar ne pusti sramotiti! Eno mu primaži, pa po partizansko!«

»Komu? Meni?« Martin je grozeče vstal. Bil je za dobro glavo višji od Matevža, pa plečat in močan, da je bil Matevž zraven njega kot deček. Toda Matevž se ni ustrašil.

»Tebi, komu pa? Če že ne zato, ker svoje pankrte drugim podtikaš, pa zato, ker se zaletavaš v partizane!«

»Ti!« Martin je zapretil s pestjo. »Če te zdajle stisnem v primož, se ne boš tako zlahka izmotal kakor zadnjič!«

»Tudi ti ne. Danes ni gasilcev, da bi naju vlekli narazen.«

»Nehajta, nehajta!« je miril Karničar. »Kaj se vama je treba rvati?«

»On je začel, ne jaz,« je zviška rekel Martin.

»Sem! Zato sem začel, ker mi Martin podtika svojega pankrta!« je zavpil Matevž.

Martin se je porogljivo zasmel in pomežiknil Valentinu. »Glej ga no, zacvilil je kot mačka, če ji na rep stopiš! Kdaj sem pa komu rekel? Nobenega imena nisem imenoval! A če Baronova zvrča name, menda ne bom vzel nase, kar ni moje!«

»Seveda ni!« se je rogal Matevž. »Zato si pa poslal strica snubit in ga je stara Baronovka vrgla skozi vrata!«

Martinu so se napele žile na sencih, besno je zamahnil. Matevž je odskočil in se zapražil vanj spretno kot mačka. Spoprijela sta se. Martin je trdo telebnil na tla, toda takoj se je pobral in skušal zajeti Matevža čez pas. Matevž se je izmikal, njegova pest je plesala Martinu pred očmi in udarjala je, da bi zbila vola, le Martin se ni vdal. Sunil je z glavo naprej in Matevževa pest je zadela v prazno. Takrat ga je Martin zgrabil in podrl. Pokleknil mu je na prsi, ga tlačil in grčal:

»Boš preklical?«

»Nikoli! Ti preklič! Tu, pred vsemi!«

Družina se je nagnetla med vrati, gostilničar je posegel vmes. »V gostilni ne maram poboja!« je zavpil. »Že tako jo imam samo v zakupu! Naj se razve, pa mi jo bodo vzeli! Nehajta, hudiča!«

Potegnili so ju narazen. Težko sopeč sta stala sredi hiše. Martin se je prvi obrnil, vrgel na mizo denar za pijačo in šel.

»Ne bom se tepel s fantalini zaradi povožene deklinе,« je vrgel med vrati. In ko je že stal v veži: »A samo eden naj mi

še zine, da je pankrt moj! Vsi ste priča, kako se je gnal zanjo!« S težkimi koraki je odropotal na pot.

Matevž je ostal malone osramočen. »Lepega vraga sem si skuhal,« je pomislil. Če doslej niso verjeli, zdaj bodo, da je otrok moj. Mar bi ga pustil v miru, ali pa bi se pomenil z njim med štirimi očmi.« Toda takoj ga je prevzela kljubovalnost. »Kar je, pa je! Takle cigan ne bo pometal z menoj!« Karničar in Peharčev sta se primaknila k njemu, Valentin je obsedel v kotu. Gostilničar je godrnjal pri peči.

»Ta Baronova punca, kakšna pa je, da se mlatita zanjo? Pa danes že drugič in obakrat pri meni! Tega mi je že preveč!«

»Saj se ne mlativa za Baronovo Slavko,« je rekel Matevž. »Zato sem ga, ker bi rad svoj koš naprtil meni na rame!«

»Nekaj je res govoril,« je ušlo Karničarju, pa se je takoj pokesal in popravil: »Če si niso vsega babnice izmislile.«

»Kaj bo on z Baronovo, ko se misli priženiti na Vrhovše,« je ujedljivo dejal Valentin.

»Pa se je najprej mislil k Baronu, a ga je stara odgnala.«

»Pravi, da je snubil, ker se mu še sanjalo ni, kako je z dekletom, da se je spečala z drugim.«

Matevžu je govorjenje presedalo in je vsemu navkljub poklical liter vina. Beseda je takoj stekla drugam in preden so liter izpraznili, so bili vsi dobre volje, celo Valentin je hvalil Matevža. Precej pozno so se razšli, Valentin in Karničar v svoj konec, Peharčev in Matevž sta imela kos poti skupaj.

Tiho sta stopala po novo zapadlem snegu. Potem je spregovoril Matevž:

»Pa da se takile vsajajo po vasi, kot je Martin! Vi jim pa pustite!«

»Ali se boš z bikom bodel?« se je otresel Peharčev. »Nič ne opraviš.«

»Jaz bi se!« je pribil Matevž.

»Ti že, kaj ti morejo! Službo imaš. Kaj pa mi? Politika je eno, gospodarstvo pa drugo. Če samo na vozarjenje lesa pomislim! Bohinec se je sporazumel z upravo in vse leto vozi s parom konj. Upravi priporoči tistega, ki tuli v njegov rog, druge odbije. Kdor ima, temu je tudi danes še lahko.«

Matevž je jezno gazil sneg. »Primoj,« je rekel srdito, »da ne vem, zakaj sva včasih gazila sneg, pa kar do pasu! Če je

tako, kakor praviš, in si ne upate ustrahovati enega samega Bohinca!»

Peharčev mu ni odgovoril in ko sta se ločila, sta si samo mrmraje voščila lahko noč.

Matevž je oral gaz. Še mimo treh, štirih hiš in bo doma. Mati se bo jezila, ko bo zvedela za pretep. Po pravici. Bolje bi bil storil, ko bi bil ostal doma. Toda kaj, ko se pa vse kuha v človeku! Take krivice ne moreš mirno požreti, drugače bi ljudje ves čas mislili, da je Martin v pravici! A vendar je neumno. Slavka je tako ali tako izgubljena...

Bil je tako pogreznjen vase, da ni opazil sence, ki se je tajila pod Olipovo skladovnico drv. Kakor strela z jasnega ga je zadel udarec po glavi in brez glasu se je zvrnil v mehki sneg...

Ni se zavedal, kako dolgo je ležal, biti je morala samo kratka omedlevica. Skušal je vstati, pa ga je napadla vrfo-glavica in je spet omahnil na tla. Potem je poskusil znova in pokleknil v mehki sneg. Na tleh je videl temni madež in se prijel za glavo. Kri se mu je lepljivo oprijela prstov. V skladovnici je otipal dolg oklešček, oprl se je nanj in tapal proti domu. »Martin me je,« je vedel. »Ubiti me je hotel.« Po hrbtu ga je spreletel srh. Nagonsko je segel v žep, kjer je nosil žepni nož krivec. Trdo ga je oklenil in ga držal, kakor bi se bal, da bo Martin zdaj pa zdaj spet navalil nanj. Toda Martina ni bilo več in v vsej vasi ni gorela nobena luč, samo sneg je padal tiho in na gosto.

Splazil se je v svojo podstrešno kamro in legel. Ponoči ga je jela kuhati vročica in zdelo se mu je, da se vse okrog njega vrti, kar naprej vrti. Zaječal bi, zaklical, naj vendar pride kdo in ga potegne iz tega vrtečega se kolobarja, toda z ostankom zavesti je čutil, da bi potem prišla mati, nihče drugi kot mati, nji pa se ni hotel pokazati ves krvav in potolčen. Tako je trpel v vročici do jutra, ko ga je mati prišla klicat. Matevž je zamijal, vse se je vrtelo okrog njega: soba, mati in svetilka pod stropom. Mati je zakričala in planila k njemu.

»Jezus, Matevž, kdo pa te je?«

»Martin,« je rekel Matevž in potem sta utonili mati in soba in obločnica pod stropom se je nehala vrteti...

Še tisto popoldne so odpeljali Matevža v bolnišnico. Ugotovili so pretres možganov. Proti večeru sta prišla dva miličnika iskat Martina. Ni se jima upiral.

»Sem radoveden, kakšne sitnosti bodo spet,« je rekel, ko sta ga odvedla. »Je pa že spet kaj narobe zaradi žganjekuhe, ali kaj ...«

Vsa vas je govorila o nenavadnih dogodkih in edino stara Baronovka in Slavka v svoji samoti nista zvedeli ničesar.

11

Čez mesec dni se je Matevž vrnil iz bolnišnice in kmalu potem je bila razprava proti Martinu. Matevž je slabo odrezal; priče, razen Karničarja, ki ni hotel vedeti nič, so izpovedale, da je on začel izzivati Martina. Bohinc je pričal, da je Martin tisto nedeljo prišel iz krčme pred deseto in potemtakem ni mogel biti zunaj ob uri, ko je bil Matevž napaden. Morebiti ga sploh nihče ni udaril, prav lahko mu je tudi spodrsnilo na poledenelih tleh in je padel. Preiskava na kraju samem ni dognala nič, ker se je do jutra naletelo snega do kolena in so razen tega vaščani že takoj zjutraj izhodili pot. Našla se je celo priča, ki je izpovedala, da je Matevž že na semanjo nedeljo izzival Martina in da sta se potem stepla. Matevž razen matere ni imel nobene priče, a tudi mati je vedela povedati le, da ga je našla v postelji, prebitega na mrtvo, in da ga ni udaril po glavi nihče drug kot Martin. Tako se je sodišče končno odločilo, da Martina oprosti. Matevž je imel razen tega še sitnosti pri podjetju; personalni referent mu je rekel, da podjetje ne more imeti v službi šoferja, ki izziva po gostilnah pretepe. Požrl je krivico in samo globoko užaljen zamrmral:

»Hudiča, da res ne vem, zakaj sem bil partizan!«

Po nesrečni razpravi se dolgo ni prikazal domov. Bal se je, da mu bo celo mati očitala. Razen tega je vedel, da bi se ne mogel zadržati, če bi kje srečal Martina, in potem bi se spet začelo vse znova.

Martinov ugled pa je po razpravi rasel. Nikogar ni bilo v vasi, ki bi ne bil verjel, da je Martin pričakal Matevža in ga mahnil s kolom, toda izmuznil se je tako spretno, da so ga morali malone občudovati. Zdelo se je, da Bohinc in Martin

zmoreta vse. Zdaj je Martin že javno namigaval, da se Matevž ni zamenjaval zaradi Slavke in da že mora imeti kaj z njo. Nikomur več ni prikrival, da se ženi pri Vrhovski Angeli. Ljudje so mnogo govorili o tej ženitvi in pri tem skoraj pozabili na Slavko, ki se nikoli ni prikazala na vasi.

Novice o pretepu, o tožbi in o Martinovi ženitvi so počasi prihajale v Baronovo grapo. Če že poleti ni bilo obiskovalcev, se je pozimi še bolj poredko kdo izgubil v samoto. Včasih je prišel stari Karničar, ki je iz dolgočasje oblezel vse hiše, kjer so imeli pijačo, posedel, izpil kozarec žganja in po malem pripovedoval, kaj je novega na vasi. Zdelo se je, da se nihče ne zmeni za njegovo pripovedovanje. Katra je tu in tam rekla besedo, Slavka je ves čas molčala. Ko je pripovedoval o razpravi, je Katra rekla:

»Saj ni pravice na svetu!«

»Kdaj pa je še bila?« je rekel Karničar in se utrujeno smehljal.

Mati in hči se nikoli nista pogovarjali o novicah, ki jih je prinesel. Slavka je včasih imela na jeziku, da bi sprožila pomenek o tem, toda Katra je bila tako redkobesedna, da ji je pogum upadel. Končno... saj je vseeno. Vse besede na svetu ne morejo ničesar več spremeniti. Vdano je prenašala sramoto in trpljenje in samo včasih se ji je zazdelo, kakor da se mora zrušiti pod težo bremena, ki ji ga nihče, prav nihče ne pomaga nositi.

A tudi Katri je bilo to zimo težko, tako težko, kakor še nikoli. Zjutraj, ko je vstala, se je zavedela, da je spet nov dan, dan, ki bo prav takšen kot vsi drugi in ne bo prinesel olajšanja. Šla je čez dvorišče, ki je bilo poledenelo in se ilovica ni oprijemala cokol kakor sicer skozi vse leto. Velika oreha, ki sta poleti zagrinjala hišo s širokimi krošnjami, sta stala gola, a sonca kljub temu ni bilo v hišo. Komaj zjutraj je nekoliko posijalo skozi okna, potem se je prevesilo in hiša je ves dan tonila v senci in mrazu. Debel sneg je pokrival streho in s svojo težo upogibal sleme na svislih. Katra je mislila na čas, ko bodo od strehe visele ledene sveče in bo pritisnila odjuga, in iz navade zaskrbljeno pogledovala v strmino, s katere so se prožili plazovi.

V nji je nastala čudna sprememba, ki si je sama ni znala razložiti. Vseh trideset let nikoli ni marala Baronove hiše,

bila ji je tuja kakor takrat, ko so jo, mlado ženo, prvič pripeljali na novi dom. Takrat je bilo poletje, Katra je videla stara oreha in prvič v življenju začutila njun grenkobni vonj, ki naj bi jo spremljal skozi in skozi, videla je ilovnato dvorišče in vprašala:

»Ali nikoli ne posije sonce v hišo?«

»Sonca pa res nimamo,« je rekel njen rajni. »V hiši ne. Pa ga boš imela dovolj na polju, vse je na pripeki.«

Takrat se ji je zdelo, da se je tudi njeno življenje pogreznilo v senco. Vse je bilo drugače, kot je bila vajena z doma. Mož jo je učil, kako mora izkopavati krompir, da se ji ne bo ves sproti strkljal v dolino, kazal ji je, kako mora prevezati rjuho nosilnico in si jo zadeti na pleča. Prvo poletje ji je vzel srp iz rok in ji pokazal, kako naj žanje. »Pri nas v hribih je to vse drugače kot v dolini in ljudje se ti bodo smejali, če boš delala, kakor si bila vajena doslej.« Katra je stisnila ustnice in si prizadevala, da bi se v vsem ravnala, kot so bili ljudje tod vajeni. Rajni je bil dober z njo, nikoli ni bil surov, nikoli ji ni ukazoval. Brez njega bi ne bila vzdržala. Ščasoma pa se je privadila vsemu in opustila je celo svojo dolinsko govorico, zatezala je pojoče, kakor so govorili ljudje po vaseh tja do Dražgoš. Toda udomačila se ni. Nikoli ni pozabila žetve na dolinskih njivah in pogosto si je dejala, da bi zbežala, ko bi ne imela moža in otrok.

Vseh trideset let je bilo tako, zdaj pa je nenadoma začela gledati hišo in grunt z drugimi očmi. Ko je stopala čez dvorišče, ji je vstajala množica spominov, drug za drugim so se vrstili. Komaj se je še spominjala, kako ji je leta in leta spodrsavalo na ilovici in kako je vedno prigovarjala rajnemu, naj vendar navozi peska in posuje dvorišče, in kako nikoli ni utegnil, vse dotlej, da se je Katra navadila varno stopati po mastni ilovici in peska ni bilo več treba. Zdaj se je spominjala, kako so se njeni otroci igrali na dvorišču.

Ivan... Na tem dvorišču se je učil hoditi. Po vseh štirih se je plazil po steptanih tleh. Kadar je utegnila, ga je sprevala za roko. Potem je nekega dne poskusil prve boječe korake. Stala je na predverju in ga vabila k sebi. Dolgo je cincal. Potem se je opogumil in priracal k nji. Vsa srečna ga je stisnila k sebi, svojega prvorojenca. Spet in spet ga je odnašala na sredo dvorišča, stekla nazaj in ga čakala z raz-

prostrtimi rokami. Otrok je spoznal, kako prijetno je, če sám hodiš po trdih tleh, z vriskom se ji je metal v naročje. Kako srečna in ponosna mlada mati je bila takrat!

Potem pa prva žalost: Blažek, njen drugi, je umrl, ko mu je bilo komaj štirinajst dni. Božjast ga je zadušila. Stari Bohinc, ki je bil otrokom boter, je stisnil krsto pod pazduho in kratki sprevođ se je uvrstil za njim. Ona je stekla iz hiše in jokala. Botra Valentinočka jo je porinila nazaj v vežo.

»Ne smeš na dvorišče, saj še nisi bila pri vpeljevanju.«

Stekla je na konec hiše in gledala, kako so lezli po kolo-vozu navzgor. Krsta je bila tako lahko breme, da Bohinca ni težila prav nič, nesel jo je kakor papirnat sveženj. Nihče ni jokal in Katri se je zdelo, da so ljudje v hribih trdi in brezsrčni, kakor je trda in brezsrčna zemlja, na kateri so se rodili.

Potem Jožek... Razvajala ga je, ker se je bala, da ji bo sicer umrl kakor drugorojenec. Bil je rahel otrok in dolgo ni shodil. Trepetala je, ko so ga napadle ošpice, pa jih je srečno prebolel in se okrepil. Za njim je dobila Tončka. Takrat je razsajala vratnica. Tudi Tončka je napadla. Vsi trije so se zvijali v napadih kašlja in dušilo jih je. Pa ni mogla drugače, skoraj ves čas je predsedela ob Tončkovi postelji in ga držala za roko. Če ga je le malo pustila samega in skočila k onima dvema, jo je gledal tako milo proseče in tiho ječal, kakor bi hotel tajiti bolečino. Ko je Jožek umrl, se ji je zdelo, da ga ni ljubila dovolj in ga je zato izgubila. Bolelo je, toda takrat je bila že trudna od dela, od pogostih rojstev in dveh smrti.

Nazadnje Slavka. Spet je je bila vesela. Toda Slavka se je rodila sredi poletja, ravno ob košnji, in pustila je tri dni starega otroka doma v zibelki in odšla grabit seno. Ivan je varoval otroka in če je dekletce jokalo, ji je zavil krušno skorjo v krpo in ji jo dal, da jo je vlekla. Katra se ni spominjala, kdaj je Slavka shodila, niti kdaj je spregovorila prve besede. Pač, nečesa se je spominjala. Tega, da je imelo dekletce tako lepe kodraste lase in modre oči in da so vse ženske pravile: »To je lep otrok.« Potem pa je tudi ta spomin malone utonil v pozabo spričo prvega velikega udarca, ko je gospodar padel s češnje in si zlomil tilnik.

Vsi ti spomini niso bili taki, da bi Katro zbližali z domom. Toda zdaj, ko jo je zadel zadnji veliki udarec, so se ji nenadoma približali. In še najbližja so ji bila leta, ko je po

moževi smrti ostala sama in se napregala v delo kakor tovarna žival. Kar naprej jo je gnalo delo in kadar je že mislila, da ne more nič več, jo je grunt poklical znova in Katra je šla in spoznala, da zmore celo več, kot je mislila, da more zelo veliko.

To zimo je veliko razmišljala o tistih letih. Videla se je, kako s kramžarji na nogah kosí po strminah. Tega razen nje ni delala nobena ženska. Kakor moški je šla v drevošec napravljat drva, sama je klala bukové čoke, sama spravljala les domov. Kopala je odtočne jarke na njivah, da bi voda ne vzela tistega, čemur je prizanesla suša. Popravila je razveženi plot, spletla nov koš, zbila kozo za drva. Vsa tista leta nikoli ni pomislila nase, razen otrok in grunta ni videla ničesar. In otroci so rasli. Neke nedelje je prinesla obleko rajnega moža in jo dala Ivanu, samo hlačnice ji je nekoliko skrajšala. Ko jo je oblekel, jo je ganilo do solz: še malo, pa bo pod vrhom! Potem je res zrasel pod vrh, še preden se je prav zavedela, in za njim Tonček. Slavka je med vojno odraščala šoli. Tako lepo jim je bilo, tako dobro. Končno je videla sadove svojega dela.

Kadar koli je zdaj hodila po dvorišču ali sedela v hiši in obnavljala drobne spomine, ki jih je bilo toliko, kakor bi jih zajemala iz vodnjaka brez dna, si je mislila: Tako dobro nam je bilo, tako lepo smo živeli. Nič slabega, nobenega pomanjkanja v hiši, nobenega prepira, vse je teklo kakor namazano. Potem pa je segla vmes vojna ali usoda, Katra sama ni vedela. Na pol je prebolela izgubo obeh sinov, vzravnila se je, ker se je morala vzravnati. Grunt in hči sta jo še zmeraj potrebovala. Zdaj pa ni ničesar več, za kar bi živela in delala.

Da, zdaj ni ničesar več... Hodila je po hlevu in pokladala živini, nagnala je pastirja kidat sneg s strehe, vtaknila se je v klet, da bi se prepričala, ali je krompir dobro pokrit, da ne bo zmrznil, vrtela se je okoli štedilnika in kurila v peč, pretakala mošt, da bi se ne kalil in ne skisal, toda vse to ni bilo tisto pravo, ne tisto, česar je bila vajena. Bilo je, kakor da neka druga Katra, ne ona sama, giblje z rokami in opravlja vse tisto, brez česar bi domačija propadla. Ona, prava, resnična Katra, pa je živela samo še v spominih. Tisto je skrbelo, ali ne bo zmrzal vzela ozimine, tista je zaskrbljeno gledala v kaščo in merila, koliko je še žita v skrinji, da bodo prebili

do nove letine in da ne bo treba kupovati semena za jaro setev. Tej, sedanji Katri pa vsega tega ni bilo več mar. Zaradi nje lahko grunt tudi propade. Toliko ima že, da bo živela do smrti. Dolgo tako ne bo več trajalo. Čutila je, da je v notranjosti že vsa mrzla in mrtva.

Slavka, ki ni mogla prezreti, kako malo se mati meni za gospodarstvo, je nekoč omenila, da bi bilo treba prodati vola, kakor se je mati namenila že jeseni. Volič podraščča in dveh volov vso zimo ne morejo rediti. V svislih se že vidi srednja lina in to pomeni, da so porabili mnogo več krme kot bi je smeli.

Katra je dobro vedela, da bi bila morala vola že zdavnaj prodati, takoj jeseni, ko ni bilo več vožnje. Toda niti na misel ji ni prišlo, da bi iskala kupca. In svisli, ki so že na pol prazne ... naj bodo! Vseeno je! Zaradi nje so lahko prazne. Slavki ni niti odgovorila.

Najteže je bilo, kadar je bila v hiši. Popoldne, ko zunaj ni bilo opravila in ga gospodinja tudi iskala ni, sta sedeli ženski v hiši. Slavka je zvijala volno od prejšnjih let, ko so redili ovce. Jožek je sedel na stolu in držal štrečno na rokah, enakomerno se je gibal sem in tja, tudi Slavka je v enakomernih presledkih pregibala polni, težki život in navijala sivo volno v klobčiče, vedno enako, po vse popoldneve, kakor bi ne mislila nikoli nehati. Ko sta zvila vso volno, je Slavka začela plesti. Vprašala je mater:

»Ali naj vam spletem jopico z rebrastim vzorcem?«

»Meni ni treba jope,« je odvrnila Katra.

Dekle ji je kljub temu pletla jopo. Katro je peklo prav do dna, kadar jo je gledala, kako sklanja ozki, blede, s pegami posuti obraz nad pletenje. Na tem obrazu, ki je bil kakor prezgodaj zrel, zgrbljen sad, ni bilo nobenega sledu dekliške zornosti in radosti. V potezah je opazala nekaj nedozorelega in hkrati prezgodaj zrelega. To ji je bilo vir vedno novih muk. Včasih se je tesnobno vprašala, ali Slavkin obraz ne bo nikoli več vesel. Nikoli več, si je odgovorila. Tisto, kar bi se moralo šele razcveteti, je zakrnelo. Ne da bi znala odeti v misel, je čutila vse hčerino: ustnice, ki se niso utegnile razcveteti v polnost, trpko potezo ob ustnih kotih, poprečno gubo, ki se je zarezala med obrvi — tako je imel Blažek, ko je ležal na mrtvaškem odru — sloka, otroško mršava ramena, šibko telo,

ki mu je nasilno razganjalo boke... Vse to je bolelo, hkrati pa se ji je včasih zazdelo studljivo. In njene roke, okrogle roke s kratkimi prsti, ki so tako spretno in urno pretikale igle, tudi te so bile prekrite z velikim rumenimi pegami kakor z madeži. Preden bodo pege izginile, bo preteklo mnogo časa. Najhuje pa je bilo, kadar je Slavka vstala in šla po hiši. Takrat je Katra stiskala ustnice, da ni zakričala, planila kvišku in zgrabila hčerko kakor tisto nedeljo, ko je zvedela, kako je z njo. Toda premagala se je. Od takrat je ni nobenkrat več udarila. V nji je kljub jezi ostalo še zmeraj spoštovanje do materinstva. A ni si mogla pomagati, kadar je zrasla v nji zloba, ki ji je bila sami tuja, in je rekla zajedljivo:

»Če pleteš zame, lahko takoj nehaš. Iz tvojih rok nočem ničesar več.«

Slavka jo je pogledala s solznimi očmi in spet povabila obraz nad delo. Tudi Katra je povabila pogled, a bolelo je kar naprej, tako hudo bolelo.

Vedno pogosteje je iskala tolažbe v pijači. To jesen ji je Karničar nakuhal mnogo sadjevca in slivovke, bilo je dobro leto. Kljub temu je prodala manj žganja kot druga leta. Dobro je vedela, koliko ga mora prihraniti za dnino in domačo potrebo, a pridržala ga je mnogo več. Pogosto si je skrivaj napolnila zelenko. Pila je zvečer, ko sta pastir in Slavka že legla. Steklenico si je postavila poleg vzglavja. Bala se je noči brez spanca, noči, ko se je zdelo, da se stara hiša oživilja od spominov in je bilo življenje še bolj prazno in brezupno kot podnevi. Pila je z dolgimi, hlastnimi požirki. Žganje jo je žgalo v grlu, ni se mu še privadila, toda pila je, ker se je hotela opijaniti in pozabiti na vse. Ko je padala v pijano omotico, je odhajala teža od nje in takrat si je ponavljala:

»Kaj mi mar Slavka! Spečala se je z Martinom! Morilec lastnega brata ji je bil dovolj dober za to! Toda prebolela sem smrt štirih otrok in moža, pa bom tudi njo pozabila. Zame je ni več. Kakor da je umrla. In dovolj dolgo sem se mučila na gruntu, poslej se ne bom več. Kaj zato, če tudi zapijem? Kdo mi kaj more?«

Uživala je v zavesti lastne namišljene moči, spet segala po steklenici in si še in še zatrjevala:

»Nič mi ne morejo! Če vse zapijem, zapijem svoje! Brez mene bi bil grunt že davno propadel!«

Zibala se je v omotičnih mislih in se čutila olajšano. Bilo je, kakor če bi ji odleglo po hudi bolečini. Tako nekako kakor včasih, ko si je ob hudem zobobolu navezala za uho trobelikovca; kljuvalo je in peklo, potem pa je otrpnilo in zob je nehal boleti.

Zganje ji je prinašalo tolažbo, prinašalo ji je tudi spanec. Ko se je zjutraj zbudila — zdaj že dolgo ni več vstajala prva v hiši — je zmeraj videla zelenko na okenski polici. To je pomenilo, da jo je Slavka postavila tja, morebiti zato, da bi je Katra ne prevrnila s stola. Slavkino početje jo je sprva jezilo, potem se mu je privadila. Zdaj ni več pravila »Bolna sem« kakor takrat po Tončkovi smrti, ko se je nekajkrat opila iz obupa. Ni imelo smisla tajiti. Slavka lahko vidi. Končno je sama kriva.

Ko je tako utapljala žalost v pijači, je obenem trpinčila tudi Slavko. Vedela je, da je dekletu hudo, da bi se rada spravila z njo, da razen nje nima nikogar na svetu. Toda Katra je ostala trda. In kolikor bolj je bila hči potrta, bolj se je mati zakrknila vase.

Konec svečana, ko je jug že izlizzal sneg in so se na pri-sojah pokazale prve rjave lise tale zemlje, je Katra začutila, da jo kliče grunt. Kakor bi se zbudila iz omotice, je stala pod kapom in gledala, kako se odteka od strehe. Kaplje so se iskrale v soncu, bregovi so bili polni žive svetlobe, da jo je ščemelo v očeh, zdelo se je, kakor da se vrača življenje, ki je dolgo spalo. Katra je iskala z očmi v dolino. Pod snežno odejo je prepoznavala svoje parcele. Travnik na levi, ta bo kmalu kopen. Morala bi koga dobiti, da bo zmetal ven skale, ki že dolga leta delajo napoto, tudi grmovje bi bilo treba iztrebiti. Če bo vreme suho, bi lahko zažgali preostalo travo od lani, tako bi bil travnik dobro pognojen. Treba je samo ujeti ugoden veter, da se ogenj ne bo razširil na drevošec. Da, treba bo... Karničarju ne bo rekla, delo se mu nič kaj ne odseda in nikoli nima dovolj pijače. Olip bi mogoče utegnil, če ne seka. A čeprav seka, za dan, dva se bo že odtrgal. Najbolje bi bilo, ko bi kar takoj poslala Jožka k njemu, fant tako ves ljubi dan nima poštenega dela. — Od travnika ji je šel pogled po zaplatah njiv. Na Vrtincu bi lahko sadili zgodnji krompir, dozorel bi, preden pritisne suša, in razen tega je Vrtinec kakor nalašč za ajdo, zaveten je in nikoli je ne požge

slana. Jari ječmen bi posejali na njivi zraven Vrtinca in oves... Iskala je njivo, na kateri bi lahko sejala oves.

Nenadoma je vsa živela z gruntom in gospodarno preudarjala, kaj bi bilo treba storiti. Domačija jo je klicala, terjala je vse njene moči kakor vsako leto in Katra se ji je odzivala. Kot bi ji padlo slepilo z oči, je videla polomljeno brajdo, po kateri se je poleti vzpenjala izabela, videla je prazne svisli in zapeklo jo je, ker ni pravi čas prodala vola, ki je brez potrebe zajedal krave mlečnice. Spomnila se je, da skoraj vso zimo niso krmili rezanice. Da, seveda Slavka ni mogla vrteti slamoreznice in Jožek se je hitro upehal, bil je pač samo deček, pastir. Zapeklo jo je kakor greh in pri priči se je odpravila v svisli. Hodila je po odrih in si očitala, da je vse zanemarila in so zaradi nje ostali odri prazni. Končno je nametala kupček suhe mrve in mnogo otepov slame in potem je njen odločni glas gospodovalno, kakor prejšnje čase, klical pastirja:

»Jožek! Takoj sem! Bova rezala!«

Pastir je presenečeno pritekel in začela sta rezati. Katra je poganjala kolo, Jožek je tlačil in pritiskal nogalnik; Delo ni bilo lahko, tudi se ji je poznala pretekla zima in pijača ji je vzela še več moči, kmalu se je upehala in se kopala v znoju. Toda odnehala ni in narezala sta velik kup rezanice, pičlo pomešane z mrvo. Ko sta nehala, so se ji redki sivi lasje vsi mokri lepili na čelo. Zadihano je rekla:

»Tako in zdaj bomo rezali, dokler ne bo paše. Da ti ne pride še kdaj na misel nositi kravam samo mrvo!«

Pastir je hitro pokimal; bil je začuden, pozabil je že, da zna gospodinja tudi rezko ukazovati. Ni mu dišalo, da bo poslej vsak drugi ali tretji dan moral rezati, toda v Katrinem glasu je bilo nekaj tako odločnega, da je vedel, da tu ne kaže nič drugega kot ubogati.

S hleva je šla Katra v kaščo. Pregledala je zaloge žita in opazila, da je Slavka dokaj zanikrno gospodarila. Pšenice je porabila mnogo več. Seve, vso zimo so jedli na pol bel kruh namesto iz zmesnega žita. Da, si je rekla Katra, tudi tega sem sama kriva. Vedeti bi bila morala, kako skrbno je treba mešati žito in varčevati, da ga ne zmanjka pred novino. Doslej je vsa leta sama pripravljala meljavo, letos pa se ni zmenila za nič več.

Zavest, da je pomlad pred vrati in da jo kliče grunt, jo je močno spremenila. Tisti prvi dan je res še pred nočjo poslala Jožka k Olipu. Zvečer je omenila, da bo prodala vola. Peharc menda potrebuje vozno žival. Že jeseni sta se menila. Morebiti bo skušal zbiti pri ceni, ker ve, da prodaja zato, ker jim manjka, toda pod ceno ga ne bo dobil! Ga pa že raje žene v Kranj na semenj, saj živine dandanes ni težko prodati. Zgovorno je pripovedovala, koliko ga misli ceniti in koliko je pripravljena popustiti. Izpod petdeset tisoč ga ne bo dala, vreden je toliko in v Kranju bi morebiti iztržila celo več.

Slavka ji je vedro prikimavala. Zdelo se je, da je mati spet stara gospodarna in preudarna ženska, taka, kakršno so poznali vaščani in jo cenili. Po dolgem času je dekle spet zadihalo, zdelo se ji je, da se vračajo stari časi. Tisti večer Katra ni napolnila zelenke in se ni opila pred spanjem, a je kljub temu spala spokojno, dokler je ni prvi svit vrgel na noge.

Dva dni si je tako prizadevala in se gnala, kakor bi hotela vse, kar je zanemarila v dolgih mesecih, nakrat spet popraviti. Vse je videla, povsod je je bilo dosti. Zdelo se je, da jo bo grunt še enkrat ozdravil.

Tretji dan je prišel Olip. Sedel je v hiši, pil mošt in se pogajal s Katro zaradi travnika, hotel je prevzeti trebljenje na »čez«. Zahteval je tisočak, Katra mu je ponujala sedem sto dinarjev. Olip je tolkel po mizi in se pridušal, da za toliko niti kamenja ne gre spravljat s travnika. Raje gre kalat drva, tam se bolje zasluži. Pol klaftre njih zlahka nakala vsak dan in se mu pri tem še gnati ni treba. Tisoč in drva, kolikor bo natrebil, pa se bosta pogodila.

»Osem sto,« je rekla Katra, »in kar boš natrebil, ostane meni. Zadnje butare tlačim v peč, lansko jesen jih nismo prav nič naredili.«

Končno sta se pogodila za tisoč brez drv in Olip je obljubil, da pride še pred postnim šmarnom. Tako bo mlada podrast odgnala zgodaj in lepo in sena se bo nakosilo še pred svetim Petrom. Katra je prikimavala; rekla je, da so svoje čase na tem travniku sekli tudi otavo, zdaj pa že nekaj let ne več, ker so ga preveč zanemarili.

Olip je ostal dolgo, pil in postajal zgovoren. Gledal je Katro in nazadnje rekel:

»Saj si ženska, da je kaj, Katra, prav pa le nisi storila, ker nisi Martina vzela v hišo. Gospodaren je, pijanec tudi ne...«

Baronovki se je obraz pomračil, kar nekam vase se je zaprla.

»To je pa moja stvar, Olip,« je rekla kratko. »Tvoje je, da boš pravi čas otrebil travnik, kakor sva se domenila, koga bom vzela ali koga ne bom vzela v hišo, o tem bom pa odločala sama.«

Možic je utihnil in šele čez dolgo zamomljal:

»Ne vem, če imaš prav. Ne boš ti živela z zetom, hči bo morala. In če je tako, kakor pravijo, da je, bi ji morala pustiti... Ti si si tudi sama izbrala svojega rajnega in jaz sem si izbral svojo...«

Katro je boleče presunilo: Morebiti pa res! Dekle ima pravico, da si izbere človeka, s katerim bo živela do smrti. Toda takoj se je znašla in rekla:

»Če sem ji ga branila, sem vedela, zakaj. Sicer ji pa menda ni toliko zanj, da bi ne mogla prebiti brez njega. Njemu pa tudi ne...«

»Glej, to imaš pa prav,« je hitro prikimal Olip. »Martinu menda res ni zanj, saj se je otepa z vsemi štirimi, odkar je zvedel, da nočeš dati grunta iz rok. Sicer se pa ženi na Vrhovše.«

»Ali bo stari Vrhovčan prepisal?« je živo vprašala Katra.

»Pravijo, da ne. Kar tako bo Martin prišel k hiši.«

»Za hlapca. Prav mu je!«

»Saj ne more dobiti drug kot Angela.«

»Tudi pri nas ne more dobiti drug kot Slavka. Povrh so ji že na sodnji zapisali. Pa je le ni maral brez grunta.«

»Bi morebiti tudi Angele ne maral, ko bi bila zaarana...«

Katra je nenadoma planila pokonci in udarila s pestjo po mizi. »Ti, tako mi pa o hčeri ne govori! Je le moja, pa naj bo tako ali drugače!«

»Saj nisem nič rekel,« je ponižno dejal Olip. »In lahko si bo dobila drugega. Še Nežin Matevž... Bajto ima in službo in Neža sedi na denarju in če se stari vrne, kakor nekaj govorijo na vasi, tudi ne bo prišel praznih rok...«

»Ne potrebujemo ne Nežinega denarja ne Matevževe službe in bajte,« je oholo rekla Katra. »Kljub temu pa —

Nežin Matevž, pa čeprav bi bil praznih rok, da — Martin nikoli! Matevž je vsaj pošten, o Martinu pa vem marsikaj, kar bi ga spravilo v ječo, če bi mu le dokazati mogla.«

»Saj,« je vzdihnil Olip, »še jaz sem imel sitnosti takrat pozimi, ko jo je Matevž ujel s kolom po glavi. Brskali so okoli hiše in me klicali na sodnijo in hoteli vedeti, ali sem kaj slišal. Kaj boš slišal... noč je bila in sneg in še hvala Bogu, da se je izteklo, kakor se je.«

Olip je odšel, Katra pa je premišljala o Martinu in Matevžu. Skoraj žal ji je bilo, ker ga je poleti tako neprijazno gledala, Martina pa hvalila samo zato, ker je včasih priskočil pri delu. »Menda sem le tudi sama kriva,« si je dejala. »Zmeraj sem ga hvalila in Martin sem, Martin tja, in kakšen delavec je, pa varčen in iznajdljiv... Ali je kaj čudno, če je tudi dekle začelo misliti, kakor sem ji dan na dan ponavljala? In nikoli nisem niti pomislila, da bi se moglo kaj skuhati med njima, puščala sem ju sama povsod in ob vsaki uri. Mlada kri je pač norska in Slavki je še ni ukrotilo garanje. Morebiti bi druga na njenem mestu ne bila storila nič drugače. Martin pa si je mislil: Zapeljal bom otroka in potem mi grunt ne odide! Stara bo še za menoj tekala in mi ga ponujala! — Podmuljenec tak! Jaz pa preganjam Slavko, ker jo je premotil, ki je celo meni oči zavezal, da nisem vedela in spoznala resnice, da nisem mogla verjeti niti tega, da je kriv Tončkove smrti!«

Občutek silne krivice jo je vso prevzel. Nenadoma ni več mislila na to, da se je Slavka zavrgla in je potemtakem vseeno, kaj se zgodi z gruntom. Vedela je samo, da je bila tudi sama kriva. Nehote kriva, kakor je bila nehote kriva, da sta ji padla oba sinova, ki bi bila morebiti ostala živa, ko bi ju bila pustila v partizane, ali pa bi vsaj počivala v domači zemlji in bi vedela, zakaj ju je izgubila.

Ko sta zvečer s Slavko spet ostali sami v hiši, jo je gledala z drugačnimi očmi kot prejšnje čase. Zdaj se ji dekletova iznakažena postava ni več studila, nič več ni vzbujala v nji tolikšnega odpora kot poprej. Samo to je kljuvalo v nji, da ji je delala krivico.

»Olip je pravil, da se bo Martin v kratkem priženil na Vrhovše,« je rekla in pazno pogledala, kakšen obraz bo naredila Slavka.

Slavka se je sklonila nad pletenje in ni rekla nič. Katra ni mogla opaziti na njenem žalostnem obrazu nobene spremembe.

»Ti že veš?« je vprašala ostreje.

»Slišala sem že...«

»In ti je vseeno?«

»Kaj morem?« Slavka je odgovarjala plaho, v njenem glasu je bilo nekaj, kar je mater globoko ganilo. Te plahosti se je dekle navzela v zadnjih mesecih, ko se je ves čas bala, kdaj bo mater razdražila s svojim odgovorom in bo surovo vzrojila nad njo.

»Tako, vseeno ti je?« Tega Katra ni mogla razumeti.

Slavka je spustila pletenje v naročje in po dolgem času pogledala materi naravnost v oči.

»Mati, saj mene nikoli ni imel rad.«

»In ti? Si ga imela rada?«

»Ne, tudi ne...«

»Kako pa si potem mogla?...« Katra je od razburjenja vstala in stopila k peči. Položila je težko roko Slavki na ramo in jo stresla: »Kako pa si se potem mogla tako spozabiti? Tega niti najslabša ne stori...«

»Saj se nisem spozabila, matil Prav nobene ljubezni ni bilo med nama. Da, pač, včasih mi je rekel, da me ima rad, pa ga nisem marala. Potem pa, tisti večer, ko sva se vračala s plesa, na semanjo nedeljo... Potegnil me je v plevnik in... in si nisem upala kričati, nisem si upala vas klicati na pomoč... tako nasilen je bil, praskala sem ga in se rvala z njim, pa...« Sram ji je zadrnil grlo. Mukoma se je prisilila in povedala do konca: »In potem je bilo prepozno... Jaz pa nisem mislila, še dolgo ne, še dolgo ne... in ko sem zvedela, je rekel, da ni nič hudega in da se bova vzela...« Vrgla je glavo na končnico Katrine postelje in zajokala, kakor bi se ji srce trgalo.

Katrina roka je počasi zdrsnila s hčérine rame. Kakor od kapi zadeta je stala in ni vedela, kaj naj reče. Zdaj, šele zdaj ji je bilo vse jasno. In ubogi otrok je medtem trpel muke, ona pa si je še prizadevala, da bi jih povečala. Kakor nož se ji je zasadilo v srce: Enega samega otroka še imam, pa še s tem

sem ravnala, da bi noben tujec ne mogel slabše! Ali sem sploh vredna, da ga imam! — Bila je tako presunjena, da niti na Martina ni utegnila misliti, ni ga mogla sovražiti. S težavo je sunila iz sebe:

»Zakaj pa mi nisi tega že prej povedala?»

Slavka je vzdignila obraz, zabuhel od joka. »Saj sem tolikokrat hotela, poskušala sem ... a mi niste dali do besede.«

Da, tudi to je bilo res. Katra je čutila, kako se krivica grmadi na nji. Toda mogla ni nič drugega, kot da je rekla:

»Pozno je že. Pojdi spat, Slavka.«

To je rekla prijazno, skoraj mehko. V njenem glasu je bil zvok, ki ga Slavka že dolgo ni slišala. Tako kakor takrat, ko je bila še majhna in je materi pritekla kazat prasko, mati pa jo je pogladila po licu in vprašala: »Si se hudo udarila, Slavka?« Hitro je pospravila pletenje, voščila materi lahko noč in odšla v kamro.

Katra je ostala sama v prazni hiši. Hodila je gor in dol z dolgimi koraki. Bila je tako vznemirjena, da ni mogla mirno sedeti. Mislila je, kako se je vse zgodilo, kako je Martin s silo vzel Slavko in da si dekle ni upala klicati matere na pomoč, ker se je bala njene strogosti. In potem je ubogi otrok hodil po hiši in nosil v sebi spomin na tisto in kako je ves čas vedel, da bi jo vzel Martin samo zaradi grunta ... in ko ni mogel dobiti grunta, jo je zavrzel in si šel pri priči iskat drugo, povrh pa začel še otroka tajiti. Ona pa, namesto da bi Slavki pomagala in ji rekla: Prav je, da te ne mara, bolje je, da si ga zdaj spoznala, kot da bi ga pozneje, se je samo znašala nad njo ... Ali bo kdaj mogla popraviti?

»Saj bom popravila,« si je zatrjevala Katra. »Slavka še nikoli ni tako zelo potrebovala moje pomoči kakor zdaj. Poslej mora čutiti, da ima mater! In Martin ... tudi on bo ob svojem času plačal račun. Za vse ... Za Tončka, za Slavko ... Nikoli ne bo srečen! Nikoli!« Stopila je k oknu, stisnila pest in zagrozila v smeri proti Bohincu, kakor bi klicala kletev na Martina: »Nikoli ne bo srečen, nikoli!«

S sten so jo gledale podobe, fotografije vseh tistih, ki jih je imela rada in so jo drug za drugim zapustili. Zdelo se ji je, da jo opominjajo, naj vsaj nje ne zavrže, ki ji je edina še

ostala. Pogledala je Tončka in iz njegovega obraza so jo gledale Slavkine oči. Ozrla se je na Ivana in prvič presenečeno opazila, da ima prav taka usta kot Slavka. Tudi očetu je bila podobna, to je že zmeraj vedela. Vsi so živeli v tem dekletu, vsi tisti, ki jih ni bilo več. Skoraj zdrznila se je pred slikami.

»Vse bo še dobro,« je rekla malone na glas. »Vse bo še dobro! Samo da dekle srečno prebije, pa bo vse prav.«

Toda, ko je priromala v mislih do sem, se je divje oglasila v nji bolečina, ki je doslej molčala, kakor bi se bila potuhnila, da bo lahko zarezala še bolj v živo. V jasnosti, kakor še nikoli doslej, je zaživelo v nji:

»In potem bo tu otrok, otrok tega morilca, posiljevalca, podmuljenca!«

Vse je videla v predirni jasnosti: jokalo bo in ona ga bo morala poslušati, morala ga bo tešiti in iz joka se bo oglašal Martinov glas, kakor je včasih sedel pred ognjiščem in govoril, tako priliznjeno in sladko. Slavka ga bo pestovala in ljubkovala, ona pa bo pri tem mislila na Martina. Otrok bo poskušal hoditi, kmalu ga bo polna hiša in dvorišče in kadar koli ga bo pogledala, se bo spomnila, da je v njem prekleta Martinova kri ... Oooo!

»Ko bi vsaj umrl!« ji je zahroplo iz prsi. »Potem bi bilo vsega konec in jaz bi pozabila na vse, pozabila kakor na hudo bolezen, na krivico, na nekaj, kar se zgodi zoper človekovo voljo ... Da, ko bi umrl ...«

Trenutek pozneje se je ustrašila sama sebe. Misel, ki jo je izrekla, je bila strašna. Zamajala se je in omahnila na klop.

»Ob pamet me bo spravilo tole, prav za trdno!« je zastokala.

Potem je spet čutila, da je vse njeno upanje, vse njeno prizadevanje zaman. Bila je samo stara žena, ki je vse življenje hodila po poti, ki se ji je zdela edino prava, ki je trdo obsojala greh in hudobijo in je hotela biti pravična do drugih in do sebe. Vedela je, da jo grunt potrebuje, vedela, da jo potrebuje hči, in vendar ni mogla ... Prignalo jo je tako daleč, da je nerojenemu otroku želela smrt! Sovražila ga je, tega vsiljenca, ki ga nihče ni želel, nihče klical v življenje in se je vendar vsejal v njeno hišo, kakor bi se hotel rogati

njeni bolečini, kakor bi hotel zasmehovati žalost matere, ki ne more pozabiti sina... Morebiti bo nekoč celo ta otrok gospodaril na Baronovem gruntu... Ne, vse je zaman in ničesar ni mogoče spremeniti, ničesar popraviti...

Pogled ji je obstal na steklenici žganja, ki je že tretji dan nedotaknjena stala na okenski polici. Trenutek, dva je pre-magovala skušnjavo, potem si je spet dejala, da je vse zaman in da je najbolje, če skuša v pijači utopiti svoj obup. Vsaj za nekaj ur, če ne več! Pograbila je steklenico, sedla na posteljo in pila, kakor bi si hotela pripiti smrt.

Zapadla je spet v pijano dremoto, ki je je bila že vajena. Nekaj časa je sedela na postelji in se gugala z životom sem in tja, potem se ji je začelo vrteti v glavi in se je zvrnila na hrbet. Ko je tako ležala in gledala v strop in ji je bilo, kakor bi ji žganje uspavalo obup, je začela z razklanim, pijanim glasom peti:

Ptički, jaz vprašam vas...

Kamra se je tiho odprla in Slavka je stopila k postelji. Katra je ni slišala. Pela je edino pesem, ki jo je pela, odkar je bila pri Baronu:

... pomlad že prišla bo,
k mene na svet ne bo...

»Matil!« je zastokala Slavka. Pijana mati se ni zmenila zanjo.

Slavka je pokleknila k njeni postelji, naslonila glavo na rob in tiho jokala. Od matere je vel duh po žganju, obračala je glavo sem in tja in pela svojo žalostno pesem do kraja. Potem se je na pol ovedela in prepoznala hčer.

»Kaj pa ti? Zakaj ne spiš?« je rekla. Jezik se ji je težko valil po ustih.

»Mati, jaz bi najraje umrla!« je zajokala dekle.

»Tudi jaz bi... khm... najraje umrla,« je pijano rekla Katra. »Da bi mi ne bilo treba... gledati... khm... Marti-novega pankrta...«

Slavko je zazeblu pri srcu. Tiho je vstala in odšla v kamro.

Ko so na prisojnih bregovih zacvetele prve češnje ranice, se je Bohinčev Martin ženil. Svatba ni bila tako hrupna, kot so ljudje pričakovali, da bo, ko se je vendar možila vrhovška edinka. Povabili so samo najbližje sorodnike in opravili precej na tihem. V vasi se je govorilo, da bi se bilo skoraj tik pred poroko podrlo, ker je bilo Angeli le preveč govoric, ki so ji jih prinašali na ušesa. Toda končno Angela ni bila več mlada, šla je v trideseto in ženinov si je že dovolj prebrala, zato se je naredila, kot da verjame Martinu, ki je Slavkiño nesrečo zvrčal na Matevža. Končno se je Angela tolažila tudi s tem, da Martinu ne bo treba plačevati, ker ni gospodar in nikoli ne bo. Dovolj nespametno bi bila storila, ko bi mu prepisala. Prazen je prišel k hiši in zadovoljen naj bo, da so ga sprejeli! Stari Vrhovčan tudi ni bil preveč zadovoljen z zetom, a je rekel, da potrebujejo človeka za delo in naj torej bo v božjem imenu. Po vsem tem so ljudje govorili, da je Martin naposled ugriznil v kisko jabolko.

Tako se je torej oženil s košato vrhovško Angelo in ni manjkalo ljudi, ki so Baronovima ženskama prinesli na ušesa vse nadrobnosti ženitve, ki je bila taka, kakor bi bil nevesto ukradel in bi si je ne upal pokazati ljudem. Vse so natanko vedeli, da je imela nevesta nove trajne kodre, da ni bilo nobenih zaplečnikov na svatbi in da je Martin dal fantom samo jurja za tolar, čeprav so pričakovali najmanj tri... Katra je poslušala novice samo na pol ušesa in nejevoljno; smilila se ji je hči, vedela je, da njen čas ni več daleč.

Odkar je spoznala, da ji je delala krivico, ji ni rekla več žal besede, toda ves čas je morala misliti na to, kako hudo bo, ko bo zajokal v hiši Martinov otrok. Bala se je tistega dneva. Prisilila se je, da ni več pila toliko kakor tisti večer, ko je obležala pijana in jo je obšla strupena misel, da je nerojenemu otroku priželela smrt. Po malem pa je še zmeraj pila in to se je razvedelo po vasi. Zdaj eden zdaj drug je opazil, da ima Baronova gospodinja kalne oči. Ljudje so skomizgali z rameni, nekateri so Katro obsojali, vsem pa se je smilila Slavka.

Pomladno delo je Katro prisililo, da je manj pila, ni je pa moglo rešiti more, ki jo je tlačila dan na dan, brez premora. Za delo pravzaprav ni bilo nikogar, saj Katra ni bila več tako

dobra delavka kot prejšnja leta, tudi ni več imela tiste železne volje, ki jo je včasih krepila, Jožek ni opravil mnogo in Slavka se je vlačila okrog kakor megla. Katra je najemala. V tem je bila razsipna. Še nobeno leto ni tako pogosto iskala tujih delavcev. Tudi se za dnino ni pogajala, plačala je, kolikor so zahtevali. Bila je radodarna z jedjo in pijačo, da so se vsi, ki so od prej vedeli, da je stiskaška, čudili in začeli govoriti, da Katra ni več tista, kot je bila.

Bregovi so se odevali v cvetje in povsod je dihala pomlad. Zorana zemlja je plala soncu naproti, ozimina je zdravo podraščala, ni je vzela zimska zmrzal, niti slana. Stara oreha na Baronovem dvorišču sta napenjala brstje, počasi, previdno, kakor bi se bala mraza, in spodnja stran Baronove hiše se je vsako dopoldne kopala v soncu. Katra je gledala cvetoče češnje in sama pri sebi računala. Še teden, največ dva, potem se bo zgodilo...

Nekega dne je opazila, kako je Slavka prinesla v hišo kos platna, ga razgrnila po mizi in začela krojiti plenice. Boječe je pogledala mater, kakor bi jo hotela vprašati: »Smem?« Katra se je obrnila in ni rekla nič. Seveda mora nekaj pripraviti za otroka, toda zapeklo jo je le. Bilo je dobro domače pražnje, Katra je sama sejala lan, sama trla in pozimi predla, potem ga je dala tkat. Z leti je napolnila skrinjo, mislila je, da bo Slavki za balo. Z rjuhami iz novega pražnja bi ji lahko pregnila poročno posteljo, zdaj pa tega ni več treba.

Teden dni pozneje je Slavka legla. Katra je poslala Jožka po vaško babico Olipko. Sama se je umaknila iz hiše. Ni marala biti zraven, ko bo prijokal na svet Martinov otrok.

Olipka je prišla in je bila v hiši pri Slavki. Katra je postopala po dvorišču. Včasih se je ustavila in nestrpno prisluškovala. Potem se je zazdela sama sebi nespametna. Kaj neki čaka? V nji ni bilo niti sledu veselega vznemirjenja, ki zajame vsako hišo, kadar pričakujejo novorojenčka. Slavka se ji je smilila, toda saj ji ne more pomagati! Sama mora prebiti svojo uro in babica je pri nji. Da bi pa videla otroka... ne, ne bo ga vzela v roke! Martinovega otroka nikoli!

Vzela je grablje in šla trebit vrt. Razpehovala je krtine in se iz navade jezila kakor vsako pomlad. Z narejeno skrbljivostjo je gledala, kako so zajci pozimi oglodali jablane, in se jezila: Tudi tega bi ne bilo treba, ko bi bila bolj mislila

na delo in manj na Slavko in Martina! Jožek bi bil lahko debela ovil s slamo, tudi nekaj beleža bi se bilo dobilo, saj je apnenica še polna žganega apna. Toda ko se je tako ukvarjala z delom, se je nehote vsak hip ozrla na preddverje. Čakala je, kdaj bo Olipka stopila na prag in zaklicala:

»Katra, je že končano!«

Da bi bila vsaj deklica... Katra je presenečena obstala. Nikoli doslej ni razmišljala o tem, kakšen bo otrok, niti ali bo deček ali deklica. Bil je nekaj sovražnega, zoprnega, nekakšno zlo, ki se mu ni bilo več mogoče izogniti. Tuj, sovražen element, ki je vdrl v njeno življenje. Da, v njeno celo mnogo bolj kot v Slavkino. Slavka je mlada, prebolela bo razočaranje, otrok bo zrasel in kljub otroku se bo še zmeraj lahko omožila. Potem bo rodila druge otroke in vse bo, kakor mora biti...

Spet jo je nekaj zbodlo, zaključevalo ji v srcu. Če se Slavka omoži, bo ta otrok odveč pri hiši, mogoče ga bo očim preziral, zapostavljal, celo tepel. Notranje čudno razklana je dojela, da bi to ne bilo prav. Otroku ne smeš delati krivice! To je krivica, ki vpije v nebo! A potemtakem mu tudi ona dela krivico, ko ga sovraži. Ne, temu ni mogoče priti do dna! Človek bi se raztrgal! Ponorel bi! A naj bo že vse končano in naj bo otrok deklica. Če bo deklica, jo bo manj spominjala na Martina in vse bo lažje.

Potrebila je pol vrta, toda Olipka še zmeraj ni stopila na prag. Sveti Primož se je oglasil z bronastimi zvonovi, glasovi so plali v višino, v dolino se je izgubljal samo odmev. Katra je vzela grablje in se vrnila domov. Nemir jo je prevzel. Skušala ga je potlačiti.

»Kako sem neumna,« si je prigovarjala. »Prvesnica je in lahko se zavleče do večera ali celo do jutra.«

Spomnila se je, kako je sama rodila. Spomnila se je veselja, ki ga je občutila vsakokrat, ko ji je babica položila novorojenčka v naročje. In kako je napeto čakala, kdaj bo odprl očke, da bi videla, kakšne ima! Kako je ocenjevala poteze in ugibala, komu neki je otrok podoben! Šest otrok... In po vsakem rojstvu je na novo zaživela, bila je močnejša, mlajša, bolj prožna kot poprej. Saj ji niso samo pili moči, saj so ji tudi dajali voljo in moč! Toda to so bili zakonski otroci in vse bližnje sorodstvo se je zgrnilo na krstine...

Južinali so kar v kuhinji, Katra je vprašala Olipko, kako je Slavki, in babica je rekla:

»Do večera bo rešena, če bo vse prav.«

Katra se je potolažena vrnila in spet trebila vrt. Delala je do večera in pričakala pri delu večerno zvonjenje. Ko se je vrnila v hišo, jo je Olipka potegnila v kot.

»Po Peharko pošlji,« je rekla. »Tako je izmučena, skrbi me...«

Katra je prikimala in poslala Jožka po Peharko. Medtem ko so čakali sosedo, je stopila v hišo. Slavka, ki je prej glasno stokala, je utihnila, ko je ugledala mater, in si grizla suhe ustnice. Katra ji je položila dlan na vroče, vlažno čelo in rekla:

»Potrpi, saj bo kmalu minilo.«

Slavka je povabila trepalnice, kakor bi jo bilo sram, da jo mati vidi v tem položaju. Katrin pogled je drsel po izmučenem dekliškem obrazu, po vročičnih licih, lovila je pogled izmučenih oči, takih, kakor jih ima preganjana divjad, plahih in velikih. Pogladiła je hčer po licu.

»Ne smeš misliti, da je tebi huje kot drugim,« je rekla.

»Pa bo prešlo. Potem boš spet zdrava.«

Slavka jo je molče gledala, potem je odkimala. Poskusila je nekaj reči, pa ji je jok zadrnil grlo.

»Kar mirna bodi,« je rekla Katra.

Dekle je premagala ganotje, oklenila materino dlan in tiho rekla:

»Mati, če bom umrla... saj se potem ne boste več jezili name?«

»Moj Bog, ali veš, kaj govoriš?« je vzkliknila Katra. Gladila je Slavki shujšano, pegasto roko in tako drobna, tako usmiljenja vredna se ji je zdela ta skoraj otroška roka, da bi se bila najlaže razjokala. »Kaj pa govoriš o smrti?« je prizanesljivo karala. »Je res veliko trpljenje, umreti pa zato še ni treba.«

»Mati,« je spet rekla Slavka, »zadnji čas sem si tako želela, da bi umrla...«

»Le zakaj, otrok neumni?«

»Da bi mi odpustili, ker sem vam nakopala sramoto.«

»Saj je nisi ti, on jo je!« je vzkliknila Katra in se ji je zdelo, da spričo hčerkeinega trpljenja ne more izgovoriti toli-

kokrat prekletega Martinovega imena. »In jaz sem ti že davno odpustila!« Nekaj se je raztajalo v nji in je dodala: »Pa tudi ti mi odpusti...«

»Oh, mati, saj ste bili zadnje čase tako dobri z menoj... tako dobri...«

Potem je Katra morala ven, babica in Peharka sta jo pregnali. Zunaj je postala in zla slutnja jo je obšla:

»Ni dobro, ker misli na smrt! Porodnica ne sme misliti na smrt.«

Bilo ji je, kakor da se bo vsak čas zgodilo nekaj strašnega, nepopravljivega. Kaj, ko bi Slavka res umrla in bi ona ostala čisto sama v prazni hiši?

»Ne, ne, ne!« je zastokala in ji je bilo, kakor bi ji rezali v živo meso. »Tako mlada je, zdrava! Bolje bi bilo, ko bi umrla jaz, ki sem stara in sem že vse preživela. Saj ne more biti! Bog ni tako neusmiljen!«

Vso noč je sedela v kuhinji in bedela. Čutila je, da je smrt blizu, tik pred vrati. Slavka se je vila v bolečinah in ona ji ni mogla pomagati. Zdaj ni nič več mislila na otroka, vseeno ji je bilo, čigav je, zdaj je šlo za to, da bi Slavka ostala pri življenju. Zdelo se ji je, kakor da bi mogla z lastno močjo, z močjo svoje volje zadržati smrt.

»Ne sme umreti!« je ponavljala. »Naj raje umrjem jaz, ki sem stara!«

Proti jutru je Slavka začela blesti. Ženski sta poklicali Katro.

»Medve ne moreva nič več,« je rekla Olipka. »Če bi jo hitro prepeljali v bolnišnico, bi jo morebiti še rešili... Toda kako naj jo prepeljemo? Nič ne pomaga in vse je v božjih rokah.«

Katra ni nič več vprašala. Kakor hitro je slišala, kako hudo je, je že grabila za čevlji. Samo na pol si jih je utegnila zavezati, nato je vrgla nase jopo, si zavezala ruto in že ropotala skozi vrata.

»V Kropo pojdi, morda dobiš rešilni avto!« je klicala za njo Peharka.

Slišala jo je, razumela pa ne. Gnala se je po stezi navkreber, kakor bi ji bilo dvajset let. Na vrhu je zajela sapo, nato je začela moliti. »Samo toliko časa naj vzdrži, da jo bomo spravili

v bolnišnico!« je ponavljala med molitvijo. Vsaka njena misel je bila en sam krik na pomoč. V pičli uri je prišla v Kropo.

Ni premišljala, kam naj se najprej obrne, gnal jo je nagon, ki je bil bolj zanesljiv kot zmedene misli. Ob šestih je stala pred vrati kovaške zadruga in spraševala vratarja, kje je Nežin Matevž. Vrtar je stekel v garažo in ga poklical.

Matevž je bil presenečen, ko je ugledal Baronovko. Ni si mogel misliti, čemu ga išče tako zgodaj zjutraj, ko je komaj prišel v službo. Ravno se je oblekel v pajaca in se začel ukvarjati z avtomobilom, pri katerem je razplinjač večno nagajal.

Katra ga je takoj ugledala in hitro stopila k njemu. Sele zdaj je začutila, da se ji kolena tresejo.

»Matevž,« je rekla, »Slavka...« Nato hipoma ni več vedela, zakaj je poiskala prav njega in se ni obrnila na reševalno postajo. Osramočeno je povabila glavo.

Matevž jo je stresel za roko. »Kaj je s Slavko?«

»Tako hudo je,« je zajecljala. »Ves dan že trpi in vso noč... V bolnišnico mora, če ji bodo mogli še kaj pomagati... ženske ne...«

Ni utegnila končati. Matevž je pobledel. Skočil je v vratarjevo pisarno in zaklical:

»Direktorjev avto!«

»Direktorja ne bo pred osmo,« je slišala vratarja.

»Neumnost!« je zavpil Matevž. »Tu gre za življenje!«

»Vsaj telefoniral bi...«

»Telefoniraj. Jaz ne bom čakal!«

Baronovki se je zdelo, da je vse, kar se dogaja, podobno čudnim sanjam. Nekako ni mogla razumeti, kaj počne tu sredi Kroke navsezgodaj zjutraj. Siloma si je klicala v zavest, da gre vendar za Slavko, za njeno življenje. Matevž pa je že potegnili avto iz garaže, odprl vrata in zavpil:

»Tak, sedite že vendar!«

Sedla je in jo je še vprašal:

»Ali imate koga, da bo pomagal nositi?«

Prikimala je. Seveda, avto ne more v Baronovo grapo.

Matevž je vključil prvo prestavo, nato drugo in avto je zahrumel čez prazni trg. S tretjo je vozil po na pol dodelani novi cesti navzgor. Vso pot ni spregovoril besede, samo neznanosko se mu je mudilo. Ko sta prišla na vrh, je skočil ven

in ne da bi čakal Katro, se je spustil navzdol. Katra je hitela za njim, se lovila po strmini in ga komaj dohajala. Ko sta prišla, sta ženski čisto izgubili glavo in Matevž je moral sam poskrbeti za nosilnico. Potem so naložili Slavko, ki se ves čas ni zavedela, na nosila in vsi štirje so jo nesli navzgor. Katra, ki je nezavedno pograbila doma kup novih pleníc, jih je zbe-gano tiščala babici v roko:

»Tole vzemite s seboj... da bodo imeli otroka kam zaviti.«

Nihče se ni zmenil zanjo in ostala je s svežnjem pleníc v rokah, ko je avto že drčal navzdol. Takrat se je šele zave-dela, da je ostala sama in da je s Slavko odšla babica in da se morebiti Slavka nikoli več ne bo vrnila.

Počasi se je vračala domov. Spet je bila samo stara žena in življenje je zevalo pred njo kot brezdanja praznina.

Tri dni je bila Katra kakor na trnju. Vsak čas se je pri-pravljala, da se odpelje v mesto v bolnišnico, in zmeraj spet jo je premagala bojazen, da je Slavka medtem morebiti že umrla in jo bo našla mrtvo v mrtvašnici, ki se ji je zdela nekaj zelo tesnega, bornega in tujega, kraj, kjer ležijo na odru samo siromaki brez doma in svojcev. Dokler je čakala doma in še ni bilo krute gotovosti, je še zmeraj mogla upati. Toda vsaka ura, ki je pretekala, je večala njene muke.

V hlevu je mukala lačna živina, a se ni mogla odločiti niti za to, da bi šla vardevat. Pastir jo je nekajkrat boječe vprašal, ali ne bosta pripravila rezanice, a gosposinja je samo malomarno zamahnila z roko. Previdno je nosil s svisli zadnjo mrvo. Katra ga je videla, a se ni razhudila. Če Slavka ozdravi in se vrne, se bo vse popravilo, vse nadomestilo. Če umre, potem je vseeno. Da, potem je zares in nepreklicno vseeno.

Nekajkrat v teh dneh jo je kakor upanje prevzela misel, da ni mogoče, da bi dekle umrla. Kako naj življenje nji, stari ženi vzame zadnje? Stala je pred njim kakor upnik pred vrati velikega dolžnika. Terjala je, da ji vrne, kar ji je hotelo iztrgati. Še več je terjala: Hotela je kanec sreče! V vsakem utripu srca je čutila, da ima pravico do tega. Vse doslej ji je življenje samo jemalo. Res je najprej dalo in šele potem vzelo, a dajalo je počasi, nezaupljivo, v drobcih, kakor bi skop go-spodar plačeval dninarja, jemalo pa je surovo, neusmiljeno, v

živo, do zadnjega. Ne, ona ni ostala ničesar dolžna, a usoda nji še zmeraj veliko dolguje. Vsaj nekaj ji mora vrniti! Ni hotela veliko. Slavko je hotela. Slavko in upanje, da je konec nesreč, ki so se valile nanjo skozi desetletja. Hotela je zavest, da se ni zaman mučila, zavest, da bo življenje na novo vzbrstelo, da se bodo mračne stene starega doma znova napolnile z upanjem, bojaznijo, trpljenjem in veseljem. Zavest, da bo na koncu vsemu navkljub zmeraj zmagala volja do življenja.

Odrivala je obup, ki ji je vsiljeval trpke misli, da sta v življenju samo dva velika mejnika — rojstvo in smrt — in da je vse, kar je med njima, neskončno, nesmiselno pehanje. Vedela je, da je prav to pehanje važno, da je važno, kako se človek upira nesreči. Dvoje je mogoče: ali pustiš, da te valovi odnesejo kakor hudournik podrto drevo, ali pa se nesreči postaviš po robu in jo obvladaš. Katra se ji je vseskozi krepko upirala in tudi zdaj ne sme obupati. Če Slavka umre, potem, da, potem naj se zgodi kar koli! Toda Slavka ne sme umretil

Zvečer je dolgo sedela v prazni hiši, v kateri je vsak glas tako neznansko odmeval, in molila. Minevale so ure, druga je podila drugo, Katra pa se ni ganila od skrinje. Njene oči so srepele v prazno in le srce je jokalo, vpilo. Zdaj, ko je bila na tem, da izgubi še zadnjega otroka, je bila mehka kakor še nikoli. Vse trdo je spadlo z nje.

Dva dni se je mučila brez konca in kraja. Tretji dan ji je odleglo. V grapo je prišel Matevž. Bil je zaskrbljen, toda iz oči mu je prebrala, da ji prinaša dobre novice.

»Živi,« je rekel, kakor bi bil komaj čakal, da ji to pove. »Danes sem telefoniral. Živi in fantička ima.«

Katra je začutila, da ji je vse telo prevzela slabost. Bila je vsa mlahava in smrtno trudna, kakor utopljenec, ki je izčrpal vse moči v boju z valovi in so ga slednjič potegnili na kopno. Napetost, ki jo je tri dni držala pokonci, je hipoma popustila, stemnilo se ji je pred očmi in padla bi bila, ko bi je Matevž ne bil prestregel.

Potem sta sedela v hiši in Matevž ji je povedal, kar je vedel.

»Operacija je bila huda, pa jo je srečno prebila. In transfuzijo krvi so ji napravili.«

»Kaj pa je to?« je vprašala Katra in Matevž ji je pojasnil.

»Siróta, koliko je trpela,« je vzdihnila Katra in se matersko smehljala.

»Saj bo pozabila,« je rekel Matevž. »Takole v dveh tednih, morebiti celo prej, jo lahko pričakujete domov.«

»Bo pozabila, bo,« je vedro rekla Katra. »Trpljenje otročnic je najhitreje pozabljeno. Mora že tako biti, drugače bi človeški rod kmalu izumrl.«

»Menda res,« je rekel Matevž in se nekoliko v zadregi smehljajal.

Pogovarjala sta se tako zaupno in domače, kakor se Katra že dolgo ni menila z nikomer. Kar vedela ni, kaj naj stori od hvaležnosti in veselja. Neštetokrat je ponovila:

»In menda mi je sam Bog vdihnil misel, da sem šla tebe iskat. Kaj bi bilo, če bi te ne bilo?«

»Pa je šlo res skoraj za minute,« je rekel Matevž. »Svoj živi dan še nisem tako vozil kakor tistikrat. Ne vem, ali je že kdaj kak šofer iz starega Fiata iztisnil sto dvajset kilometrov na uro, jaz sem jih pa! Dobro, da je cesta tako ravna in gladka.« Zvenelo je skoraj malce bahaško, toda Matevž tega ni čutil in Katra tudi ne.

Starko je nenadoma prevzela dobra volja in se je morala malce pošaliti.

»Pripraven pa si, Matevž, pripraven,« je rekla in se hudomušno smejala. »Nazadnje boš še za babico, saj stara Olipka ni več za rabo.«

»Nak, tega pa ne!« se je smeje uprl Matevž. »Enkrat sem vozil otročnico, pa upam, da mi je ne bo nikoli več treba.«

»In fantička ima, praviš?« je poizvedovala Katra, ki je hotela vse še enkrat slišati in natanko vedeti.

»Zdravega fantička. Tako vsaj so mi rekli. Menda so mislili, da sem njen mož, ko sem jih klical po telefonu. Celo čestitali so mi.«

Katra se je tiho smehljala predse. Nak, tale Matevž! Je le vse drugačen kot drugi njegovih let. Le kdo bi se ukvarjal z otročnico na njegovem mestu? Vsakega bi bilo sram! In še ko je Martin raztrosil okrog, da je otrok Matevžev. Saj bodo ljudje končno še verjeli!

»Gledam te,« je rekla, »in te ne morem spreumeti. Fant, kakor si ti, pa te ni bilo sram, ko sem te prišla klicat. In še direktorjev avto si vzel in nič se nisi bal, kaj poreče direktor,

pa kar z menoj sem gor... In telefoniral si... le kdo na tvojem mestu bi bil to storil? Pa nič nisi mislil, da bo zdaj šele Martin na široko odpiral usta, ko si se tako gnal za Slavko, in trdil... Saj si gotovo slišal, kaj je govoril? Da je otrok tvoj!»

»Naj bo pa moj,« je veselo rekel Matevž.

»Kaj praviš?« Katra je od presenečenja vstala.

»Naj bo moj,« je ponovil Matevž. »Če bo Slavki prav in vam, mati.«

»Jezes...« Katra kar ni mogla verjeti. Potem se mu je skoraj sramežljivo izpovedala: »Veš, da sem včasih mislila, kako nisem nič prav ravnala, ko sem poleti branila?«

»Pozabite, saj zdaj je vse dobro.«

»Samo, kdo bo na gruntu delal? Ti pač ne boš pustil svoje službe...«

»Zakaj pa ne? In da bi ne maral delati na gruntu... Saj sem prej delal, preden sem postal šofer. Končno je že čas, da se tudi na vasi kaj zgane. Drugače bosta Bohinc in Martin vse stlačila v svojo vrečo.«

»To je pa tudi res,« je priznavala Katra. Všeč ji je bil Matevž, naj ga je gledala, kakor je hotela. Ni se mogla premagati, potegnila ga je od mize in ga zavrtela po hiši, kakor je včasih delala s sinovi, tlesknila z rokami in vzkliknila:

»Pa da si tak, Matevž!«

»Zakaj pa smo se borili?« je moško odvrnil Matevž.

Zasmejala sta se in bila oba tako srečna...

Dva tedna kasneje je bila Slavka doma. Še zmeraj je bila bleda in slabotna, polt ji je bila umazana od peg, prav nič ni bila podobna nekdanjemu lepemu dekliču. Toda na licih se je že kazal prvi nadih rdečice, zdravje se je vračalo in kazno je bilo, da si bo kmalu opomogla in se spet razcvetela. Bila je kar majhna slovesnost v hiši. Pri mizi je sedel Matevž, babica Olipka je držala otroka v naročju in Katra je prinašala na mizo v naglici ocvrte bobbe in pijačo. Olipka je ujčkala otroka in menila:

»Nisem ga jaz prinesla, pa je tako zdrav in čeden kot le kateri otrok. Zdi se, da ga Martin ne bo mogel utajiti, prav njemu je podoben.«

Katra je pristopila in odgrnila naličje. »Kaj pa še!« je rekla odrezavo. »Še malo mu ni podoben! Čisto Baronov je in tudi naše, Tončkove oči ima. Pa ga bomo tudi krstili za Tončka.«

»Saj, saj,« je hitela Olipka. In potem: »Martinu bo še žal, ker ga je tajil. Te dni je Angeli nekaj slabilo, pa je brž stekla k zdravniku, mislila je že, da bodo kupili. In kaj ji je rekel? Da nikoli ne bo imela otrok!«

»Prav mu je!« je pribila Katra, vzela babici otroka iz rok in ga pestovala. Deček je odpiral modre oči in škilil v babico. Katra se je srečno smehljala. »Ti si pa naš, samo naš in prav nič Martinov! Naš, kajne, Tonček?«

Otrok je zadovoljno mevljal, kakor bi jo razumel. Katra kar ni mogla razumeti, zakaj je tako obupavala zaradi tega otroka, ki je bil vendar kri njene krvi. In vsi so ga hoteli imeti, še Matevž. Romal je iz rok v roke, dokler se ni Slavka oglasila:

»Razvaditi pa ga ne pustim!«

Vzela jim ga je in ga položila spat.

Potem sta stala Katra in Matevž pred hišo. Okrog in okrog se je vse kopalo v pomladnem soncu, sama hiša je tonila v senci. Stara oreha sta odprla liste, globoko sta se nagnila nad streho, z vejami sta objemala sleme in ljubosumno branila soncu, da ni moglo posijati pred prag. Katra in Matevž sta hkrati začutila v nosnicah znani, grenki vonj po orehovem listju. Matevž je rekel:

»Jaz bi oreha posekal. Vse sonce jemljeta.«

Katra je prijazno odgovorila:

»Ju boš pa posekal. Saj smo bili res dovolj dolgo v senci.«

Oči so jima šle za soncem. Kakor sama sreča je zalivalo dolino. V bregovih so se belile češnje. Življenje se je smejalo, cvetelo, pelo...

914

Mohorjeva družba
v Celju
Urejuje dr. Stanko Cajnkar

Mimi Malenšek
SENCA NA DOMAČIJI

Knjigo je opremil
inž. Ivan Pengov

Za založbo: Jože Kroflič
Tiskala: Mariborska tiskarna

